Tarcai Béla

MAGYAROK A NYUGATI
HADIFOGOLYTÁBOROKBAN

A kiadvány
a Lakitelek Alapítvány
támogatásával készült

A könyvet kiadja:
Kötés Kereskedelmi és Szervező Kft.
Bp. 1054 Alkotmány u. 10.
A kiadásért felel:
az ügyvezető igazgató

ISBN 963 7834 001

Nyomdai munkálatok: Printing Kft.
A szedés Textár rendszerű fényszedő gépen történt
Felelős vezető: Lázits Gyula

Tarcai Béla

Magyarok a nyugati hadifogolytáborokban

1992.

Előszó

A II. világháborút követően a magyar történetírás hosszú évtizedeken keresztül adós maradt az áldozatok pontos feltárásával, közzétételével. Történetírásunk – még ma is – adós a háború idején hadifogságba kerültek számára, fogvatartásuk körülményeire, életükre vonatkozó adatok összegyűjtésével, leírásával. Az adósság törlesztése nem csak az igazság feltárása, a jóvátétel, a nemzet önbecsülése szempontjából fontos. Fontos azért is, hogy a felnövekvő nemzedékek apáik példáin tanulhassanak.

Az utódoknak szükségük van eleik megélt életére: mind a régmúlt, mind a közelmúlt történelmére. A nemzet önértékelésének elengedhetetlen feltétele apáink tetteinek, életének ismerete. Legalább ilyen fontos az is, hogy áttörve a hallgatás falát, írjunk és beszéljünk azokról a hadifoglyokról, akik úgynevezett „nyugatosként" megjárták valamely szövetséges állam hadifogolytáborát. A nemzetnek emlékeznie kell a hősökre, az áldozatokra, megadva nekik azt a tisztességet, amit joggal megérdemelnek. Tisztességgel megsiratva, megbecsülve. Ez a mi felelősségünk mind apáink, mind gyermekeink előtt.

Az elmúlt évtizedek mulasztását pótolni igyekvő történésznek mindenképp kijár a biztatás, a köszönet mindazért, amit fáradságos munkával a még élő tanúk felkutatásával, a dokumentumok összegyűjtésével tesz.

Ezért is üdvözlöm és ajánlom az olvasónak Tarcai Béla tanulmányát.

Dr. Für Lajos

A második világháború
elfelejtett áldozatai emlékének.

Bevezető

Amint szűkül az úgynevezett tabutémák és a kényes kérdések köre, úgy kerülnek elő az archívumok zárt rekeszeiből és a magánemberek emlékezetének redőiből a még megfogható közelségben levő évtizedek történelmének ismeretlen vagy elhallgatott epizódjai. Ma már olvashatunk, hallhatunk a második vilgháborút megjárt, és onnan többé-kevésbé „szerencsésen" hazatértek személyes tapasztalatairól, élményeiről, amelyeket a frontokon és a különféle minősítésű szovjet táborokban gyűjtöttek, filmekben láthatjuk a málenki robotra elhurcoltakat, a, ki tudja miért, 10–15–25 évre elítélt „háborús bűnösöket", megismerhetjük tragikus sorsukat. De mintha nem vettünk volna tudomást arról, hogy ugyanakkor magyar katonák százezrei kerültek a nyugati szövetségesek táboraiba is, és hogy nekik is sok mindent meg kellett élniük. A közvélemény ezt a tényt hajlamos úgy tudomásul venni, hogy nyugaton minden a dolgok előírt rendje szerint zajlott le, hiszen sokan még emlékezhetnek arra, hogy onnan a hadifoglyok jó kondícióban, nagy csomagokkal érkeztek haza. Erre a különbségre utal az a korabeli, rosszízű szólásmondás, amely szerint a keletről hazaérkező volt hadifogoly a pályaudvaron hordágy, a nyugatról érkező hordár után kiált.

Kétségtelen, hogy a háború utórezgéseinek rendkívül összetett képében voltak az adott körülmények között normálisnak elfogadható jelenségek is, de aki hallott vagy közvetlen tapasztalatokat szerzett a „Siralom völgyé"-nek nevezett bretzenheimi, a dieppe-i és a poitiers-i éhségtáborok, a cherbourg-i vagy a marseille-i dokkok, a belgiumi bányákhoz kapcsolt munkatáborok viszonyairól, az beláthatja, hogy túlságos leegyszerűsítés lenne a dolgokat sommásan megítélni.

A történelemkönyvek azt tanítják, hogy a második világháború 1945 május 8.-án éjfélkor fejeződött be, miután Bedell Smith, Eisenhower vezérkari főnöke és Jodl német vezérkari főnök Reimsben, az amerikai főhadiszálláson aláírta, majd Keitel vezértábornagy Berlinben megerősítette a feltétel nélküli megadásról szóló okmányt. Ez formailag talán így igaz, valójában azonban a háború tovább folyt. Mert ha Európában el is hallgattak a fegyverek, a küzdelem igazi résztvevői, a katonák, kénytelenek voltak tovább viaskodni egyéni sorsukért, a túlélésért, elsősorban a győztesek erejét hangsúlyozó mentalitással, de nem ritkán önmagukkal és saját bajtársaikkal szemben is. Ez a lappangó háború a nyertesek akcióiban nem egyszer a megtorlás, a büntetés formáit öltötte. Tapasztalhatók voltak az intézményes megtorlás megnyilvánulásai, hiszen a szövetségesek a kollektív bűnösség elvét – ha nem is teljes meggyőződéssel – végeredményében mégiscsak alkalmazták. Emellett előfordultak egyéni akciók, privát számlarendezések is. Ha volt kollektív bűnösség, kellett bűnösöket vagy legalább bűnbakokat is találni. Mindennek eredményeképpen a nyugati szövetségesek táboraiban ezrével pusztultak el az emberek akkor, amikor már minden emberi számítás szerint biztonságban kellett és lehetett volna érezni magukat.

A sors és az emberi természet kiszámíthatatlanságának tulajdonítható, hogy a tragikus helyzetek mellett a tisztességes, sőt olykor nagyvonalú fogolytartásra is van sok példa. Úgy tűnik, hogy a győztes hatalmak fegyverszünet utâni katonai igazgatásában inkább az egyéni elképzelések és a rögtönzések érvényesültek az egységes és átgondolt rendszer helyett.

Amiről a következőkben szó lesz, az ma már része a történelemnek. A második világháborúval kapcsolatos nagy összefüggéseket és tanulságokat a történészek sokoldalúan elemezték már, és elemzik ma is, hiszen szinte naponta kerülnek elő újabb, eddig ismeretlen dokumentumok és adalékok. Sajnos eközben kevés figyelem jut a háború talán legtragikusabb fejezetének, a világrengető események árnyékába vesző hadifogságnak. Ez talán azért van így, mert itt már nem születhettek sorsdöntő elhatározások, itt már csak az egyes emberek vívták saját kis háborújukat az életért, az emberségért. Éppen ezért engem a témával való foglalkozás során elsősorban az izgatott, hogy a kisemberek, a névtelen katonák tömegei hogyan élték át ezeket a viszonyokat, és miért kellett elveszni sokaknak, akik megúszták a tankcsatákat, a légibombázásokat, de egy-kettőre összeroppantak a lelki és fizikai megpróbáltatások súlya alatt a szögesdrótok között. Sokakban már akkor megfogalmazódott a kérdés, hogy miért történt minden úgy, ahogy történt.

Vannak kérdések, amelyekre ma már biztos választ tudunk adni, de maradtak még olyanok, amelyekben csak találgathatunk.

Ma még – szerencsére – elég sokan élnek azok közül, akik szenvedő részesei voltak az eseményeknek, bár kétségtelen, hogy már „a mi erdőnket vágják." Itt a legfőbb ideje tehát annak, hogy összegyűjtsük a még élő szemtanúk emlékeit, tapasztalatait és megpróbáljuk ezeket értelmezni. Beszélnünk kell ezekről a dolgokról azért is, mert a köztudatban sok téves nézet él a háború utóéletének erről a homályos szakaszáról. Feladatunk, sőt felelősségünk, hogy a tények tárgyilagos feltárásával hozzájáruljunk legújabbkori történelmünk fehér foltjainak eltüntetéséhez. De beszélnünk kell ezekről a dolgokról azért is, hogy a háború utáni generációk ne csupán a politikusok és a hadvezérek tettein keresztül ismerjék meg az öt évig tartott világpusztítás eseményeit, hanem lássák meg azt is, hogy ezek mögött milyen egyéni és tömeges emberi tragédiák rejtőznek. Végül, de nem utolsó sorban a mi kötelességünk, a túlélőké, hogy emlékezzünk azokra, akik fiatal életüket méltatlan körülmények között, idegen világban vesztették el, s akik legtöbbjének sírhelyét sem ismerjük, a költővel szólván:

„Hol vannak, hol vannak a ti sírjaitok?
Hol temették el szent hamvaitokat
Hol találjuk meg, hogy tiszteljük azokat?
Olyan sokáig volt átkozott nevetek,
Megemlíteni sem volt szabad bennetek!
De már annak vége, megadhatjuk a bért
Áldozhatunk könnyet a kiontott vérért!"

(Petőfi „Vérmező" c. költeményéből.)

Tanulmányom tényanyagát az alábbi forrásokból merítettem:
A második világháborúval foglalkozó történeti és memoár irodalom,
a hadifogsággal kapcsolatban a nyugati országokban megjelent irodalom,
a hazai közgyűjteményekben fellelhető dokumentumok,
volt hadifoglyok naplói, írásos visszaemlékezései és személyes nyilatkozatai,
saját élményeim, valamint az egykori amerikai és francia fogolytáborok helyén végzett tanulmányutam tapasztalatai.

Az utolsó felvonás

Budapesten, az Üllői úton, a Ludovika Akadémia épületével csaknem egyvonalban, volt egy mozi. A nevére már nem emlékszem, csak arra, hogy 1944 októberében azt a házat, amelyben a mozi működött, bombatalálat érte. A romhalmaz tetején, mintha valami láthatatlan erő szándékosan helyezte volna oda, virított az utolsó mozielőadás transzparense: „Az utolsó felvonás".

Az 1944. október 15.-i szerencsétlen kiugrási kísérlet, majd a Szálasi-puccs nyomán a megosztottság és csalódottság légkörében a magyar államszervezet és a hadsereg bomlásnak indult. Gyorsította ezt a folyamatot a szovjet hadsereg feltartóztathatatlan előnyomulása. A nyilas vezetés bebeszélte önmagának, hogy ha az államapparátus, a gazdasági tartalékok és a hadsereg maradványait kitelepíti Németországba, akkor szilárd bázist teremthet valamiféle újjászerveződéshez. Ebből az illúzióból született Szálasi parancsa, amelynek végrehajtása nyomán már novemberben megkezdődött az emberi és anyagi erők szervezett kiszállítása[1]. A parancs szerint a minisztériumok vezető tisztviselői és a vezérkari főnökség tisztjei családtagjaikkal együtt voltak kötelesek a kijelölt helyekre kiköltözni. Az alacsonyabb szintű hivatalok, intézmények, intézetek alkalmazottai és a beosztott hivatásos tisztek számára szintén előírták a kitelepülést, de az ő családtagjaik választhattak az utazás és a maradás között[2]. Nem kell túl sok fantázia annak belátásához, hogy ez a felemás intézkedés később mennyi feszültség forrásává vált, különösen akkor, amikor kiderült, hogy fölös számú, „illetéktelen" családtagok csatlakoztak az indulóban lévő szállítmányhoz. Mivel a szállláscsinálók és az ellátás szervezői alacsonyabb rangú beosztottak voltak, ők joggal okoskodtak úgy, hogy ha már gondoskodnak főnökeik meneküléséről, akkor saját családtagjaikat sem hagyják itthon. A bajok ott kezdődtek, hogy a létszám fölöttiek részére az ellátást nem lehetett legálisan biztosítani, csak a többiek rovására[3].

A kormány 1944. október 20.-i rendeletével a Kiürítési Kormánybiztosság elnevezését a jobb hangzású Országos Elhelyezési Kormánybiztosságra változtatta s az „új" szerv vezetőjévé kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredest

nevezte ki. Alig egy hónappal később a homályból előbukkant Feketehalmy-Czeidner Ferenc vezérezredes, Beregfy Károly honvédelmi miniszter helyettese, már számszerűséget is tartalmazó megállapodást kötött Berlinben a magyar katonai alakulatok kitelepítéséről[4]. Ebben – a többek között – szó van 100 ezer, 16–18 éves fiatal átadásáról légvédelmi és haditengerészeti segédszolgálatra, 200 ezer fős keretben Németországban elhelyezendő kiképző alakulatokról, a Honvédség és az SS utánpótlását képező 19–35 éves korosztályokról, továbbá 35 éven felüliekről, akik segédszolgálatot teljesítenek, főként az erődítési munkáknál. A megállapodás kereken félmillió hadrafogható magyar férfit érintett.

A megállapodás szerinti kitelepítéshez azonnal hozzá is kezdtek. Egy nappal a megegyezés után Czeidner vezérezredes már sürgetést is tartalmazó távmondatot küldött a Vkf. 1. osztályához Budapestre, amelyben közli, hogy a kiképző alakulatok és intézetek kiszállításához hol milyen szállítóeszközök állnak rendelkezésre. A sürgetés az idősebb korosztályhoz tartozó emberekre vonatkozott, „mert ezek beérkezését itt (Berlinben) igen sürgősnek minősítik"[5].

Bizonyára nem volt véletlen, hogy a kitelepítési parancsra útnak indult alakulatok vonatai csaknem minden esetben éjszaka lépték át a határt. A december végén Zalaegerszegen összegyűjtött mintegy 300 leventét Körmenden és Szentgotthárdon keresztül, SS felügyelet mellett, lezárt vagonokban szállították ki Ausztriába, majd onnan Németországba. Az ország elhagyásának perceiben minden vagonban felhangzott a Himnusz.

A katonákkal egyidőben, zárt rendben hagyták el az országot a csendőrség és a rendőrség alakulatai és nagy számban kerültek ki – szolgálatuk teljesítése kapcsán – vasutasok, akikkel később a fogolytáborokban találkozhattunk.

A kép teljessége érdekében röviden vázolnom kell a magyar hadsereg helyzetét a Szálasi-féle hatalomátvétel utáni hónapokban. Az 1. hadsereg, amelynek fontos szerepe lett volna a fegyverszünet megvalósításában, a Kárpátok vonaláról Szlovákián keresztül Morvaországba húzódott. 1945 március közepén e hadsereg egy részét a Dunántúlra irányították, majd innen tovább vonult nyugatra. A másik rész Morvaországban maradt és hol hallgatólagosan, hol tevékenyen támogatta a csehországi ellenállási mozgalmat[6].

A 2. hadsereg Erdélyben gyakorlatilag teljesen felmorzsolódott a Dél-Erdély ellen 1944 szeptemberében indított sikertelen hadműveletek során.

A 3. hadsereg, amelynek feladata lett volna a Déli Kárpátok irányából támadó szovjet–román erők feltartóztatása, a nagy nyomás elől kitért nyugat felé és végül Linz környékén részben amerikai, részben szovjet fogságba került.

Az említett hadseregek ebben az időben már csak nevükben voltak azok, mert fegyverzetük és emberanyaguk értékesebb részét a harcok és a visszavonulás közben elvesztették, a harci lelkesedés pedig a minimálisra csökkent. Még válságosabbá vált a helyzet azután, hogy a magyar egységek a határ átlépésére kényszerültek, mert ez azt jelentette, hogy már nem a saját hazájukat védik, számukra tehát mindenféle harc értelmét vesztette.

A remélt hadi tartalékok, az újonckiképző alakulatok és intézetek Németországba telepítése – mint láttuk – bizonyos előre elgondolt terv szerint történt. A „harcoló" csapatok ettől teljesen függetlenül, az óriási szovjet nyomás elől, menekülésszerűen érkeztek Ausztria vagy Németország területére. Ez a hadsereg már képtelen lett volna komoly ellenállást kifejteni, mert fegyverzete alig volt, a szökések a legkegyetlenebb megtorló intézkedések ellenére is szaporodtak és a harc bármilyen folytatásához szükséges erkölcsi erő, de főként a győzelembe vetett hit teljesen szertefoszlott. Beregfy honvédelmi miniszter hiábavaló intézkedésekkel próbált lelket önteni a csapatokba. Elrendelte pl., hogy a vonuló egységek minden lehetséges alkalommal énekeljenek, bevezette a nyilas karlendítést a tisztelgés helyett, de ez már semmit sem változtatott a helyzeten[7].

Gyakorivá váltak a nézeteltérések a magyar és a német egységek között. Hermann Balck tábornok, a Dunántúlon és Ausztria keleti részén operáló 6. német hadsereg parancsnoka 1945 márciusában és áprilisában két parancsot is kiadott a működési területén elhelyezkedett összes magyar egységek – zömmel az 1. hadsereg – lefegyverzésére[8]. A 3. hadsereg maradványai is nagyrészt mint munkásalakulatok fejezték be a háborút. Volt olyan eset is, hogy a németek a lefegyverzett magyarokat hadifogolyként kezelték és szögesdrót mögé zárták. Méltán keltett meglepetést, de korántsem volt alaptalan, hogy 1991-ben, amikor a volt nyugati hadifoglyok jóvátételi ügye napirendre került, a kérdőívre sokan a német hadifogságot is beírták.

A német és osztrák hatóságok és maga a polgári lakosság sem mindig nézte jó szemmel a rájuk zúduló menekülő és visszavonuló áradatot annak

ellenére, hogy Rendulic tábornok, az e területen illetékes német parancsnok, több utasítást is kiadott a jövevények méltó fogadására és ellátására.

Nem csupán a „tervszerűen" kitelepített katonai egységek, polgári hivatalok, intézmények és üzemek törekedtek nyugat felé. A szovjet csapatok elől Magyarországról, Csehszlovákiából és Lengyelországból kényszerűen visszavonuló katonák mellett szép számmal akadtak önkéntes civil menekülők is, akik vagy csatlakoztak valamelyik katonai illetve polgári szervezethez, vagy ezektől függetlenül keresték a határokon túl a vélt menedéket. Ide kell számítanunk azokat a katonakoron túli férfiakat is, akiket a visszavonuló seregek tömegével vittek magukkal hadimunkára, s akik azután valahol a Birodalom távoli területein szintén fogságba estek[9].

Miért menekültek az emberek?

Minden háború kikerülhetetlen kísérő jelensége a polgári lakosság menekülése. Ki ne tudna felidézni élő, képzőművészeti vagy filmemlékeket azokról a szerencsétlenekről, akik a történelem különböző időszakaiban arra kényszerültek, hogy elhagyják otthonukat és nekivágjanak a bizonytalanságba vezető országutaknak, hogy kis vagyonkájukat, vagy legalább az életüket mentsék a közeledő ellenség elől? A második világháború utolsó időszaka minden bizonnyal a történelem legnagyobb menekülési hullámát idézte elő Európában.

Magyarországon az első menekültek a nagyvárosokból és az iparvidékekről költöztek a falvakba a bombatámadások miatt, 1944 derekán. Őket követték az erdélyi és a bácskai magyarok olyan ütemben, ahogyan a front haladt nyugat felé. Ezek a menekülők már híreket hoztak az előnyomuló hadsereg magatartásáról, sokszor a valósághoz híven, sokszor felnagyítva mindazt, amit a háborús propaganda „az ellenállás szellemének erősítése" céljából terjesztett. Végülis a valóság és a rémhírek keveredése tömeghisztériává dagadt és magával ragadta a háborúba már belefáradt embereket. Azt a legtöbben tudták, vagy tudni vélték, hogy mi elől kell menekülni, de arról, hogy ennek mi lesz a vége, még a legtájékozottabbaknak is csak halvány sejtései lehettek.

Elmenekültek az exponált emberek, akik tartottak a felelősségre vonástól, útra keltek azok, akiknek módjuk volt vagyonukat kimenteni, de nekivágtak a bizonytalanságnak a hétköznapi emberek is, sokan abban reménykedve,

hogy hátha van mégis valami igazság a sokat emlegetett csodafegyverekben, és hogy az ezzel járó fordulatot célszerűbb nyugaton kivárni. Mindent egybevetve, 1944 végén és 1945 elején több mint 1 millió polgári személy hagyta el az ország területét.

A tervszerűnek indult kitelepítés a szovjet csapatok meglepően gyors előnyomulása következtében rövidesen óriási káoszba torkollott. A vasúti, közúti és vízi közlekedés eszközeit és útvonalait a németek uralták, s az ő szemükben még a hivatalos magyar szállítmányok is mellékessé váltak. A visszavonuló németek számára akadályt jelentett a menekülők nagy tömege is, amiből az következett, hogy az útjukban álló szállítóeszközöket, embercsoportokat egyszerűen félresöpörték az útból. Ebből azután számtalan kár, összeütközés sőt tragédia következett.

Szálasi kormánya 1945. március 26.-án Szombathelyen rendkívüli minisztertanácson elhatározta, hogy maga is kitelepül[10]. A Honvédelmi Minisztérium és a hadsereg főparancsnoksága a dél-bajorországi Tannban telepedett le. 1944 decembere óta Németországban, Berlin körzetében Fürstenwaldeban és Zehlendorf–Düppellagerben működött már a Honvédség kitelepült egységeinek főfelügyelői hivatala, Major Jenő vezérezredes parancsnoksága alatt. Ennek a szervnek lett volna a feladata a kitelepültek számának és személyi veszteségeinek számbavétele is. A hadihelyzet azonban már olyan kuszált volt, hogy a főfelügyelőség ezt a kötelezettségét nem tudta teljesíteni. Hiányzott az alapvető tájékozottság az alakulatok elhelyezkedéséről, mozgásáról, a létszámváltozásokat pedig legtöbbször már maguk a helyi parancsnokok sem tudták nyomon követni. Mindezek mellett a kapcsolattartás is egyre nehezebbé vált Tann, Fürstenwalde és a front között. Főként ezeknek a körülményeknek tulajdonítható, hogy a magyar hadsereg akkori tényleges létszámáról, a kitelepített és a szovjetek elől kitért egységekről és a személyi veszteségekről máig sincsenek hiteles adataink. A leginkább elfogadható becslések szerint, a háború utolsó hónapjaiban mintegy 700 ezer magyar katona volt szétszórtan Ausztria, Németország, Cseh-Morvaország, Lengyelország, Dánia és Hollandia területén[11]. Ennek az állománynak a fele, tehát kb. 300–350 ezer ember került a nyugati szövetségesek fogságába. Ebben a számban benne van az a kb. 60 ezer leventekorú fiatal is, akiket a németek légvédelmi, haditengerészeti segédszolgálatra és páncélos elhárításra kezdtek kiképezni. Nem tartalmazza viszont ez a szám a német hadseregbe kényszerrel besorozott vagy önként jelentkezett „volksdeutsch" magyar állampolgárokat és a különféle úton-módon kikerült vasutasokat, akik – mivel egyenruhát viseltek – szintén elég jelentős számban kerültek fogságba.

A sors kiszámíthatatlansága keményen megcsapkodta a határokon túlra vetődött, közel kétmilliós magyarságot. A helyzetet és az ebből eredő következményeket néhány példával szeretném illusztrálni.

Kemény Gábor nyilas külügyminiszter 1945 április közepén Szálasihoz küldött helyzetjelentésében olvasható, hogy Steyrben, a náci körzetvezető parancsa alapján, a magyar menekülteket feltartóztatták, kifosztották, a katonákat lefegyverezték. Amikor ő ez ellen tiltakozott, diplomata útlevelét, fegyvereit és egyéb személyes holmijait elkobozták, sőt rokonait szállásukról is elűzték[12].

Ugyanebben az időben Heszlényi vezérezredest, a 3. hadsereg parancsnokát a németek arra akarták kényszeríteni, hogy ő maga és törzsének tisztjei is álljanak be árkot ásni. Ettől csak úgy tudott megmenekülni, hogy öngyilkosságot kísérelt meg[13].

Az Egyetemi Tanzászlóaljat Grazból Leobenba való áttelepülés közben egy SS alakulat feltartóztatta és fegyvereit elvette[14].

Az ilyen és hasonló esetek ismeretében Beregfy honvédelmi miniszter április közepén táviratban az alábbiakat közölte Himmler birodalmi vezetővel: „A magyar királyi honvédséget Németországba való áttelepítése során ért oktalan és esztelen lefegyverezés, valamint gépjárműveinknek, magántulajdonainknak elrablása ellenére is igaz szövetségesként, hűséggel kívánok részt venni közös élet-halál harcunkban[15]. Ez a távirat mindent elmond a helyzetről és azokról, akik a helyzet urainak hitték magukat.

Nem különb és nem kevesebb viszontagsággal kellett számolni azoknak a civileknek is, akik önként vagy kényszerből vállalkoztak a kitelepülés kalandjára.

A Debrecentől néhány kilométerre fekvő Józsán a nyilasok a hatalomátvétel után azonnal összedoboltatták a leventéket és gyalog elindították őket nyugat felé. A fiúk el is jutottak a tiszacsegei komphoz. Ott azonban közelharc folyt az átkelésért és így rájuk már nem kerülhetett sor. Vezetőik megléptek, róluk megfeledkeztek, mire ők szétszéledtek akkor, amikor a szovjet páncélosok már a sarkukban voltak[16].

A szovjet csapatok közeledtének hírére a debreceni vasútállomás és az üzletvezetőség alkalmazottainak egy része szintén elmenekült. Csaknem

kéthónapos utazás után Drezdában kötöttek ki és élvezték az ottani vasutasok vendégszeretetét. Részben a vagonokban, részben a pályaudvart környező házakban laktak. Az 1945 február 12.-éről 13.-ára virradó éjszakán bekövetkezett bombatámadás második hulláma őket is elérte és a 76 menekült vasutas és családtag közül talán 4–5 maradt életben, a többiek az óvóhelyen elpusztultak. A repülőgépgyárban is dolgoztak magyar menekültek s közülük is sokan odavesztek. A túlélők arra is emlékeznek, hogy a bombázókat kísérő vadászgépek lángoló házak fénye mellett géppuskával lőtték a fejvesztve rohanó embereket. A népnyelvi akasztófahumor az ilyen akciókat, találó módon, kacsavadászatnak nevezte. Ezzel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy a bombázás utáni romeltakarításban a Salgótarjánból kitelepült bányászok valamint a Hirsch és Frank Vasöntő és Gépgyár munkásai szakértő közreműködésükkel nagy segítséget nyújtottak, s erről a város vezetői később is nagy elismeréssel emlékeztek meg.[17]

Az országutak vámszedői között a Vlaszov hadsereg céltalanul kóborló egységei voltak a legveszélyesebbek. Számtalan esetben rabolták ki a védtelen civileket, sőt alkalmankint a katonákat is. Előszeretettel keresték a menekülők csomagjai között a pálinkát. Velük még fegyverszünet után is gyakran lehetett találkozni az utakon.

Az utolsó felvonás a fegyverszünettel és a győztesek között felosztott területek megszállásával lezárult. Újabb felvonás kezdődött azok számára, akik az amerikai, angol vagy a francia fogolytáborokba kerültek.

A hadifogság – jog és emberség a háborúban

1945 tavaszán a két front közé szorult magyar katonai alakulatok céltudatosan törekedtek nyugat felé. A parancsnokok ismerték a megszállási övezetek tervezett határait és arra törekedtek, hogy minél előbb angol vagy amerikai zónába jussanak. Erre ösztönözte a szovjet fogságtól való félelem – ami a keleti hadszíntéren szerzett tapasztalatok alapján nem is volt alaptalan – a német–magyar hadvezetés propagandája, valamint a szövetségesek által leszórt röpcédulák reményt keltő ígéretei. Maga Szálasi is úgy vélekedett, hogy a nyugatiak ellen nem szabad harcolni.[18] Minden parancsnok és katona abban a biztos tudatban élt, hogy a szövetségesek a fegyverszünet után egy-két héten belül hazaengedik őket.

Kedvezőbb helyzetben voltak azok az egységek, amelyek Németország nyugati részében kaptak elhelyezést, mert ők eleve biztosak lehettek abban, hogy angolszászokkal fognak találkozni.

Erre a háborúra – különösen az utolsó szakaszban – az volt a jellemző, hogy előre semmit nem lehetett kiszámítani (a tengelyhatalmak vereségén kívül), semmire nem lehetett következtetni, mert minden másként történt, mint ahogy a logika vagy a korábbi háborús tapasztalatok szerint történnie kellett volna. A dolgok minden lehetséges változata előfordult és ugyannak az ellenkezője is. Így történt ez a nyugat felé törekvéssel is, mert sokan a reményekkel ellentétben szovjet csapatokba ütköztek. Montgomery, 1945 április végén elérte a Ludwigslust-Schwerin-Wismar vonalat és ott „kaput" hagyott nyitva, hogy a Mecklenburgból menekülő hadseregrészek és polgári lakosok át tudjanak jutni az Elbán.[19] Ezen a kapun keresztül sikerült a Rügen szigetén állomásozó magyar egységek egy részének és a wismari leventéknek is biztonságosabb zónákba kerülni. Kevésbé szerencsések voltak azok, akik Brandenburg irányából Bradley amerikai hadseregparancsnok segítségével kerültek az Elbán túlra, mert a 12. német hadsereg és a hozzátartozó segédcsapatok egy részét Bradley később átadta a szovjeteknek. Ez úgy történhetett, hogy az angol-amerikai erők Ceske Budejovicétől Wismarig az előnyomulás lendületében jócskán túlhaladták a részükre kijelölt demarkációs vonalat, s onnan később vissza kellett vonulniuk.[20] Így cseréltek gazdát az e területen felállított fogolytáborok (egyik-másik többször is). Egyes táborokat az amerikaiak kiürítettek, másokat lakóikkal együtt sorsukra hagytak. Nem tudni, miért.

Ugyanilyen kiszámíthatatlan volt a helyzet a fogságbaesés körülményei terén is. Minthogy a megtépázott magyar alakulatoknak túlnyomórészt már nem volt fegyverük, sem ellenállási szándékuk, a tisztes magadás látszott a legcélszerűbbnek. A sebesen előre nyomuló páncélos alakulatok azonban legtöbbször ügyet sem vetettek a nagy alkalomra váró magyarokra, más esetekben jugoszlávoknak vagy más szövetségeseknek nézték és békén hagyták őket. Így azután a parancsnokok rendszerint a páncélosokat követő megszálló rendőri erőknél jelentkezhettek, hogy megbeszéljék a tennivalókat. A harcoló egységeket ugyanis nyomon követték az MP., a CIC. és az OSS. szervezetei.

A hajmáskéri tábori tüzérségi Központi Lőiskola, a parancsnok Pentsy Zoltán vezérőrnagy jó megérzése következtében, a háború utolsó napjaiban Egerből (Cheb) áttelepült a már bajor területen lévő Tirschenreuthba. A Sherman páncélosok áprilils 21.-én jelentek meg a városban, és a környékbeli erdős falvakban elhelyezkedett tüzérek másnap vonultak le a főtérre, s ott felsorakozva várták meg, hogy az MP-sisakosok körülvegyék őket.[21]

A 13. gyalogezred 3., tornaljai zászlóaljának maradványai Schleswig közelében érték meg a háború végét. Egy SS alakulat fegyvereiket már korábban elvette és ők május 5.-én, mintha csak autóstopposok lettek volna, leállítottak egy angol páncélos egységet s jelezték, hogy fogságba szeretnének esni. Az angol parancsnok közölte, hogy neki más dolga van, hanem szíveskedjenek az urak befáradni a városba és ott a parancsnokságon jelentkezi.[22]

Az ungvári tüzérek a nordholzi repülőtéren táboroztak, amikor az angol csapatok elfoglalták ezt a területet, de mellettük szó nélkül elmentek. Ekkor ők öntevékenyen bevonultak a Hamburg-altersdorfi UNRRA táborba. Itt hetekig ellátták őket abban a hiszemben, hogy angolok, vagy valamiféle szövetségesek, mert az egyenruhájuk színe hasonlított az angolokéhoz. Később kiderült, hogy tulajdonképpen ellenséges katonák, ezért el kellett hagyniuk a tábort, mert az UNRRA csak deportált vagy menekült személyeket fogadhatott be.[23]

A marosvásárhelyi gyorsfegyvernemi hadapródiskola növendékei ugyancsak ezen a környéken, Flensburg mellett voltak április végén, amikor az angolok bevonultak. Mintegy légüres térbe kerültek, mert a megszállókkal nem találkoztak, tehát fogságba nem estek. Ellátásukról éppúgy mint eddig a német helyi közigazgatás gondoskodott. Az angolok csak augusztus 20.-án fedezték fel és költöztették át őket Hammba egy valódi fogolytáborba.[24]

Egyszerűbbnek tűnt azoknak a helyzete, akik egyáltalán sehol nem jelentkeztek, hanem szétszóródva, kisebb nagyobb csoportokba próbáltak hazajutni Magyarországra, vagy legalább a hazához közel eső valamelyik menekülttábort elérni. Ez sok esetben sikerült, néha azonban nem. Közben a tragikus esetek mellett szívderítő jelenetek is lejátszódtak. Az akkori viszonyok komorságát enyhítendő, megemlítek egy ilyen apró történetet:

A fegyverszünetet követő napokban egy kis csoport Csehországon keresztül hazafelé igyekezett. Útközben ellenkező irányban haladó magyarokkal találkoztak, akik hírül adták, hogy a csehek agyonverik a magyarokat. Ezért ők is visszafordultak az amerikai zóna felé. A határt jelképező sorompónál amerikai őrségbe ütköztek. A csoportban volt egy fiatalember, akiről tudták, hogy a gimnáziumban angolul is tanult. Őt tehát előretuszkolták, hogy beszéljen az őrökkel. A fiú rettenetes zavarban volt, s ijedtében csak egy iskolai angol olvasmány jutott eszébe, ami szerint ősei fényes kardja a kandalló párkányán hever. Ez a közlés óriási derültséget váltott ki az őrökből és természetesen továbbengedték a csoportot.[25]

Az események nem mindenütt zajlottak ilyen kedélyesen. Sok múlott azon, hogy a mieink melyik hadsereggel és annak melyik parancsnokával találkoztak. Az külön szerencse volt, ha a megszállók között magyar származású katonába botlottak, mert ezek – ha mással nem – legalább jó tanácsokkal segítették honfitársaikat. A 7. amerikai hadsereg működési területén, Ausztria – Németország és Olaszország határvidékein például a lefegyverzett katonákat, még a Waffen SS tagjait is, egyszerűen szélnek eresztették. A 3. hadsereg viszont, amely Németország középső és déli részeit foglalta el, gondosan szögesdrót mögé dugott mindenkit, akin valamiféle egyenruha volt felfedezhető. Így kerültek a táborokba tömegesen öregek, rokkantak, betegek, vasutasok és nők is (német segédszolgálatosok és magyar ápolónők.[26] Rheinbergben a legfiatalabb fogoly 9, a legidősebb 82 éves volt.)

A brit birodalomhoz tartozó hadseregek – kisebb buzgósággal ugyan – de begyűjtötték és lefegyverezték a katonákat, de általában sokkal nagyvonalúbban bántak el velük. Voltak olyan magyar egységek, amelyek kézifegyvereiket megtarthatták, elláthatták saját táboruk őrzését, sőt itt-ott még közrendvédelmi feladatokat is kaphattak.

Az ilyen méretű fogolybegyűjtés bevallott célja az volt, hogy a táborokban végrehajtott szűrőakciók révén kiemeljék az SS és más fegyveres pártalakulatok tagjait, a náci funkcionáriusokat és a kollaboránsokat. Különös figyelmet érdemelt az ún. „Wanted" kategória, ahová a vezető politikusokat, háborús bűnösöket, kémeket és a hadiszempontból fontos üzemek szakembereit végül az egyes tudományok jeles művelőit sorolták. A katonai rendőrség és az elhárító szolgálat emberei ezért gyakran jelentek meg a táborokban és alapos ellenőrzéseket végezetek.

Mindezek ellenére Montgomery szerint az amerikaiak, főként pedig a 3. hadsereg parancsnoka, Patton tábornok, puszta becsvágyból törekedett a foglyok számának növelésére. A fogolybegyűjtés lendületét az egyesített vezérkar is próbálta visszafogni, mert előre látta az ellátás nehézségeit, de vajmi kevés eredményt ért el.

Az első nagy fogolytáborok a frontvonalak közelében, a megszállt területeken szerveződtek. Találomra kiválasztott mezőn vagy szántóföldön jelölték ki a szükséges területet s itt a foglyok a szabad ég alatt voltak kénytelenek tanyázni, kitéve az 1945-ben igencsak szeszélyes időjárás viszontagságainak. Kezdetben még a szögesdrót is hiánycikkk volt és amíg az megérkezett, addig az egybeterelt foglyokat gépkocsikkal, tankokkal – modern szekértáborral – vették körül. Éjszakánkint a járművek reflektorai világítottak befelé, a tömegre. Kísérteties látvány volt, amint a sokezres tömeg ide-oda imbolygott a lámpafényben. Pihenésről, alvásról, éjszakai nyugalomról szó sem lehetett, mert erre egyrészt nem volt fizikai lehetőség, másrészt állandóan újabb tömegek özönlöttek be a kapunyíláson és végül, mert a felzaklatott emberek szerettek volna tisztába jönni önmagukkal és helyzetükkel. Ezért izgatottan járkáltak le s fel, lesték a híreket, keresték az ismerős arcokat, különböző nemzetiségű, anyanyelvű, temperamentumú emberek keveredtek össze, lökdösődtek, vitatkoztak, latrinát, vizet, szanitéct kerestek. Ezt a nyüzsgő tömeget időnkint nyakon öntötte a hideg, szúrós tavaszi eső és hajnalra rendszerint megjött a fagy. Ilyen élményeket szerezhettek a foglyok a táborélet első napjaiban.

A szövetséges hadvezetés nem volt felkészülve a foglyok nagy tömegére és arra a gyorsaságra, amellyel a Birodalom hadserege összeomlott. Ennek

következtében azok a szépen kidolgozott tervek, amelyek értelmében a foglyokat mélyen a front mögött helyezik el, hogy a táborok a csapatok mozgását ne akadályozzák, nem voltak megvalósíthatók. Nem volt elég szállítóeszköz, a közlekedési utak a mindennél fontosabb hadiszállítások miatt túlzsúfoltak voltak, és a végén már a hadihelyzet sem nagyon indokolta a fogolytömegek hátraszállítását.

Az arcvonalak mögött sebtében létesített táborok, mint pl. Rheinberg, Büderich, Tutlingen, Bad Kreuznach, Bretzenheim – hogy csak a leghírhedtebbek közül említsek néhányat – ideiglenes gyűjtő és elosztóhelyként kezdtek működni, de valójában hónapokig változatlanok maradtak a körülmények. Nem is változhattak, mert ezeknek a „csillagtáboroknak"[27] a szervezésére vonatkozó utasítások szerint itt tilos volt akárcsak ideiglenes építményeket is emelni. Helyenkint a táborparancsnokság eltűrte, hogy a foglyok gödröket vájjanak maguknak, más helyeken ezeket időnkint földgyalukkal eltüntették s közben nem igen figyeltek arra, hogy a rókalyukaknak vannak-e lakói. Az utasítás a szabad ég alatt tanyázó foglyok részére fejenkint 16 négyzetméter területet írt volna elő, a valóságban azonban olyan nagy volt a zsúfoltság, hogy „die Ritterkreuze kreuzten sich" vagyis hogy az embereknek „egymásba ért a lovagkeresztjük". A már említett bretzenheimi táborban, amelyet eredetileg 60 ezer főre terveztek, 102 ezer volt az átlagos létszám, de volt olyan időszak is, amikor 130 ezer fogoly bakancsa tiporta a feneketlen sarat.[28]

Később igénybe vették a németek által épített katonai és fogolytáborokat, laktanyákat, üzemen kívül álló gyárépületeket és sportpályákat is. Az agyagbunkereket felváltották a sátrak. Egyik-másik stabil táborban még ott voltak az előző lakók, a németek fogságába esett francia és szovjet katonák. Mivel ezek szűrése és elbocsájtása az adott viszonyok között nehézkes volt, jó részük (a szovjetek) pedig nem is akar hazamenni, az a furcsa helyzet állott elő, hogy ugyanabban a táborban összetalálkoztak a legyőzöttekből győztessé előlépett franciák és szovjetek egykori rabtartóikkal.

A háború végén és a fegyverszünet után az angolszász szövetségesek kb. 7 millió embert tereltek össze a táborokban. Az expedíciós hadseregek főparancsnokságának 1945 június 11.-i jelentése szerint 7 614 794 lett volna a teljes fogolylétszám a kontinensen.[29] James Bacque kanadai író, aki alapos

elemzést végzett a számok körül, azt állítja, hogy a nyilvánosságra került adatok bizonytalanok, mert a helyi parancsnokok kevesebb foglyot jelentettek, mint amennyi a valóságban volt. Bacque az eltérést egy millióra becsüli. Ennek a látszólag statisztikai jelentőségű számeltérésnek a gyakorlatban szomorú következményei lettek, mert az élelmezést a nyilvántartott létszámra tervezték, de valójában többet kellett ellátni. Ebben található meg az egyik valószínű válasz arra a sokak által feltett kérdésre, hogy miért éheztek a foglyok 1945-ben.

A német források a foglyok teljes létszámát az amerikai jelentésben foglaltakkal csaknem egyezően adják meg. Ehhez azonban hozzá kell tenni azt, ami a mi szempontunkból nem elhanyagolható, hogy az adat nem tartalmazza a németekkel szövetséges haderők számait. Erről egyébként még más összefüggésben szó lesz.

A háború borzalmas dolog. Voltaire tömör ítélete szerint „a háború rablás, erőszak, fosztogatás, gyilkosság." Joseph Heller a 22-es csapdájában erről úgy vélekedik, hogy „a legnagyobb őrültség, amit az ember valaha is kitalált." Évszázadokkal korábban a bölcs Rotterdami Erasmus – többek között – ezt írta: „... kell-e nagyobb Balgaság, mint apró-cseprő okokból olyan küzdelembe fogni, amelyből mindkét fél több bajt szerez magának mint előnyt. Mert bizony az elesettek többé nem számítanak, akárcsak a megaraiak."*

A második világháború milliószámra termelte újra a modern megaraiakat, akik pedig nem önszántukból vállalták a kisemmizettség, a vagyontól, emberségtől megfosztottság állapotát.

Az emberiség háborúit szinte törvényszerűen nyomon követte mindig a „vae victis!" a jaj a leggyőzötteknek elve és gyakorlata. Ez pedig nem más, mint annak a ténynek a kifejeződése, hogy a vesztesnek félnie kell a megtorlástól, mert nincsenek jogai, se mentségei. Egy első világháborús naplóban olvastam, hogy a tobolszki orosz fogolytábor generális parancsnoka lépten-nyomon figyelmeztette az odakerült magyarokat, hogy ne nagyon járjanak ki a városba, mert kénytelenek lesznek tapasztalni, hogy a polgárok

* Az ókori görög történelemben az athéniek által legyőzött és megvetett állam polgárai.

mennyire gyűlölik a foglyok személyében az ellenséget, aki fiaikat leöldöste vagy fogságba hurcolta. Rheinberg város második világháborús krónikája – többek között – azt jegyezte fel, hogy a bevonuló amerikaiak egy időre összezárták a templomban a belváros lakóit a frissen felszabadított szovjet, francia, lengyel kényszermunkásokkal.[30] A belgiumi táborokat megjárt foglyok mesélték, hogy az őket kísérő őrök nem rájuk, hanem az utcákon összegyűlt tömegekre irányították géppisztolyaik csövét, mert csak így tudták a lincshangulatot lecsillapítani.

Az emberiség lelkiismerete, felismerve a kiszolgáltatottságból eredő tragédiák veszélyét, létrehozott olyan intézményeket, amelyek hivatottak lennének a háborúk legszélsőségesebb viszonyai között is a humánus bánásmódot garantálni. A Hágai Egyezmények (1899, 1907) a hadviselés korlátait és emberségességének szabályait határozták meg, a Genfi Konvenció néven ismert nemzetközi jogi szabályozás pedig a háborúkban sebesülést vagy betegséget szerzett katonák és a hadifoglyok védelmét szolgálja. (1864, 1906, 1929.) Mindkét rendszer végrehajtásában fontos szerepet kap a Nemzetközi Vöröskereszt, illetve a nemzeti Vöröskereszt szervezetek. Mindezek mellett élt a háborús gyakorlatban egy mindennél erősebb szabály, a „szemet szemért" elve. Ez azt jelentette, hogy a szembenálló felek árgus szemekkel figyelték egymás magatartását a harcokban, figyelték a foglyok sorsának alakulását és saját viselkedésüket eszerint határozzák meg. Az egyik hadviselő csak akkor várhatott emberséges elbánást a másiktól foglyai számára, ha ő maga is ugyanezt tanusította. A hadtörténeti irodalom a logikus, és hallgatólagosan mindig elfogadott, szabály ellenére mindkét oldalon bőven sorol fel jogsértéseket és mentségeket. Működött ugyan a Vöröskereszt pártfogó hatalom intézménye, amely hivatott lett volna az ellenséges országok területén a szabályok betartását figyelni, de ha valamelyik félnek az érdeke úgy kívánta, megtalálta a módját e felügyelet kijátszásának.

A Genfi Konvenció első durva megsértése a német hadvezetés ún. „komisszár rendelete" volt.[31] Ez arról szólt, hogy a szovjet hadseregben szolgáló politikai tisztek nem tekinthetők katonáknak, hanem párttisztviselőknek, s ezért rájuk a hadifogoly státusszal kapcsolatos jogbiztosítékok nem érvényesíthetők. 1941 szeptemberétől az eredetileg Wehrmacht feladatot képező hadifogoly-igazgatásba bekapcsolódott a Gestapo és az SS és ettől kezdve a törvénytelenségek sorozata sújtotta azokat, akik bármi oknál fogva az említett szervek figyelmét a fogolytáborokban felkeltették. Ez a mentalitás később a nyugati fronton is érvényesült. Az 1942. szeptember 12.-i dieppe-i

angol-kanadai partraszállási kísérlet kudarca után a brittek és a németek kölcsönösen azzal vádolták egymást, hogy a foglyokat mint bűnözőket láncra verték. Hírhedtek voltak, és a legnagyobb titoktartás ellenére is kiszivárogtak a Gestapo berkeiből azoknak az akcióknak a hírei, amelyek a Kőnigsteinben őrzött francia tábornokok ellen irányultak. A németek iparkodtak olyan helyzeteket teremteni, hogy a legexponáltabb tábornokokat „szökés közben" agyonlőhessék. A Giraud tábornok ellen szervezett provokáció 1942-ben nem sikerült, [32] viszont Mesny tábornokot 1945 januárjában megölték, és elég képmutató módon katonai pompával temették el Drezdában.

A Breslau melletti Saganból 1944. március 25.-én éjjel 80 angol repülőtiszt szökött meg, egy szívós munkával vájt alagúton keresztül. A szökevények közül ötvenet elfogtak és a Genfi Konvenció minden tilalma ellenére kivégeztek. 1944 szeptember elején 47 angol, amerikai és holland repülőtiszt hadifogoly érkezett Mauthausenbe büntetésből, mert korábban szökést kíséreltek meg. A kőbányában néhány nap alatt mindanyian elpusztultak. Ezeket a haláleseteket később a táborparancsnokok megpróbálták igazolni (bombázás, betegség, tűzharc szökés közben.) A Genfi Konvenció szerint a hadifogolytartó hadsereg foglyaiért ugyanolyan felelősséggel tartozik, mint saját katonáiért. A szökést pedig legfeljebb fegyelmi úton lehet megtorolni.

A német háborús főbűnösök nürnbergi perében, a bizonyítási eljárás során bemutattak olyan filmeket, amelyek a németek foglyainak elpusztításáról szóltak. Sepp Dietrich SS tábornokot egy amerikai katonai bíróság 1946-ban életfogytiglani fegyházra ítélte, mert mint illetékes parancsnok a Malmédyben 1944 decemberében kivégzett angol-amerikai repülők haláláért őt tartották felelősnek.

A jogsértések publikálása élénk vitákat váltott ki az érdekeltek körében. Voltak, akik a németek elleni ellenszenv felszításának eszközét látták ebben, mások az ellenkező bizonyítására vállalkoztak. Erich Werner, a bretzenheimi amerikai – majd a franciáknak átadott – tábor lakója és történetírója azt állítja, hogy ő, aki a németek által fenntartott mühlbergi tábor tolmácsa és a foglyok leveleinek cenzora volt, saját tapasztalataiból tudja, hogy a németek emberségesen bántak a foglyokkal. A családjukhoz írt levelekben a táborlakók a parancsnokságról mint gondoskodó atyáról emlékeztek meg. Érthetetlen tehát – írja Werner – hogy az amerikaiak ilyen keményen bánnak foglyaikkal, mert erre a németek nem szolgáltattak okot.

Van magyar példánk is:

A Kanadában megjelenő „Magyar Szárnyak" c. folyóirat 1982. évi kötete (57–58 l.) a VkF. 2. osztálya egykori tisztjeinek levelét közlli, amelyből kitűnik, hogy a Magyarországon földet ért angolszász pilótákat egy siklósi kastélyban, a Genfi Konvenció előírásainak korrekt betartása mellett őrizték.

1945 május elején, amikor a szövetségesek európai győzelme már biztosnak látszott és milliós tömegek szorongtak az ideiglenes táborokban, az egyesített vezérkar elfogadta Eisenhower javaslatát és hozzájárult ahhoz, hogy a foglyokat minősítsék jogvesztetteknek, akikre a Genfi Konvenció előírásai nem érvényesek.[33] Az első lépésben tehát azok a német és velük szövetséges katonák, akik a fegyverszünet kihirdetése után, harc nélkül megadták magukat, a Disarmed Enemy Forces (DEF) vagy a Displaced Enemy Forces, illetve a Surrendered Enemy Personal (SEP) kategóriájába kerültek. A korábban említett főparancsnoki létszámjelentésben még 4 millió Prisoner of War (PoW) azaz védelem alatt álló hadifogoly szerepelt, augusztusban azonban jogaikat ők is elvesztették. Az átminősítés pusztán adminisztratív aktus volt, a változásról a foglyokat nem tájékoztatták, ők az intézkedés hatását a bőrükön érezték. Mivel pedig az első hetekben lehetetlen volt a foglyok óriási tömegének nyilvántartásba vétele, senki nem figyelt arra, hogy ki hol és mikor, milyen körülmények között esett fogságba s ennek folyományaképpen – ha időlegesen is – milyen státusz illeti meg.

A Hágai Egyezmény 75. szakasza előírja, hogy a fegyverszüneti megállapodás megkötése után az érdekelt hatalmaknak a lehető legrövidebb időn belül egyezségre kell jutni a hadifoglyok elbocsájtásának idejéről és módjáról. Mivel békeszerződés megkötésére nem került sor, és a szövetségesek álláspontja szerint nem létezik német állam, amellyel bármiféle tárgyalást lehetne folytatni, a nemzetközi jog előírásait nem lehet érvényesíteni. Ugyanilyen indokok alapján szüntették meg a győztesek Svájc védőhatalmi megbízatását. Ennek következtében sem a svájci, sem a nemzetközi Vöröskereszt nem vehette gondozásba a foglyokat, sőt azt sem tartották kötelezőnek, hogy a táborok helyét és létszámát a Vöröskereszt szervezeteivel közöljék.

A jogfosztottság tartalmára nézve egy 1945. június 28.-i keltezésű levelet ismertet a hadifogsággal foglalkozó német irodalom, amelyet Harold Alexander brit tábornagy adott ki.[34] Eszerint:

„1. A hadifoglyok nem rendelkeznek jogi státusszal.
2. A „feltétel nélküli kapituláció" fogalma szó szerint értendő, tehát a német állampolgárok, katonák éppúgy mint a civilek, továbbá mindazok, akik Németországért harcoltak, vagy a háborúban a szövetségesek ellen vettek részt, semmiféle jogot vagy igényt nem támaszthatnak.
3. Teljesen a szövetségesek belátásán múlik, hogy őket mint hadifoglyokat vagy mint a fegyveres erők részeit kezelik és jogi helyzetük a szövetségesek döntése szerint időről időre változhat.
4. A Genfi Konvenció nem alkalmazható, nem áll mögöttük védőhatalom és nem élvezhetik a hadifogság normális előjogait.
5. A szövetséges főparancsnokság a fentieket megerősítette."

Mindezzel ellentétben a Genfi Konvenció azt szögezi le, hogy bármelyik hadviselő fél hatalmába került ellenséges katonák hadifoglyok, akik csak szabadságukat veszítik el időlegesen, jogaikat nem.

A DEF státusz bevezetése után a foglyok ellátásában eddig is tapasztalt zavarok állandósultak. A Nemzetközi Vöröskereszt óriási segélytartalékokkal rendelkezett, de a foglyokat nem vehette gondozásba, és a Német Vöröskereszt helyi szervezetei sem léphettek akcióba. Ebben a helyzetben – elvileg – a német polgári lakosságnak kellett volna a foglyokat élelmezni és ruházattal ellátni. De a lakosság is nélkülözött és egyéb módon is viselte a kollektív bűnösség következményeit. (A kijárási tilalom Németországban 1945 augusztusáig szigorú volt, ettől kezdve 22,30-tól 4,30-ig nem mehetett polgári személy az utcára. Minden lakosnak ujjlenyomatokkal ellátott személyi igazolókártyával kellett rendelkezni, az utazáshoz útlevelet, a kerékpárhasználathoz külön engedélyt kellett beszerezni. A zónahatárokon, de különösen a rajnai átkelőhelyeken szigorú ellenőrzés folyt, az utasokat tetvetlenítették, kihallgatták.)[35]

Katonai ellátásról csak végső esetben és csak csökkentett kalóriaértékben lehetett szó. Összehasonlításul annyit jegyzek meg, hogy amíg egy amerikai katona napi járandósága 4 ezer kalória volt, addig a foglyok kezdetben 2 ezerre, később pedig csak 1150-re tarthattak igényt. Nem meglepő tehát, hogy ilyen körülmények között mindenki kalória-szakértővé képezte ki magát. A német tábori zsargonban megjelent a „Kalorienjäger", a kalóriavadász fogalma. Mindenki pontosan tudta, hogy az egyes élelmiszereknek mi a kalóriaértéke és hogy mennyi egy ember kalóriaszükséglete a vegetálás és a tevékenység fokozataiban.

Mint minden intézkedést, úgy a hadifogoly ellátásra vonatkozókat sem lehetett egységesen végrehajtani. Az első időkben szórványosan megjelentek a Wehrmacht raktárakból származó, barna színű, kb. 1 kg súlyú konzervdobozok. Mivel azonban ezeken semmiféle jelzés nem volt, ami a tartalomra utalt volna, előfordult, hogy valakinak 1 kg tiszta zsír, mogyorókrém vagy marhahús jutott. Voltak táborok, ahol folyamatosan osztották a szövetséges hadsereg részére rendszeresített „Ration" egységcsomagokat. Másutt sokféle nyersanyagot osztottak ki „mindenből egy keveset" alapon. Ilyen esetekben gond volt a főzés mindaddig, amíg tábori konyhákat nem szerveztek. A konyha sem volt tökéletes megoldás, mert a szakácsok és a körülöttük foglalatoskodó személyzet állandó támadásnak volt kitéve azzal a gyanúval, hogy ellopják az élelmet.

Egyes városokban a polgármesteri hivatal és az egyházak megegyezésre jutottak a táborparancsnoksággal és kijelölték azokat az időpontokat, amikor a lakosság a nagy erőfeszítéssel összegyűjtött élelmiszert, ruhát, gyógyszert bevihette a táborba. Előfordultak viszont olyan esetek is, hogy az őrök rálőttek az asszonyokra, akik kosaraikkal meg akarták közelíteni a drótkerítést. Ebben az időben egész Európa éhezett, óriási kereslet volt tehát mindenfajta élelmiszer iránt. És ahogyan ilyenkor lenni szokott, megjelentek ennek a szorult helyzetnek a vámszedői és a hadifoglyoknak szánt élelem nem kis része került a feketepiacra (természetesen a táboron kívül, de nem mindig a táborvezetés közreműködése nélkül.)

A táborélet első szakaszában a nemzetiségi hovatartozás nem játszott szerepet. A magyarok tehát osztoztak a németek sorsában. Mindenki egyformán éhezett. Az „éhes disznó makkal álmodik" igazságának megfelelően, a táborokban az éhezés és az élelmiszerbeszerzés volt a legnagyobb gond. Az emberek szinte beteges izgalommal várták az ételosztás idejét, álhíreket fabrikáltak és továbbítottak saját és sorstársaik megnyugtatására. Mesébe illő ennivalókról, a küszöbön álló kosztjavításról szóltak a hírek, a kis noteszok, zsebnaptárak megteltek ételreceptekkel, étrendekkel. Bad Kreuznachban pl. egy szűkebb társaság tagjai azon versengtek, hogy ki tudja a legtöbb, eredeti krumplis ételreceptet felírni. A pálmát egy 120 tételes receptsorozat szerzője vitte el.

Aki nem élte át, nem hiszi el, milyen gondokat okozott és milyen öntevékeny szervezést igényelt az élelmiszer nyersanyagok szétosztása. Krumpli, alma, zöldborsó, paradicsompüré, kristálycukor, búzadara és sok

más hasonló dolog került az étlapra. Ezek elosztására rafinált módszerek születtek, milligrammnyi pontossággal működő mérlegek készültek és a nagyobb igazság kedvéért a porciózás után sorsolás következett. Tragikomikus játszadozás volt ez és sokszor órákig is eltartott.

A fogolyéletet mindvégig kísérte a kenyérhiány, amit a magyar gyomor nehezen tudott elviselni. Az első hetekben egyáltalán nem volt kenyér, legfeljebb itt-ott néhány darab keksz. Bad Kreuznachban május 16.-án osztottak első ízben kenyeret s ebből a matemetika szigorú szabályai szerint 2,5 dkg jutott egy főre. Igaz, nagyon finom, foszlós, fehér kenyér volt.

Nem volt ritka eset, hogy az élelmiszerosztás veszekedéssel, verekedéssel végződött, mert mindig volt valaki, aki megrövidítve érezte magát. Több hadifogoly visszaemlékezései között találhatók feljegyzések, jegyzőkönyvek tisztek közötti „lovagias ügyek"-ről, amelyek az ételosztás közben elhangzott sértő megjegyzésekből kerekedtek ki. Ezek az ügyek, rendszerint a Clair kódex[36] előírásai szerint, bocsánatkéréssel zárultak le, bár voltak makacs ellenfelek is, akik a végleges rendezést a hazatérés utáni időkre halasztották.

Hasonló, emberhez nem méltó összetűzések forrása volt a vízhiány. A csillagtáborokba tartálykocsikon szállították a vizet, ritkán és keveset. Ennek következtében itt is dulakodás keletkezett, aminek rendszerint az lett a következménye, hogy az a kevés víz is pocsékba ment. A jobb humorú őrök csak mulattak a szerencsétlen foglyok iszapbirkózásnak is beillő tusakodásán, a szigorúbbak viszont néhány jól irányzott figyelmeztető lövéssel vetettek véget a vízvételezésnek. Hosszú időnek kellett eltelnie, amíg a vezetékes vízellátást meg tudták oldani.

A mostoha körülmények és a létfenntartás ösztöne leleményessé teszik az embert. Mindenki megpróbált valamit kitalálni, hogy helyzetén könnyítsen. A legegyszerűbben a tábor körüli munka – szemételtakarítás, latrina-takarítás és fertőtlenítés, rakodás-szállítás – volt elérhető és fontos is, mert e munkák révén lehetett némi élelmiszerpótlásra és esetleges táboron kívüli kapcsolatokra szert tenni. Az ilyen munkákban nem volt túl nagy a választék, és az élelmesebbek előbb-utóbb úgy bedolgozták magukat, hogy kívülálló ide már be nem kerülhetett. Maradt tehát az egyéni képességek hasznosítása. Voltak, akik barkácsolással, edények, kések, emléktárgyak készítésével iparkodtak magukon segíteni. A borbélyok, cipészek, szabók „szakmába vágó" munkákat vállaltak és nem csak a táborlakók, hanem az őrök, sőt bizonyos

közvetítésekkel külsö megrendelők részére is dolgoztak. A kitűnő minőségű amerikai katonai pokrócok átalakultak kosztümökké, kabátokká, bőröket is mindig lehetett a tábori börzén kapni. Mindig akadt jelentkező, ha a táborparancsnokság bádogost, szobafestőt, órást vagy muzsikust keresett. Előbb-utóbb mindenkiből kibújt az ezermester.

A legáltalánosabb foglalkozás mégis a cserekereskedelem volt, a valuta pedig a cigaretta, a vágott dohány és a napi kenyéradag volt. Elképesztő, hogy mi minden került elő a zsebek és a zsákok mélyéről azután is, hogy a sorozatos motozások alkalmával szinte minden valamire való érték elúszott. A magyar tábori zsargon minden összebeszélés nélkül, spontán alakította ki a börze sajátos nyelvét. „Ugrik a csizmám!" „Ugrik a vajam!" – ezzel a felkiáltással kínálta portékáját az eladó, a vevő pedig a szakértő szemle után megajánlotta az egyenértéket kifejező „csavarást" vagy a nagyobb értéket jelentő kész cigarettát.

A táborok rendjére vonatkozó előírások mindenkor és mindenütt szigorúan tiltották az őrök és a foglyok közötti barátkozást, de különösen a cserekereskedelmet. A „No fraternisation"* elvén azonban túlnőttek az érdekek és virágzott ez az üzletág is, legtöbbször azonban a hátrányosabb helyzetben lévő üzletfél, a fogoly rovására. A magyar fiúk életrevalóságát bizonyítja, hogy hamarosan megtanulták a kapcsolatteremtéshez és az üzletkötéshez szükséges idegen szavakat, kifejezéseket elsősorban németül, de ha kellett angolul és franciául is.

A fogság azonban nem csupán fizikai megpróbáltatásokkal járt. A kemény bánásmód, a bizonytalan élelmezés, az időjárás viszontagságai mellett sokkal súlyosabbak és sok egykori fogoly lelkében máig sem gyógyuló sebeket ejtettek azok a traumák, amelyek az emberséget és a háborús viszonyok között is élő baráti, bajtársi viszonyokat kezdték ki. Lassan felmorzsolódtak a társadalmi konvenciók éppúgy, mint a Szolgálati Szabályzat által megkövetelt és mindeddig tiszteletben tartott együttélési normák. A megváltozott helyzetben mindenki a saját maga részére kialakított erkölcsi mérce szerint próbálta sorsát igazítani. Az összezártság, az értelmes fizikai és szellemi elfoglaltság hiánya kihozta mindenkiből a jó- és rossz tulajdonságokat. Többnyire a rosszakat. Az ideges hangulatban az emberek állandóan marták

* „Tilos a barátkozás."

egymást, mindent kritizáltak, mindenki talált okot arra, hogy a másikra gyanakvó szemmel nézzen. Volt ebben egy kis irígység azokkal szemben, akiknek volt még valami „ugratnivalójuk" de fel-feltörtek régi, társadalminak is nevezhető ellentétek is. Lett légyen valaki közlegény, altiszt, karpaszományos, tiszt, paraszt vagy mesterember – ez már ok lehetettt arra, hogy valaki belékössön. A legénységiek kilökdösték a munkára jelentkezők sorából a tiszteket, mondván, hogy ők az okai annak, hogy ide jutottak, az aláfölérendeltségi viszonyokat fenntartani akaró törekvések pedig egyenesen nevetségbe fulladtak a legtöbb helyen. A viták, veszekedések stílusára pedig nem nehéz következtetni. Sokszor eszembe jutott, hogy ha mi, akik itt marakszunk, a civil életben, normális körülmények között találkoztunk volna össze, milyen kedvesek, udvariasak, sőt barátságosak tudtunk volna, lenni egymáshoz. Melyik hát az igazi, emberi arcunk?

Ezt a feszültségekkel terhes lelkiállapotot nem a mindenáron való ellenkezés szelleme, hanem a fásultság motiválta elsősorban. A frontélmények, a vég nélküli visszavonulás, az erkölcsi és anyagi értékek pusztulásának látványa érzéketlenné tette az embereket. A táborok kegyetlen légköre pedig felemésztette az erkölcsi tartás maradványait is. Ennek végső oka az a kényszerű felismerés volt, hogy az adott körülmények között a fizikai létet fenntartani, a megpróbáltatásokat túlélni sokszor csak egymás rovására lehet. Ezért volt esélyesebb a megmaradásra az, aki nem dohányzott, vagy le tudott mondani a hol ritkábban, hol rendszeresebben csordogáló dohányjárandóságáról, és azt elcserélte bajtársai napi kenyéradagjáért. Ezért loptak az emberek egymástól értékes és értéktelen dolgokat, ezért robbantak ki viták az ételosztásnál és ezért borult fel az emberi kapcsolatok megszokott rendje.

Helyenkint és időnkint a tisztek együtt voltak a legénységgel. Az ilyen esetekben előnyös lehetett volna a hadsereg fegyelmének, alá és fölérendeltségi viszonyainak fenntartása. Ezek a kísérletek azonban sok helyen kudarcba fulladtak. Kádár Gyula is említ egy ilyen esetet,[37] éspedig Lóskay vezérőrnaggyal kapcsolatban, aki hadosztályával Dachau környékén került fogságba s a táborban is folytatta volna a katonásdit. A legénység panaszra ment az amerikaiakhoz, mire a rendfokozati jelzéseket leszedették és az akciót betiltották. Azok a tisztek, akik az előző időkben nem tudták megszerettetni magukat beosztottjaikkal, tekintélyüket, befolyásukat itt elvesztették és a fogolytartóktól sem mindig kaptak rangjuknak megfelelő támogatást. Azok viszont, akik jóban-rosszban együtt tudtak lenni a legénységgel, a fogság körülményei között is érezhették a megbecsülést. A tummeltshami „Magyar

Tábori Hírlap" 1945 május 27.-i száma pl. meleg szavakkal emlékezik meg Szűcs Sándor ezredesről, aki „idegenben is a mi édesatyánk volt."[38] A kassai „Horthy István" Repülőakadémia a berlin-gatowi repülőtérről vonult nyugat felé és 1945. április 25.-én Fischbecknél érte el az Elbát. Mielőtt a romos hídon átkeltek volna, a csapatzászlót és az iskola páncélszekrényét elásták. Az Akadémia utolsó parancsnoka, Kistelegdi Ernő őrnagy ezután is együtt tudta tartani és haza tudta vezetni növendékeit az angol-belga fogságból. (A történethez tartozik még, hogy Kistelegdi őrnagy taktikai érzékének és határozottságának volt köszönhető, hogy a tisztjelölteket nem vetették be a Berlin körül folyt harcokba.)

Ha valahol és valamikor szüksége volt az embernek társakra a bajban, a hadifogságban igencsak ez volt a helyzet. A mostoha körülmények között még a legedzettebbek is hamar összeomolhattak lelkileg. A német lágerzsargon ennek a lelkiállapotnak a kifejezésére megalkotta a „Stacheldrahtkoller" – a szögesdrótláz – fogalmát. Nem volt elszigetelt jelenség, hogy a lelki egyensúlyát vesztett fogoly szinte önkívületi állapotban rohant neki a drótkerítésnek, leginkább éjjel, amikor biztos volt, hogy a tiltott zóna megközelítése miatt lelövik. A franciák pl. Saint Jean d'Angelyben az ilyen szerencsétlenségeket úgy próbálták megelőzni, hogy éjszakára a barakkokat kívülről bezárták. Belülről pedig csak egyetlen módja volt a tragédiák elhárításának, a baráti közösség, amely hol jó szóval, hol drasztikus eszközökkel helyre tudta billenteni a megzavart lelki egyensúlyt. Az ilyen kisközösségek viszonylag hamar kialakultak, de ugyanolyan hamar fel is bomlottak és újjászerveződtek, de többé-kevésbé tartósan működtek. A felbomlásnak külső okai is lehettek, mert az állandó vándorlás szétsodorta még a legszilárdabb együtteseket is. De ok lehetett a belső viszály is. Előfordult kiközösítés is. Aki pedig saját elhatározásából vagy kiközösítés révén magára maradt, az menthetetlenül elpusztult.

A legtöbb tábor hűen tükrözte azt a hihetetlenül vegyes összetételt, ami a hitleri hadsereget jellemezte. Képviselve volt itt a világ szinte minden nemzetisége. A hazától sokszáz, sokszor többezer kilométer távolságba vetődött, többségében fiatal, külföldet még sohasem járt, idegenek között nem mozgott, tapasztalatlan ember egyszerre elveszettnek kezdte magát érezni a sokarcú, soknyelvű és sokféle gondolkodású, egyre agresszívebb magatartású tömegben. (Egy tatabányai levente 1946-ban, hazatérésekor azt írta naplójába: „Budapestet még nem láttam, de Párizsban már jártam!") Saját sorsát és jövőjét illetően teljes bizonytalanságban volt, mert megbízható

hírek alig jutottak el a táborokba – eltekintve azoktól a homogén magyar táboroktól, ahol a parancsnokság valamiféle tábori híradó kiadását engedélyezte. Az információkat helyettesítő rémhírek pedig csak tovább marták a lelkeket. A jogfosztottság következtében postaforgalom sem volt, tehát a foglyok nem adhattak hírt hozzátartozóiknak saját sorsukról és nem kaphattak levelet otthonról. Az angolok 1945 nyarán, az amerikaiak 1946-ban engedélyezték a postaforgalom megindítását, Franciaországból 1945 végén indulhattak el az első levelezőlapok a közismert nyomtatott szöveggel, de ezek is legtöbbször később érkeztek haza, mint a feladók.

A közbeeső időszakban a foglyok kétségbeesett kísérleteket tettek a hazai kapcsolatfelvételre. A győztes hadseregek katonái – becsületükre legyen mondva – gyakran vállalták a levelek továbbítását, mivel ők a zónák között, hivatalos minőségben, szabadon mozoghattak.

Állandó beszédtéma volt a hazatérés esélyeinek latolgatása. Előbb-utóbb nyilvánvalóvá vált azonban, hogy a szovjet érdekeltség alá eső területekre vonakodnak hazabocsájtani a foglyokat. El lehet képzelni a magyar fiúk lelkiállapotát, akik abban a hiedelemben éltek, hogy mindenek előtt a nemnémeteket fogják elbocsájtani, és akik ezzel szemben naponta láthatták, hogy a németek tömött gépkocsikon, lelkes Hurrá! kiáltásokkal hagyják el a tábort, mert elbocsájtották őket. Amint a háború utáni Európa képe kezdett kialakulni, úgy kezdték állampolgáraikat visszakérni a fogolytáborokból az egyes államok, elsősorban azok, amelyek a győztes oldalhoz számítódtak. Az első hetekben kiválogatták az osztrák, jugoszláv, csehszlovák, román, török, görög, továbbá a baltikumi és kárpátaljai illetőségű foglyokat azzal, hogy őket elsőkként szállítják haza. Ezt a lehetőséget a mieink is iparkodtak kihasználni. Ezen a ponton mutatkozott meg leginkább a művészetté fejlesztett túlélési ösztön. Voltak, akik jugoszlávnak, csehszlovákoknak vagy kárpátaljainak vallották magukat, de csak a következő szűrőtáborig jutottak el, ahol már a választott nemzet tisztjei vizsgálták meg a jelentkezőket és kíméletlenül visszadobták azokat, akik illetőségüket nem tudták bizonyítani. Kalandos vállalkozások voltak ezek, s legfeljebb azzal az előnnyel jártak, hogy a vállalkozók közelebb jutottak a hazához. A kockázat sem volt csekély, mert a szülőföld helyett könnyen lehetett ezen az úton szovjet fogságba kerüni. Egy mezőkövesdi katona több társával együtt úgy kívánt megszabadulni az amerikai fogságból, hogy szlovákiai illetőségűnek vallotta magát, de a szűrőn mindnyájan fennakadtak. Ekkor a kárpátaljaiakhoz csatlakoztak, de kiderült, hogy ezeket a japánok ellen kívánják a szovjetek bevetni. Nagy üggyel-bajjal

tudták magukat kiügyeskedni a transzportból, már szlovák területen, és végülis – meglepő módon – szovjet segítséggel jutottak haza.[39]

A bizonytalanság érzéséből fakadó feszültségeket növelte a kiszolgáltatottság, a megalázottság sokféle megnyilvánulása. Ezek között talán a rendszeres személyi motozás volt a legmegszégyenítőbb. A felsorakoztatott foglyok maguk elé rakták nyomorúságos kis holmijaikat, zsebeik, zsákjaik tartalmát s ebben hol az őrök, hol a német Stammpersonal tagjai botjaikkal kotorásztak. Hivatalosan ezek az akciók a tiltott eszközök, fegyverek, szúró-vágó szerszámok stb. felderítését szolgálták volna, de közben sok más személyes érték is gazdát cserélt. A Genfi Konvenció szerint a foglyok csak a hadviseléshez szükséges eszközöket, műszereket kötelesek átadni, személyes holmijaikat megtarthatják. Ennek ellenére át kellett adni az ékszereket, töltőtollakat, cigarettatárcákat, a kitüntetéseket, csapatjelvényeket, általában mindazt, ami a motozónak megtetszett s amit a fogoly nem tudott ügyesen elrejteni.

John Steinbeck írta egy 1943-as háborús riportjában,[40] hogy a közhiedelem szerint az angolok a birodalom megvédéséért, a németek a világuralomért, az amerikaiak pedig emléktárgyakért harcolnak. Jó híre és nagy keletje volt a tengelyhatalmak repülői számára rendszeresített svájci gyártmányú stopperórának, ezért erre különösen vadásztak. Mivel azonban a valódi repülős karóra ritkaságszámba ment, elvették „emlékül" az egyszerű fekete számlapos órákat is. Az így begyűjtött értékek egy része azután Berlin-Tierpark vagy Hamburg-Altersdorf nagyhírű feketepiacán bukkant fel ismét. Később a lágerkabarék hálás és visszatérő témája lett a „Filzung" azaz a „cuccolás" és a „Schwarzmarkt". Megvolt azonban ennek a dolognak a visszája is. Egy Nürnberg melletti amerikai hadseregellátó táborból hazatért magyar mesélte, hogy ő és társai a leszerelésre hazautazó és vadonatúj egyenruhába átöltözött katonák holmijainak rendezésével voltak megbízva. A levetett ruhák zsebeiben rengeteg ottfelejtett pénzt, órát, ékszert találtak és ennek jó részét haza is hozták.[41]

Nyilvánvalóan más megfontolások alapján vették el esetenkint a noteszokat, feljegyzéseket, naplókat. De volt olyan is, hogy elvették a tartalék élelmiszert, a szappant, a borotvapengét, ahogy éppen a motozók kedve és gusztusa diktálta. Ebben az volt a furcsa, hogy amit az egyik nap kiosztottak, azt vették el másnap, vagy amit az amerikaiak adtak, azt elvették a franciák.

A másik intézményes fegyelmező eszköz volt a sorakozó és a létszámellenőrzés. Ennek értelmét soha nem lehetett világosan látni. A napi egyszeri, de leginkább kétszeri számlálást nem indokolhatta az élelmezési létszám megállapítása, különösen addig, amíg a foglyokról személyi nyilvántartások nem készültek. Dehát elég hosszú ideig alig volt élelmezés, tehát a létszám ismeretének ilyen szempontból alig volt jelentősége. Egy-egy ilyen létszámellenőrzés eltarthatott órákig is. Voltak rendkívüli számlálások, néha még éjszaka is, különösen akkor, ha szökést fedeztek fel. Ilyenkor tűnt ki, hogy valójában nem valami gyakorlati cél eléréséről, hanem a jogfosztottság tudatának ébren tartásáról van szó.

A táborok belső szervezete aszerint alakult, hogy milyen volt a táborparancsnok elképzelése, mekkora befolyást tudott gyakorolni az ügyekre a német Stampersonal és végül, hogy a véletlen milyen tömegben és milyen nemzetiségi megoszlásban sodorta össze a foglyokat. A kezdeti időkben a nemzetiségek szerinti elkülönítés a táborvezetést különösebben nem érdekelte, inkább hagyta a spontán önszerveződést érvényesülni. Az természetes, hogy a magyarok iparkodtak egy tömegben maradni, még akkor is, ha a korábbi kötelékek felbomlottak. Az viszont már feltűnő volt, hogy az osztrákok nem közösködtek a németekkel. Különállóságuknak azzal is hangsúlyt adtak, hogy egyenruhájukon vagy sapkájukon piros-fehér-piros szalagot viseltek. De ugyanígy elkülönültek az olaszok, a baltiak, a vlaszovisták.

A szabad ég alatti táborokat az összlétszámtól és a tábor területének nagyságától függően kisebb karámokra osztották és ezen belül százas csoportokat alakítottak ki egy német Kompanieführer parancsnoksága alatt. A kommunikációt a hatáskör nélküli tolmácsok segítették. Az egyes karámokért az őrző hadsereg egy kisebbrangú sarzsija volt a felelős, ő közvetítette a táborparancsnokság intézkedéseit – természetesen a németeken keresztül.

A foglyokkal a közvetlen kapcsolatot a Stampersonal tartotta fenn. Ide tartozott a vezetésen kívül a konyha, a raktár, a ruhaellátás, a betegellátás, a tábori rendőrség és a munkacsoportok, az ún. kommandók szervezése. Ezt a szolgálatot szinte teljes egészében hivatásos német altisztek sajátították ki. Sokan voltak és nagyon összetartottak úgy, hogy az ember azt hihette volna, hogy a németek a háborút csupa hivatásos altiszttel csinálták végig. Minthogy mindenfajta tábori szolgálat honoráriuma a dupla ételadag volt és azok, akik így pozícióba kerültek egyéb előnyöket is élvezhettek (pl. a

legszigorúbb viszonyok között is kijárhattak a városba, vendégeket fogadhattak, stb.) az ilyen kivételezett foglyok a többiekkel szemben magabiztos, kiegyensúlyozott, kihízott hatalmi közegek voltak. Rajtuk keresztül bonyolódott le a tábor ellátása és így a különféle üzletek túlnyomó része, ők szervezték a külsö és belső munkákat. Ilyen körülmények között módjukk volt hatalmukat és befolyásukat anyagi előnyökre váltani.[42] Külön szállásuk volt, szabadidejükben sportoltak, labdáztak és a táborlakókból szervezett zenekarokkal – leginkább magyar cigányokkal – üdítették fel fogolyéletük egyhangúságát. Közben egyáltalán nem restellkedtek amiatt, hogy mindez sokezer éhes fogoly szeme előtt zajlik. Egyes táborokban akkora volt a hatalmuk, hogy saját hatáskörben bíráskodtak is. Bad Kreuznachban pl. több esetben nyilvánosan mmegbotoztak tetten ért tolvajokat. Ez a középkort idéző fegyelmező eszköz – állítóúlag – a német hadseregben törvényes volt.

A vegyes táborokban, ahol külön magyar táborparancsnokság nem működött, a mieinknek az egyéb gondok mellett még a Stammpersonal megkülönböztető bánásmódja miatt is szenvedniük kellett. A feszültség a magyarok és a németek között egyébként is állandó kísérőjelensége volt a fogolyéletnek s ez leginkább abból adódott, hogy a németek lenéztek bennünket és soha nem titkolták azt a nézetüket, hogy miattunk veszítették el a háborút. A táborélet első napjaiban történt Bayreuthban, hogy a Ludovika Akadémia egyik tanára, egyébként tüzér őrnagy, a háború elvesztésének felelőssége körül keletkezett vitában összeverekedett egy német alezredessel.

A németek maguk is nehezen viselték a Stammpersonal basáskodását. A bretzenheimi tábor krónikása jegyezte fel, hogy az egyik Campführer a jó szolgálataival kiérdemelt korai elbocsájtás hírére öngyilkos lett, mert félt társai bosszújától.

1945 május–júniusában Patton és Bradley nagy sietséggel elbocsájtott mintegy félmillió, nyugati zónában lakó foglyot. Ugyanezt tették az angolok is, csakhogy ők az elbocsájtási akciónak az „Operation Barleycorn" – árpaaratási hadművelet – nevet adták. A visszamaradottakkal az volt a szándék, hogy munkára fogják őket. Ennek megszervezése azonban rendkívül nagy feladatnak bizonyult. A táborok fokozatosan „munkatáborokká" alakultak át, ennek ellenére voltak olyan fogolytömegek – köztük magyarok is – akik egyetlen percig sem dolgozhattak, még akkor sem, ha erre fizikailag képesek lettek volna. A munkalehetőség sokféle volt. El kellett látni a megszálló hadseregek laktanyái, üdülői, kórházai körüli teendőket, meg

kellett kezdeni a romok eltakarítását, az utak, hidak, vasutak újjáépítését, össze kellett gyűjteni a szanaszét heverő robbanószerkezeteket, szét kellett rombolni a bunkereket. De hiány volt munkaerőben a bányászatban, a mezőgazdaságban és a nehezen is, de induló iparban. A nyugati fogságot megélt németek kereken 2 milliárd munkanapot teljesítettek a civil munkásokéhoz képest jóval alacsonyabb bérért. A hadseregek tehát, amelyek az olcsó munkaerőt bérbeadták, jelentős haszonra is szert tehettek.[43]

Egyes táborokban a foglyok zsoldot is kaptak. Az angolok német márkában fizettek az amerikaiak és a franciák ún. lágerpénzt rendszeresítettek, amelyet a tábori kantinokban lehetett beváltani, leginkább tisztálkodó eszközökre. Poitiers-ben pl. sláger volt a nagyritkán kapható erjesztett kecskesajt.

A magyar hadifoglyok egy részét is kemény munkára fogták. Münchenben pl. a romokat teljes egészében a magyarok takarították el, szigorú amerikai őrizet mellett.[44] Az ugyanitt működött UNRRA tábor magyar menekült lakói többször is eredménytelenül kísérelték meg, hogy élelmet, cigarettát juttassanak nekik.

A „munkaközvetítés" legtöbbször az egykori rabszolgavásárokra emlékeztető módon történt. A foglyokat felsorakoztatták egy-egy helyiség főterén s az ott megjelent gazdák, vállakozók válogattak a kínálatból. Itt sem volt hiány az ügyeskedésben, mert ha valaki munkát akart kapni, minden keresett szakmában járatosnak kellett vallania magát. Így történt meg, hogy falut talán sohasem látott műegyetemisták tehéngondozónak szegődtek el. A turpisság ugyan hamar kiderült, de a jóindulatú gazda megértette a helyzetet, hiszen talán neki is járt a fia valahol a világban hasonló körülmények között. Másrészt az is hamar világossá vált, hogy a magyar fiú lelkiismeretes, tanulékony és szorgalmas munkás, akiben minden körülmények között meg is lehetett bízni. Nem volt ritka eset, hogy a magyarokkal együtt dolgozó németek lázadozni kezdtek a mieink által diktált munkatempó ellen. A visszaemlékezésekben olyan esetekről is olvastam, hogy maga a gazda próbálta visszafogni a magyar aratókat, mert sem ő, sem a fiai nem tudták őket követni. Ennek köszönhető, hogy a magyar munkást szívesen fogadták a mezőgazdaságban éppúgy, mint a bányákban és nem egy esetben kaptak kecsegtető ajánlatot a fiúk, hogy maradjanak végleg ott, nősüljenek be a családba. Az ilyen esetekben nehéz döntés elé kerültek az emberek, mert a pillanatnyi jólét és a biztos jövő állt szemben a honvággyal és az itthoni viszonyok bizonytalanságával. Legtöbbször mégis az utóbbi győzött és a kapcsolatból a máig tartó barátság maradt meg.

A hadifoglyok foglalkoztatottságának anyagi elszámolása úgy történt, hogy a gazda, a vállalkozó a hadsereg, illetve a hadifogoly igazgatás által meghatározott járandóságot egy központi számlára fizette be, s a fogoly az elbocsájtáskor dollárra, angol fontra vagy francia frankra szóló elszámolást kapott, azzal az ígérettel, hogy a pénzt itthon a magyar állam fizeti ki. Ezeknek, a népiesen dollárcsekknek nevezett papíroknak egy részét a Magyar Nemzeti Bank begyűjtötte, más része a tulajdonosoknál vagy örököseiknél pihen. Sok hazatérőtől a szűrőtáborban, vagy később valamilyen hatósági eljárás során ezeket az okmányokat elkobozták. A még fellelhetők beváltására csak 1992-ben hangzott el az első ígéret, pedig az utalvány szövegének utolsó mondata olyan biztatóan hangzik: „... ez a helyes és valóságos részletezése annak az összegnek, amivel az USA tartozik."

Nem voltak szerencsésebbek azok, akik dolgoztak ugyan, de semmiféle ellenszolgáltatást vagy elszámolást nem kaptak. Egyesek, jobb esetben közvetlen megállapodásra tudtak jutni munkaadójukkal és hozzájutottak némi pénzhez.

A munkára kiadott, vagy a táborokból kijáró foglyok helyzetében akkor következett be lényeges változás, amikor a fogoly-állapotot a szerződéses munkavállalás váltotta fel. Ez leghamarabb az angoloknál, legkésőbb a franciáknál következett be, 1946 tavaszán. Ettől az időtől kezdve a foglyok a kijelölt tartózkodási hely körzetében, 8–30 km-es körzetben szabadon mozoghattak az e célra szolgáló igazolvány birtokában. Persze ennek az intézkedésnek a végrehajtásában sem volt egységes rendszer, mert mind a dolgozó, mind a nemdolgozó kategóriában nagyon sokan az elbocsájtás pillanatáig szigorú őrizet alatt, mozgási szabadság nélkül éltek.

Magyarok amerikai őrizetben

1945 január 31.-én Roosewelt és Churchill találkozót tartott Málta szigetén. Ez alkalommal történt meg a nyugati szövetségesek hadműveleti terveinek egyeztetése Németország végleges legyőzése érdekében. A szövetséges csapatok ekkor már a német határok közelében álltak, Aachen, 19 napi ostrom után elsőként elfoglalt német város már december óta a kezükben volt.[45]

A máltai találkozó idején a szövetséges hadvezetés már biztos lehetett a rövidesen bekövetkező győzelemben. A németek utolsó kétségbeesett kísérlete, az ardenneki offenzíva, összeomlott, különböző csatornákon különbéke ajánlatok érkeztek az amerikai-angol legfelsőbb vezetéshez, Hitler jelentős erőket csoportosított át nyugatról a keleti frontra. Mindebből jogosan lehetett arra következtetni, hogy a németek már nem várnak katonai sikereket a nyugati fronton, végső reményük egy angolszász-német koalíció a szovjetek ellen. Ezek a remények azonban nem váltak be, a tárgyalások folytak ugyan, de a németek konkrét választ ajánlataikra egyik szövetségestől sem kaptak.

A máltai hadműveleti tervből az elfogadott elvek szerint csak annyi valósult meg, hogy a seregek február első napjaiban megindultak. Montgomery 21. hadseregcsoportja Belgiumból kiindulva Hollandia és a Rajna irányában, Bradley 12. hadseregcsoportja Aachen és Saarbrücken között, Devers 6. hadseregcsoportja pedig Saarbrücken és a svájci határ között keleti irányban tört előre. A német határ átlépése után a parancsnokok egyéni elképzeléseiket és ambícióikat követve haladtak előre, mellőzve a máltai irányelveket. Mindegyiküket fűtötte a vágy, hogy minél nagyobb részt szakítsanak le a győzelem erkölcsi profitjából, meghódítsák a német iparvidékeket, sőt a szovjeteket megelőzve foglalják el Berlint. A vetélkedésbe beleszóltak a franciák is, akik a Lattre de Tassigny tábornok parancsnoksága alatt álló 1. hadseregükkel vettek részt az előrenyomulásban. De Gaulle utasította a tábornokot, hogy keljen át a Rajnán és foglalja el Karlsruhet és Stuttgartot, még akkor is, ha ehhez az amerikaiaktól nem kap segítséget.[46]

Mindezek a körülmények nagy hatást gyakoroltak a hadifoglyok sorsának alakulására is. A szövetséges főparancsnokságnak, személy szerint Eisenho-

wernak, nem volt koncepciója a hadifogoly probléma kezelésére. Az offenzíva megindításának időpontjában az arányok még nem a szövetségesek javára mutatkoztak, mert kb. 2 millió nyugati katona volt a német Stammlagerekben, a szövetségesek őrizetében pedig csak 700 ezer német. A biztos győzelem tudata jelentéktelenné törpítette ezt a létszámarányt – ami különben sem maradt meg sokáig – és arra ösztönözte Eisenhowert, hogy ne sokat törődjön a hadifogolykérdéssel. Emellett nagy befolyással volt rá barátja és tanácsadója Ewerett S. Hughes tábornok, aki legalább úgy gyűlölte a németeket, mint maga a főparancsnok. Sokan az ő kezdeményezésének tulajdonítják a foglyok jogfosztását és az élelmezési adagok fokozatos csökkentését. Maga Eisenhower mentségül annyit hozott fel, hogy a leavenworthi vezérkari akadémián nem tanították, hogy mit kell tenni a sok hadifogollyal, ha nincs elég szállítóeszköz.[47]

A foglyok száma rohamosan nőtt, mert maguk a németek is szívesebben kitértek a harc elől és megadták magukat, semhogy életüket veszítsék a reménytelen helyzetben. Velük együtt kerültek fogságba azok a magyar alakulatok is, amelyek az előnyomuló szövetségesek útjába kerültek. Mivel a vártnál nagyobb tömegű fogoly szállítására, elhelyezésére és őrzésére egyéb lehetőség nem volt, létrehozták a Prisoner of War Transied Enclosure elnevezésű, szabad ég alatti, átmeneti táborokat, közvetlenül a frontvonal mögött. Az első ilyen táborok a Rajna mentén, amerikai szervezésben jöttek létre. A hadifogság történetében a legnevezetesebb csillagtáborok az alábbiak voltak:

Bűderich, Rheinberg, Remagen, Sinzig, Bretzenheim, Bad Kreuznach, Biebesheim, Bingen-Dietersheim, Mainz, Würzburg, Heilbronn-Böckingen, Gotha, Regensburg, Bad Aibling. Ezekben a táborokban kisebb-nagyobb tömegben és rövidebb-hosszabb ideig magyarok is megtalálhatók voltak. A fegyverszünet megkötése és az előnyomulás során összekuszálódott területi viszonyok rendezése után a táborok átcsoportosítására is sor került. 1945 nyarán Bűderich lakóit az emlékezetes „halálmenetben" átirányították Rheinbergbe és a tábort átadták az angoloknak.[48] Bad Kreuznachból a szomszédos Bretzenheimbe költöztek a foglyok és ott a táborral együtt francia fennhatóság alá kerültek. A franciáké lett még Remagen, Sinzig, Bingen-Dietersheim és Mainz. A gothai tábort a kiürítés után a szovjeteknek kellett átadni.

A felsoroltakon kívül működött még több kisebb csillagtábor, pl. Wormsban, Bűdesheimben, Bayreuthban, Kulmbach (itt kettő is), ezeket azonban

rövid idő múlva felszámolták. Ez úgy történt, hogy a foglyok egy részét elbocsájtották, a megmaradókat pedig átköltöztették egy másik táborba. Nem bocsájtották el azokat, akik a szovjet zónába illetve ilyen érdekeltségű területre térhettek volna haza és azokat sem, akik valamilyen ok miatt gyanúsak lehettek és végül maradtak azok, akik a véletlen játéka folytán már nem juthattak be az előre megállapított elbocsájtható létszámkeretbe. Ilyen körülmények között szinte állandó volt a mozgás a táborok között is és egy adott táboron belül is. Nagyon sokan a magyarok közül is 8–10 tábor levegőjét szívhatták az átlagosan egy–másfél évnyi fogolyidő alatt.

A nagy mozgások 1945 június–júliusában lezajlottak, s ezután a szabad ég alatti táborozás is fokozatosan megszűnt. Vagy úgy, hogy sátrak, barakkok építése révén komfortosabbá váltak a régi táborhelyek, vagy pedig úgy, hogy a területet visszaadták a mezőgazdaságnak.

Az amerikaiak, egyrészt azért, mert ők voltak a nyugati hadjárat fővállalkozói, másrészt pedig az anyaországtól igen nagy távolságban kellett az expedíciós hadsereget működtetni, sajátos helyzetbe kerültek a hadifogolyellátás szempontjából is. Őrizni kellett a milliós hadifogolytömeget, fenn kellett tartani a megszállt területeken a katonai igazgatást, fel kellett kutatni a háborús bűnösöket és – mivel a távolkeleten még nem fejeződött be a háború – gondolkodni kellett a japánok ellen harcoló alakulatok utánpótlásáról is. E szempontoknak megfelelően alakultak ki az amerikaiak által megszállt zónákban – Németországban és Ausztriában – a különféle tábortípusok. A szükségszerűségből fakadt az a megoldás is, hogy a Franciaországon keresztül kiépített utánpótlási vonalak fenntartására és kiszolgálására táborokat telepítettek a kikötőkbe, pl. Marseille-be, Cherbourgba, a raktárbázisokra, a laktanyákba, a hadikórházakba, a katonai üdülőkbe, sőt a börtönökbe is. Ebből következőleg Franciaország egész területén lehetett amerikai felügyelet alatt álló fogolytáborokat találni s ezekben szinte mindenütt ott voltak a magyarok is.

Különleges feladatokat láttak el a CIC felügyelete alatt működött táborok (vagy táborrészek), ahol a kisebb-nagyobb háborús bűnösöket, állami és pártfunkcionáriusokat vagy más ok miatt fontosnak tartott személyeket őrizték. Ennek a szervezetnek a magyar részlegében a vezetőtől, Himler Mártontól kezdve Granville György és Balogh Jimmy hadnagyokon keresztül az őrszemélyzetig sok magyar származású és magyarul jól beszélő nyomozó dolgozott.

A fogolytömegből kiemelték a vezérkari tiszteket, elhárítókat, a diplomatákat, csendőröket, és külön eljárás keretében vizsgálták tevékenységüket és felelősségüket.

Ugyancsak speciális feladatokat láttak el az ún. „feljavító" táborok, ahol az éhezéstől és betegségektől legyengült foglyokat a hazabocsájtás előtt néhány hétig gondozták. Franciaországban a normandiai Carentan és Bolbec ilyen táboraiban voltak magyarok. Erről a következőkben még szó lesz.

A táborszisztémába tartoztak a kitelepült magyar tábori kórházak és csapatkórházak is. A két amerikai zónában kb. 15–20 ilyen kórház volt található. Ezek helyzete is változatos volt, mert egyeseket zárt és őrzött táborként kezeltek az amerikaiak – ilyen volt pl. Osterode am Harz-ban a 2. sz. komáromi csapatkórház[49], vagy Ingolstadt-ban az 540. sz. kecskeméti kórház helyzete[50]. – mások pedig nyílt kórházként működhettek tovább, mint pl. Neuburg an der Donauban a magyar gyűjtőkórház[51].

És végül szólni kell még a menekülttáborokról. Ezek legtöbbje Ausztriában és Bajorországban fogadta be a magyar menekültek tömegét. A legtöbb esetben ide kerültek a katonatisztek hozzátartozói is. Ebben a tábortípusban a legnagyobb és számunkra a legjelentősebb a pockingi volt.[52]

Pockingot vegyes tábornak is nevezhetnénk, mert az eredetileg idetelepült magyar légierő parancsnokság maradványai mellett itt kaptak menedéket a különböző utakon beszivárgott katonák – legtöbbjük valamelyik táborból szökött – nagyon sok civil, a katonák hozzátartozói. Amerikai felügyelet alatt állott, de önálló magyar parancsnokság igazgatta. Létszáma állandóan mozgásban volt, mert jöttek-mentek az emberek és amikor a magyarok hazabocsájtására is lehetőség nyílt, innen indították a transzportok jelentős részét. Az egykori táborlakók mértéktartó becslése szerint a standard létszám 15–20 ezer lehetett.

Nem tartozik szorosan a témánkhoz, de a teljesség kedvéért megemlítem, hogy katonai felügyelet alatt működtek az UNRRA táborok. Az UNRRA az Egyesült Nemzetek segélyszervezete volt, (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) amelyet 1943 októberében Washingtoni székhellyel hoztak létre. Faladata az volt, hogy a háború sorsüldözöttjei, az otthonukból elűzöttek, deportáltak, menekültek részére lehetővé tegye életük fenntartását és újrakezdését. Lakótáborokat, kórházakat tartott fenn és pénzzel is támogatta a rászorulókat. A hadifoglyok és általában katonai személyek támogatásával nem foglalkozhatott, a mi magyarjaink közül azonban sokan beügyeskedték magukat ezekbe a táborokba is, amíg ki nem utasították őket. A szervezet európai tevékenységét 1947-ben szüntette meg.

Az USA hadserege Németországban és Ausztriában több mint 200 tábort tartott fenn.[53] Az eddig ismert adatok szerint kb. 140 helyen voltak magyarok is. Ebben a számban nem szerepelnek a menekülttáborok, a magyar hadikórházak és a franciaországi amerikai bázisok. Ha ezeket is hozzávesszük az előbbi szám kb. 170-re emelkedik.

Eisenhower európai működésének ideje alatt mindvégig kitartott eredeti álláspontja mellett, miszerint a legyőzött ellenséggel keményen kell bánni. Ez a keménység nemcsak a „kollektív bűnösök" kollektív megbüntetésére kitalált jogvesztettségben és ennek következményeiben nyilvánult meg, hanem a végrehajtás módszereiben is. A foglyok közvetlenül a katonai rendőrség és az őrszemélyet tagjaival kerültek kapcsolatba, ezek pedig – az egyik volt hadifogoly megfogalmazása szerint „cowboy tempóban" hajtották ide-oda az embereket. A fogolyélet legkritikusabb időszakai a szállítások voltak, függetlenül attól, hogy gyalog, tehergépkocsival vagy vasúton történtek ezek a mozgások. Az őrök fellépéséből arra lehetett következtetni, hogy még mindig tartanak a lefegyverzett, lerongyolódott, legyengült ellenségtől, s ezért minden mozdulatra idegesen reagáltak és nagyon hamar elsült kezükben a fegyver. Később a fegyverekkel való zsonglőrködés szórakoztató játéknak tűnt, mégis sok fogoly életével fizetett érte. Sohasem felejtem el azt a kb. 20 km-es gyalogutat, amit 1945 április 25.-én tettünk meg néhányszázan Bayreuthból Kulmbachba. Ez még a fogság első napjaiban történt, tehát sok minden új és meglepő volt számunkra. Őreink fegyvereiket egyéni ízlés szerint viselték, öltözékük sem volt feszesen katonás, mint a miénk (mondták, később magam is láttam a bolbeci táborban, hogy még a közlegényeknek is valóságos ruhatáruk van), szolgálatban is cigarettáztak és tisztjeikkel közvetlen modorban beszélgettek. A foglyokkal nem társalogtak, leginkább a „let!s go!"-t meg a „God damn...!" kezdetű kiszólást lehetet hallani. Akkor már három napja nem aludtunk, csak tipródtunk a bayreuthi sárban, tehát menetünk nem tűnhetett túlságosan vidámnak. Ha valaki lemaradt vagy kisodródott a sorból, azonnal kapott egy golyót, pontosan a csizmája orra elé. Hihetetlenül pontosan és gyorsan lőttek. Csak úgy szórakozásból lődöztek az út mentén heverő konzervdobozokra éppúgy, mint a fejünk fölött szállongó madarakra. Közben jókat derültek a kezét lábát ijedten kapkodó, szegény magyar katonán.

Másfajta meglepetésekkel szolgált a gépkocsis szállítás. A tömegek mozgatása rendszerint nyerges vontatókon történt. Már a gépkocsik felvonulása is ijesztő volt, mert a volán kormányosai, rendszerint négerek, teljes sebességgel rohantak a kijelölt vonal felé és alig egy lépéssel, de hatalmas zökkenéssel álltak meg az igazodást vezénylő társuk előtt. Egy gépkocsi platójára 100 embernek kellett felférni. Ha az „utasok" lazán helyezkedtek el, vagy nem volt elég gyors a felszállás, ismét jött a puskatus meg a „leckó!" Végülis mindig sikerült 100 főt felzsúfolni, ha kellett, azon az áron is, hogy a csomagok lemaradtak, s ezeket gazdáik már sohanem láthatták viszont. A sofőrök szédületes sebességgel vezettek. El lehet képzelni, hogy ez mit jelentett a lövedékektől felszántott utakon és hogyan dűltek az emberek a kanyarokban egymás nyakára. Még szerencse volt a gyufásdobozra emlékeztető összepréseltség, mert legfeljebb a széleken elhelyezkedők kaptak időnkint jókora nyomást valamelyik irányból. Az is előfordult, hogy az egész konvoj sapkáját leszedte az út fölé hajló faág, vagy hogy egy-két óvatlan fogoly egy kanyarban kirepült a kocsiból.

A vasúti szállítás hosszabb távolságokra és mindig nyitott vagonokban történt. Ez sem volt veszélytelen vállalkozás, mert Franciaországban és Belgiumban mindig számítani lehetett a lakosság érzelmeinek heves megnyilvánulására. Ezért és a kiszolgáltatottsággal járó egyéb megpróbáltatások következtében a szállítmányok megérkezése után az első feladat volt a betegek, a sebesültek és a halottak összegyűjtése.

Az amerikaiak az őrzés feladatait szívesen adták albérletbe a franciáknak vagy az Anders hadsereg[54] lengyel önkénteseinek. Nekünk magyaroknak a lengyelekkel való találkozásokkal kapcsolatban jó emlékeink vannak, mert ők, mihelyt megtudták, hogy kik vagyunk, azonnal megváltoztatták magatartásukat. Azt viszont sokszor és sokféleképpen elmondták, hogy „kellett ez nektek?". Maguk az amerikaiak pedig legfőképpen azon csodálkoztak, hogy mi minden áron amerikai fogságba akartunk esni, holott, ha a szovjetekhez kerülünk sokkal közelebb lennénk a hazához.

A foglyok és őreik közötti feszültség az idő mentében lassan oldódni kezdett. Az enyhülés első jelei Hirosima után kezdtek mutatkozni, mert megszűnt az a félelem, hogy az Európát végigharcolt alakulatokat átdobják majd a japán frontra. 1945 novemberében Eisenhower is távozott a főparancsnoki posztról, s utóda Lucius Clay tábornok már megértőbb magatartást tanusított a legyőzöttekkel és a foglyokkal szemben. Igaz, időközben történt egy s más a világban is.

Addig is azonban, amíg ez a helyzet bekövetkezett és a hazatérés reményei a magyarok számára is felcsillantak, honfitársainknak sok mindent el kellett még szenvedni.

Az első nagy megrázkódtatás az volt, hogy 1945 június-júliusában, amikor a megszállási övezetek határainak végleges kialakítása megtörtént és az amerikaiak (az angolok is) komplett táborokat adtak át a franciáknak, a kb. másfél millió embert érintő átcsoportosításba mintegy 70 ezer magyar is belesodródott. A visszamaradottak életének néhány jellemző epizódját a túlélők visszaemlékezései alapján szeretném bemutatni.

A pockingi vegyes tábor magyar vezetés alatt állott,[55] az amerikaiak csak külső őrséget adtak, a belső rendért a saját rendfenntartó alakulatok voltak felelősek. A parancsnok, Ternegg Kálmán altábornagy önkéntes ejtőernyősöket toborzott az amerikaiak részére. Az itt letelepült ötezer repülősből mindössze 71 jelentkező volt, nagyobb részben nyilas érzelmű tisztek. Ezzel szemben a Fráter Lóránd tartalékos őrmester által szervezett hazatérési mozgalomhoz 3 500 táborlakó csatlakozott. A táborvezetés céljai és szándékai ütköztek a többiekével s ebből komoly feszültségek támadtak. A hazatérők szervezete ostromolta az amerikai parancsnokságot is a mielőbbi hazaszállítás érdekében. A vitában végül is az amerikai parancsnokság írásba foglalta álláspontját 1945 június végén:

A magyarok hontalan személyek, nem foglyok,
az országutakon tilos a polgári forgalom,
az illetékes parancsnokságok utasításait végre kell hajtani,
a táboron belül mindenféle szerveszkedés tilos,
a hazatérés lehetetlen, mert a magyarok sorsa még nincs eldöntve,
Boldizsár nevű amerikai főhadnagy felveszi a kapcsolatot a táborlakókkal, s minden kérdésben tájékoztatást ad,
a táborlakók jelentsék be a nyilasokat.

Részlet K. K. visszaemlékezéséből[56]:

„Cham, április 28, 29, 30.

Elhelyezés egy sík terület legmélyebb pontján, kerítés nélkül. Eső, bokáig érő latyak, se leülni, se lefeküdni nem lehet.

Létszám: több helyről ideszállított fogoly, kb. 1000 fő. Köztük a HM. tisztjei, csendőrtisztek, katonák és tisztjeik, néhány (4–5) magyar vasutas. A foglyok zöme német.

Ellátás: semmi.

IV. 29.-én a HM. törzstisztjei panaszára a latyakból kiengedtek bennünket a magasabb, viszonylag jobb helyre. IV. 3. tovább szállítanak bennünket tgk-val Langenzen-be.

Langenzen, április 30.-tól kb. május 15.-ig.

Elhelyezés: Domboldalon lévő, szögesdrót kerítésű tábor. Érkezésünkkor ott már sok a német fogoly. Bennünket is bezsúfolnak a futballpályánál valamivel nagyobb táborba. Sátor nincs, latrina van.

Létszám: Kb. 3000 fő, zöme német. A magyarok között itt nem láttam a HM. tisztjeit és a vasutasokat. Úgy tűnt, máshonnan is hoztak ide magyarokat, mert a tisztek többen voltak, mint Chamban.

Ellátás: Estefelé kaptunk fejenként 1–1 am. katonai egységcsomagot. (Tartalma: levespor, keksz, cigaretta, csokoládé, sajt stb., aszerint, hogy reggeli, ebéd vagy vacsora változathoz jutottunk.) Ivóvíz van, az 1db. egységcsomagot naponta kaptuk.

Ebben a táborban több napot töltöttünk, nagyon összezsúfolva. Naponként többször amerikai helikopterek jelentek meg és alacsonyra ereszkedve fényképezték az összezsúfolódott tömeget. Itt jelentették be V. 8.-án, du., hogy a háború véget ért. Emlékezetem szerint a magyaroknak veszteségük nem volt. 2–3 német –idősebbek, valószínű népfelkelők voltak – viszont a latrina gerendáján ülve és egyensúlyát vesztve, a mély és az esőtől felduzzadt latrinába esett. Senki nem segített rajtuk, belefulladtak.

Különben kutyavilág volt, sátor nélkül, esős, hűvös időben ezeket a napokat átélni! Emlékezetem szerint május közepén szállítottak el innen bennünket tgk.-val Büdesheim-be."

Részlet a Heilbronn-Böckingen határában felállított tábor történetéből[57]:

„Mint az imént említettem, az egyes karámok létszáma szinte naponta változott. Naplófeljegyzéseim szerint május végén a 8-as karámban kb. 8 500 ember, a 6-osban 15 000 ember volt, közöttük 5 000 magyar katona, elkülönítve. Őket rövidesen elszállítják. Úgy hírlik, elbocsájtják, de valószínűbb, hogy átadják őket az oroszoknak...!"

Részlet R. L. visszaemlékezéséből[58] (Namur):

„Csodálatosan szép idő és mi az állomásról elindultunk sárosan, mocskosan, ötösével felsorakozva a namuri citadella felé a széles körúton. Kb. 2 000 német és mi a menet végén, 105 magyar. Pokoli érzés volt. Minden 10 lépésre amerikai őrök, akik géppisztolyukat nem felénk, hanem az utcán felsorakozott belgák felé fordították. Szidalmazás felsőfokon. Nem szabad elfelejteni, hogy ők is nemrég szabadultak fel és még tart a háború. Mivel mi a tömeg legvégén voltunk és a ruhánk is eltért a németekétől, a kiabálásból kihallatszott, amikor kérdezték, hogy kik vagyunk. Amikor megtudták, hogy magyarok, megszűnt a fenyegetés, inkább sajnálkoztak rajtunk.

... A citadellában bőséges ebéddel vártak bennünket. Utána elszállásoltak, igen jól, mert a szálláshelyet elődeink az osztrák hadifoglyok készítették maguknak. Csak az volt a baj, hogy ez a jó világ csak 2 napig tartott, mert utána hamarosan elszállítottak bennünket az egyik legsötétebb táborba, Rennes-be.

... Táborhelyünk egy posványos rétség kellős közepén volt. 20 személyes sátrakba kellett bemenni, amelyekben bokáig ért a víz, a szó szoros értelmében. Emlékszem rá, egy nagyobb követ találtam, s arra le tudtam ülni. Az éjszakákat heteken keresztül a sátrak körüli futkosással töltöttük, mert odabent a vízben lehetetlen volt tartózkodni. Közben a sátor teteje deres lett, mert hidegek voltak az éjszakák. Nappal tudtunk keveset pihenni, mert sütött a nap. Takarónk a rennes-i táborban nem volt. Az volt a szerencsénk, hogy a koszt jó volt s ez a szálláshely nyomorúságát némileg enyhítette. Főként akkor lett jobb sorunk, amikor az egyik magyar származású amerikai tiszt minket vitt be a konyhára kisegítő munkára.

... az amerikaiak a tábort június 27.-én átadták a franciáknak. Ez azért is emlékezetes számomra, mert a nevem napján laktam utoljára jól és utána október közepéig a legsötétebb nyomorúság volt osztályrészünk."

Részlet Gy. L. visszaemlékezéséből[59]:

„1945 októberében kerültünk Münchenbe, kb. 500 magyar. A BMW gyár teherpályaudvara területén, először szabad ég alatt laktunk, majd barakkokat építettünk magunknak. Az amerikai hadsereg egyik élelmiszer elosztó raktárában dolgoztam. Feladatom az volt, hogy az épületnagyságú élelmiszertömböket térképszerűen lerajzoltam és fajtánként megjelöltem. Auerbach-Westlagerből kerültem ide. 180 cm magas vagyok és ekkor testsúlyom 47 kg volt."

Részlet Á. S. visszaemlékezéséből[60]:

„1945 októberében 2 társammal együtt megszöktem a wuppertali angol táborból. Sok viszontagság és nélkülözés után elvetődtünk Salzburg környékére, de a zónahatáron nem tudtunk átjutni. Véletlenül rátaláltunk Freilassingban egy megszüntetett erdei táborra és itt megtelepedtünk. Kb. 4 hétig tanyáztunk itt s közben nagyon sok, magányosan vagy csoportosan hazafelé tartó magyar – katonák és civilek – is bekerült a táborba. Ellátást a várostól kaptunk. Egy alkalommal véletlenül összetalálkoztam egy jóindulatú, magyarul beszélő amerikai tiszttel, aki azt tanácsolta, hogy próbáljak meg a müncheni katonai parancsnokságon transzport-engedélyt kapni. El is készítettem a listát 510 személyről és bevittem a parancsnokságra. Itt kevés német tudásom és szakaszvezetői csillagjaim – ami miatt tisztnek néztek – jó benyomást keltettek és az engedélyt megkaptam, még a katonai rendőrség parancsnokától is. Az állomásfőnök szerelvényt, az amerikaiak élelmiszeres vagont bocsájtottak rendelkezésünkre és szállítmányparancsnoknak engem nevezetek ki. 1945 december közepén indultunk el Freilassingból, de csak Pockingig jutottunk el. Innen nem lehetett önálló szerelvényként tovább menni. Pockingban az alumíniumgyár raktárában kaptunk szálláshelyet, de azt nehéz volt elfoglalni, mert már itt volt kb. 15 magasrangú magyar tiszt, akik nem szándékoztak hazatérni és minket sem akartak befogadni. Végülis sikerült őket meggyőzni. mert mi többen voltunk.

A transzport úgy haladhatott tovább, hogy a Pockingon keresztül hazatérő szerelvényekhez hozzácsatoltak a mieink közül 1–1 vagont. Ez elég hosszadalmas volt s közben a mieink közül a türelmetlenebbek odébbálltak. Annak érdekében, hogy a névsor egyezzen, azt találtuk ki, hogy az újonnan érkező és hazafelé törekvő emberek felvették az eltávozottak nevét. Végül a szállítmány elfogyott. Utoljára 87-en maradtunk és egy pockingi szerelvénnyel tértünk haza.

510 magyar katonát és leventét segítettem haza sok szülő és család örömére. Amikor elindultunk, mindenkinek megadtam a címemet és kértem, hogy értesítsenek hazatérésükről, de egy sem akadt közöttük, aki ezt megtette volna."

S. J. elmondta,[61] hogy Auerbach-Westlagerben kb. 10 ezer magyar volt. Az élelmezés nagyon gyenge volt, lefogytak, legyengültek és sokan éhenhaltak. S. J. a tábor magyar orvosának segédkezett, ők látták el a tábor és a környékbeli munkahelyek egészségügyi szolgálatát. Az orvos egy alkalommal kérte a táborparancsnokságot, hogy a katonai konyhán megmaradt ételt adják ki a foglyoknak. Ez meg is történt, de az étel tele volt cigarettavégekkel, gyufaszálakkal, szeméttel s így elfogyasztani nem lehetett.

Az Auerbachból 1945 vége felé elindított első szállítmányokat a szovjetek elfogták és kivitték a Szovjetunióba. Emiatt a hazabocsájtást leállították, majd tavasztól, amikor az újra megindult, az amerikai katonák már a szűrőtáborokig kísérték a szerelvényeket.

B. D. naplójából[62]:

1945 május 15. Regensburg-Walhalla. A táborban kb. 2 500 embert zsúfoltak össze. Egyetlen, kb. 2 000 literes tartályban van az ivóvíz, itt állandó a tülekedés. Víz azonban a hosszas sorbanállás ellenére sem mindig jut a 200 magyarnak, mert a németek osztják. Az embereket állandóan hozzák-viszik, közben a magyarok vlaszovistákkal kerülnek össze. Mondják, ők azért jelentkeztek ebbe a hadseregbe, mert a németek a fogolytáborban éheztették őket.

Május 29. A néger őrök fehér „barátnőiket" rajzoltatják a foglyokkal, konzervért. Izléstelen, primitív négyzethálós rajzok ezek, de legalább meg lehet élni belőlük.

Június 12. A magyarok egy részét átszállítják Saal an der Donau-ba. Volt orosz foglyok tehergépkocsikkal mennek haza, vörös zászlókat lobogtatnak és ordítoznak. A koszt megint rossz és kevés.

Június 15. Legeza vezérőrnagy Landshutból az egyházi információs szolgálattól jár itt és csodálkozik, hogy még magyarok vannak fogságban. Tudomása szerint az amerikaiak már minden magyar tábort felszámoltak.

Augusztus 15. A drótokon kívül megjelent egy m. kir. repülő zászlós, egyenruhában, fehér kesztyűvel és kerékpárral. Csodálkozik: mit keresnek itt magyarok a drótok mögött? Ő egy percig sem volt fogságban. Tanácsolják neki, hogy pucoljon innen, mert ha az amik észreveszik, kesztyűstől, biciklistől behozzák. Hitetlenkedve megy tovább.

Végül saját naplómból[63] idézem az 1945 június 20.-i bejegyzés egy részét (Bad Kreuznach).

Ma elszállítottak 200 tisztet, nem tudjuk, hová. A mi karámunk létszáma 3 502 fő. A napi élelmezésre kiadva

cukor	153,– kg	kukorica	148,– kg
kávé	19,70	paradicsom	91,50
citrompor	32,70	spenót	54,70
barack	98,–	levespor	87,–
tojáspor	98,–	liszt	382,–
sajt	76,–	borsó	227,–
hús	220,–	kenyér	735 db

Az adatok hitelesek, mert ugyanezeket később megtaláltam a bretzenheimi hadifogoly múzeumban őrzött tábori anyagnyilvántartó könyvben, 1989-ben.

A fogolytartás intézményesített keménysége mellett sok esetben az egyes, hatalmi pozícióban lévő, vagy magukat ilyennek képzelő, katonák és sorstársak akcióitól is sokat kellett szenvedni. Tulajdonképpen ezek az esetek voltak az emberség iskolái és próbatételei. Az szinte mindennapos eset volt, hogy a keksszel, cigarettával és rágógumival mindig bőségesen ellátott őrök, a félig elszívott cigarettát vagy a csaknem teli kekszes dobozt, a foglyok szemeláttára, tüntetően a sárba taposták. Egy Farge[64] nevű francia kisváros sprotrepülőterén létesített táborban a magyarokat olyan nehéz munkára fogták, amit nem bírtak elvégezni a teljes legyengültség miatt. Tiltakozásul sztrájkba léptek. A büntetés: megetették őket sós keksszel, majd 4 óra hosszára ki kellett állniuk a tűző napra, de vizet nem ihattak. Reimsben a tábor francia őrei végigmotozták a magyarokat s minden mozgatható értéket elvettek, s még a sátrak alját is felásták. Az amerikai parancsnokság a magyarok panaszára visszaadatta a holmikat s az őröket lengyelekkel cserélte ki. A franciák ezért bosszúból a külső őrhelyekről belövöldöztek a táborba. Az egyik golyó áthatolt hét sátoron és a nyolcadikban megölt egy pesti fiút.

Attichyben[65] az amerikaiak összeszedették a konzervdobozokból fabrikált evőcsészéket és kanalakat. Rheinbergben[66], megtiltották hogy a foglyok a kiürült fémdobozokat elvigyék, mert az amerikai táborparancsnok attól tartott, hogy a leleményes foglyok fegyvereket fognak belőlük előállítani. Regensburgban ünnepélyes pózba rendezték a foglyokat, hogy róluk hatásos fényképek készülhessenek. A már említett Farge[67]-i táborban egy magyar főtörzsőrmester parancsnokká forogta ki magát, és azon szorgoskodott, hogy önkénteseket szervezzen a japánok elleni háborúba. Nem volt jelentkező, ezért az amúgyis szegényes kosztot büntetésből még tovább csökkentették. A német Stammpersonal szórakoztatására cigányzenekart szervezett, s míg a zene szólt ő az elsikkasztott élelmiszerekkel üzletelt. A dolog kiderült s az amerikaiak a buzgó szervezőt Chalonban 30 napra szögesdrót ketrecbe zárták.

Mi lett mindennek a következménye? Az, hogy az emberek elvesztették tartásukat és vagy kétségbeesetten küzdöttek életükért, vagy feladták. Sokan beleőrültek az éhezésbe és a bizonytalanságba. Volt, aki hegedűt szerzett valahonnan és éjszakánként azzal cincogott, pedig egyáltalán nem értett hozzá. Volt, akinek rögeszméjévé vált, hogy ennivalóját el akarják lopni, s azt elásta, ahelyett, hogy megette volna. Egy másik rögeszmés ruhadarabokat gyűjtött és mindent magára húzott, még a legforróbb nyárban is. És voltak, akik teljes apátiába süllyedtek és nem vettek tudomást a körülöttük zajló eseményekről. Sokan öngyilkosok lettek és még többen belehaltak az éhezésbe és a betegségek következményeibe.

Nem minden helyen és nem minden időszakban volt azonban ilyen lehangoló az amerikai táborok képe.

Akadtak jóindulatú parancsnokok, emberséges, sőt barátságos őrök és elviselhető körülmények. Elsősorban azok a foglyok kerültek kedvezőbb helyzetbe, akik egyenkint vagy csoportosan a hadsereg ellátásában kaptak szerepet. Hogy mégis többet kell beszélnünk a tragikus helyzetekről, annak egyszerűen az az oka, hogy mindenki átélt egy ilyen periódust és az is, hogy a fájó élmények mélyebben vésődnek emlékezetünkbe. Azt sem szabad elfelejteni, hogy nagyon sokan még ma is viselik a lelki és fizikai megpróbáltatások következményeit.

Frontenhausenben (Passau környékén) a magyarok tulajdonképpen szabad emberekként éltek az amerikaiak által kijelölt házakban.[68] Lakásukért és ellátásukért a hadsereg fizetett a gazdáknak. Dolgozniuk nem kellett.

Gyakran előfordult, hogy a farncia őrök vagy a Stammpersonal és a magyarok között keletkezett összetűzésekben az amerikaiak a mieinknek adtak igazat. Egy dunántúli, jómódú ékszerészcsalád fiától a franciák Reimsben[69] elvették személyes értékeit. Az amerikai parancsnok visszaadatta, sőt írásos parancsot is adott a fiú kezébe, hogy az eset meg ne ismétlődhessen. Bad Aiblingben egy magyar származású amerikai katona rendszeresen vitt be az éhező magyaroknak savanyúkáposztát, hogy legalább ezzel enyhítse sorsuk mostohaságát. Ennsnél, a zónahatáron egy civileket szállító vonat ellenőrzése alkalmával 3 szökött foglyot az amerikaiak leszállítottak és nem engedtek tovább, nehogy itthon bajba kerüljenek. Ez a szerelvény ugyanis csupa nyilassal volt tele. E. S. Regensburgból, a lovassági laktanyában működött táborból szökött haza. Linzig amerikai katonák szállították gépkocsijukon. Attichyben[70] a magyar foglyok egy része a Párizs elővárosaiban felállított üdülőtáborokba járt dolgozni. Az amik megkedvelték a magyarokat és hálából többször bevitték őket Párizsba, nézelődni, közben nem felejtkeztek meg a nyilvános házakról sem. Az egyik Nürnberg[71] melletti katonai táborban, amelyben csak színesbőrűek laktak, szintén dolgoztak magyarok. Annyira összebarátkoztak, hogy a leszerelő négerek legkedvesebb emlékeikkel, feleségeik, gyerekeik fényképével ajándékozták meg őket, búcsúzóul.

1945 őszén a német és franciaországi táborviszonyok meglehetősen rossz visszhangot váltottak ki a nemzetközi közvéleményben.[72] Az amerikaiak saját táboraikban fokozatosan új helyzetet teremtettek és lehetővé tették a Vöröskereszt bekapcsolódását is a foglyok gondozásába. Erkölcsi kötelességüknek tartották, ezen felül, hogy a francia táborokban életveszélybe került embereket visszavegyék. A korabeli dokumentumok 200 ezer fogolyról szólnak, de nincs biztos adat arra nézve, hogy valójában mennyien kerültek vissza amerikai fennhatóság alá. Ez az intézkedés néhány ezer magyart is érintett. Ezek egyik része a carentani, a másik része a bolbeci kórháztáborba került. Mindkettő Normandiában, a legkeményebb partraszállási harcok színhelyén volt.

A bolbeci táborról a korábban ide telepített németek, akik most mint a Stammpersonal tagjai vagy az orvosok segítőtársai működtek, azt állították, hogy azelőtt hirhedt éhségtábor volt. Mostanra azonban a körülmények alaposan megváltoztak. A szigorú őrizet maradt ugyan, de a bánásmód és az ellátás megjavult. Motozás, létszámellenőrzés is volt, de volt tetvetlenítés és a megafonban egész nap szólt a zene. Időnként híreket is közöltek, de

csak olyanokat, amelyek a németeket érdekelhették. A foglyok 40 személyes, kettősfalú sátrakban laktak és a hagyományos táborszervezetben mozogtak. Az élelmezés a beérkezők fizikai állapotához igazodott és valóban a legyengült szervezet fokozatos felerősítését szolgálta. Rendszeresen volt „repeta" és voltak soron kívüli étkezések. Annak érdekében, hogy az ellátás minőségét és mennyiségét össze lehessen hasonlítani a korábban említett Bad Kreuznach-ival, találomra kiválasztottam az 1945 december 29.-i menüt:[73]

Reggelire: tejeskávé kaláccsal

Ebédre: vegyes főzelék (bab, borsó, krumpli) hússal, pudding, kompót és tojásrántotta,

Vacsorára: tojásos kukoricagríz aszaltszilvával, feketekávé.

Ehhez még tudni kell azt, hogy a normál ételadag mércéje a kb. 1 literes konzerves doboz volt. De ha valaki kevesellte, odakoppintotta edényét a kondér széléhez és kapott még egy adagot. A régi, ilyen-olyan csajkákat, evőcsészéket itt már mindenki kicserélte és 3 literes konzervdobozzal szerelte fel magát.

A hangulat is fokozatosan javult, a szemek kifényesedtek, az arcok kikerekedtek, az idegek csillapodtak. Kevesebb volt a veszekedés és az üzletelési kedv is mintha alábbhagyott volna. Csereberélés természetesen folyt, de már csak olyan alapon, hogy valaki pl. nem kedvelte az aszaltszilvát, elcserélhette csokoládéra, vagy a kiosztott amerikai egyenruhadarabok méretét és fazonját az ízlésnek megfelelőre válthatta. Sajnos, ezeket a kitűnő anyagból készült és praktikus ruhákat tönkre tették az eltávolíthatatlan festékkel és kevés esztétikai érzékkel rájuk mázolt PW betűk. Mindenki arra gondolt, milyen jó lenne ezeket a remek ruhadarabokat hazamenteni, dehát a festés miatt használhatatlanokká váltak a civil életben. A bosszantó ebben még az is volt, hogy a Stammpersonal tagjai és kedvenceik jelzés nélküli ruhákban feszítettek.

Megváltozott a német–magyar viszony is, mintha Bolbecben nem ugyanabból a fajtából való germánokat válogattak volna össze. Megszűnt a cigányozás, nem volt már vita azon, hogy ki és miért veszítette el a háborút, sőt szervezett érdeklődés is megnyilvánult Magyarország iránt. A német foglyok

tudományos ismeretterjesztő szervezete egy alkalommal előadást kért tőlünk a magyar történelemről.

Kb. 2 ezer magyar töltötte a karácsonyt és az újévet Bolbecben. A táborparancsnokság mindkét napra ünnepi étrendet állított össze és ajándékként mindenki kapott egy szép nagy doboz halkonzervet, szilveszter éjszakáján pedig extra puddingot osztottak ki. Ajándéknak számított az is, hogy a magyarok ebből a táborból küldhették először haza az értesítő levelezőlapot arról, hogy fogságban vannak és egészségesek.

Hasonló színvonalú táborrá alakult át Mailly le Camp is – Párizs és Nancy között kb, félúton – azzal a különbséggel, hogy ez 1945 őszétől speciális elbocsájtó táborként működött. (Előzőleg, nem túl kellemes emlékeket keltő zárt tábor volt.) A sok viszontagságban megedződött foglyok itt már szinte derűsen vették tudomául, hogy a nagy tömegben kiosztott alsó és felsőruhákat egy hirtelen ötlet nyomán összeszedték az amerikaiak és elégették. A kifinomult védekezési ösztön és a hazatérés biztos reménye könnyen feledtette ezeket az apró bosszúságokat.

Eleve más helyzet alakult ki Ausztria amerikai megszállási zónájában. A 8. angol és az 5. amerikai hadseregből szervezett 15. szövetséges hadseregcsoport 1945 április 9.-én indította meg észak-olaszországi offenzíváját Mark W. Clark tábornok parancsnoksága alatt. Ennek eredményeképpen április 29.-én Casertában Kesselring tábornok, a német erők főparancsnoka, aláírta a fegyverletételi okmányt. A kapitulált német és magyar egységnek egy tésze olaszországi fogolytáborokba került[74].

Clark tábornok a fegyverszünet után az ausztriai megszálló erők főparancsnokaként működött és iparkodott a hadifogoly problémát a lehető legegyszerűbben megoldani, ami magyarul azt jelentette, hogy mielőbb meg akart szabadulni foglyaitól. Ez az álláspont lehetővé tette, hogy a magyar csapatok jelentős része szétszéledjen és elvegyüljön a polgári menekültek tömegében. A volt katonák, elkerülve a fogolytáborokat, egy ideig kivártak, majd megpróbáltak valahogy hazajutni, vagy új hazát keresni.

A véletleneknek ebben a mozgásban is jelentős szerepük volt, mert egyes alakulatok együtt maradhattak, önállóságukat megőrizhették, míg másokat feloszlattak vagy fogolytáborba zártak. Ny. M. írja[75] visszaemlékezésében, hogy pl. az Ausztriában kitelepült magyar méntelepek közül egyedül a

perbenyikit vetették fogságba az amerikaiak, a többiek szabadon élték tovább életüket. A Steyr környékén állomásozó 2. páncélos hadosztályt nem fegyverezték le, sőt néhány hétig élelmezték is az amerikaiak. Végül mégiscsak fel kellett oszlania, mert az a veszély fenyegetett, hogy átadják őket a szovjeteknek. Az 1. huszár hadosztály Steyr s Linz között táborozott,[76] zárt egységben maradt és rendfenntartó feladatokat is ellátott 1945 szeptember 17-ig, amikoris az amerikaiak ösztönzésére hazatérhetett, pontosabban, azok számára, akik haza akartak térni, lehetővé vált a távozás. Egyébként a magyar alakulatok parancsnoklása és a hadifogoly felügyelet részletkérdéseiben a 261. amerikai gyalogezred parancsnokságának 1945 augusztus 10.-i és 16.-i rendelkezése ad eligazítást. Ennek hiteles másolatát a függelékben adom közre.

Ausztria amerikaiak által megszállt területein önálló magyar parancsnokságok is működtek. St. Marienkirchen bei Ried-ben Sólymossy Ulászló altábornagy, Felső-Ausztria magyar katonai parancsnoka és törzse tartózkodott és amerikai felhatalmazás alapján irányított rendfenntartó alakulatokat. Ugyancsak amerikai megbízással működött az Ausztriai Központi Magyar Katonai Parancsnokság (Central Military Command in Upper Austria) mindaddig, amíg Himler Márton meg nem jelent ezen a vidéken. Himler és csapata, miután a főbb háborús bűnösöket felkutatta és átadta a magyar hatóságoknak, az alacsonyabb rangú tisztek között kezdett nyomozni. Ennek hatására az előbb említett parancsnokságok feloszlottak.

Magyarok az angol táborokban és Belgiumban

Churchill a második világháborúról írt hatkötetes munkájának mottójául a következőket választotta:

„Háborúban: elszántság
Vereségben: dac
Győzelemben: nagylelkűség
Békében: jóindulat."

A fogolytáborokban kialakult viszonyok és ezek sokszor szélsőséges eltéréseinek megítélésénél néhány alapvető körülményt nem szabad figyelmen kívül hagyni. Az első mindjárt Németország akkori helyzete: a háborút elvesztette, feltétel nélküli fegyverszünetet kellett aláírnia, államszervezete összeomlott és gazdasága is szétzilálódott. A szövetségesek a jaltai konferencián dolgozták ki azokat az alapelveket, amelyek szerint a német militarizmust és a nácizmust gyökeréig meg kell semmisíteni, hogy Németország soha többé ne veszélyeztethesse a világ békéjét.

Már Teheránban is szó volt arról, hogy Németországgal keményen kell elbánni. Ezt a szándékot volt hivatva realizálni Henry C. Morgenthau amerikai pénzügyminiszter terve, amit az 1944 szeptemberi quebeci konferencia elfogadott és amely szerint Németország iparát vissza kell fejleszteni, és csupán a mezőgazdaság továbbélését lehet támogatni. Ezt annakidején, röviden úgy fogalmazták meg, hogy Németországot krumplifölddé kell változtatni.[77]

A politikai konferenciák külön-külön foglalkoztak Németország szövetségeseinek jövőjével, de a hadszíntereken foglyul ejtett katonák a németekkel azonos elbánásban részesültek, legalábbis egy ideig. Mert a győztesek oldalán elhelyezkedő Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia hamarosan kikérhette állampolgárait a fogolytáborokból. Érdekes a történelem játéka. Itt ismét olyan helyzet állott elő, hogy a szövetséges haderők kötelékében harcoló jugoszlávok, románok, csehszlovákok átvehették és őrizhették saját honfitár-

saikat. Az „utolsó csatlós" bélyege pedig egyedül rajtunk maradt, hiába volt Ante Pavelič horvát, Josef Tišo szlovák és Horia Sima román hadserege az utolsó percig szövetségese a Wehrmachtnak (ide sorolhatjuk még a salói olasz köztársaság megmaradt hadait is), hiába üzent hadat az ideiglenes magyar kormány 1944. december 28.-án a németeknek, ez senkinek nem tűnt fel sem a béketárgyalásokon, sem pedig a második világháborús szerepünket megítélő történészek és újságírók köreiben.

Churchill a kemény elbánás elveivel egyetértett, de módszereivel már kevésbé, bár később hagyta magát meggyőzni. Egyedül Mackenzie King[78] kanadai miniszterelnök tartott ki a győzelemben tanúsítandó nagylelkűség mellett, mert mindvégig ellenezte a Vöröskereszt kizárását a hadifoglyok gondozásából.

Azt a tényt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az angolszászok és a szovjetek közötti ideológiai ellentét és később a szovjet hadviselés módszereinek megítélése, továbbá a stratégiai együttműködésben beállott zökkenők – főként abban a kérdésben, hogy ki foglalhatja el Berlint – feszültséget keltettek a náciellenes koalíció tagjai között. Churchill, Montgomery és más angolszász parancsnokok nem is rejtették véka alá szovjetellenes nézeteiket. Ezek a nézetek befolyásolták a hadifoglyok tartásával és elbocsájtásával kapcsolatos megfontolásokat is.

A táborokban keringő ellenőrizhetetlen hírek szerint a nyugatiak, főként az angolok, azért nem engedik el foglyaik jelentős részét, mert arra számítanak, hogy háború törhet ki a szovjetek és az angolszászok között, s ebben a konfliktusban szükség lehet a lefegyverzett, de ismét hadrafogható katonákra. Azt sem hagyták figyelmen kívül, hogy a számításba vehető foglyok meglehetősen nagy harci tapasztalatokkal rendelkeznek, hiszen csaknem mindegyikük megjárta a szovjet frontokat. Ennek a hiedelemnek az a távirati parancs szolgálhatott alapul, amelyet Churchill küldött Montgomerynek a zsákmányolt fegyverek megőrzése és a németek esetleges újra felfegyverzése ügyében.[79]

A potsdami konferencián és később a Szövetséges Ellenőrző Bizottságban szovjet részről többízben kifogásolták, hogy Norvégiában és az angol zónában német hadiszervezetet és csapatokat tartanak fegyverben. A le nem szerelt németek létszámát egyes források 3–400 ezerre, mások másfél millióra teszik. Zsukov marsall[80] emékirataiban részletesen felsorolja azokat

az egységeket, amelyeket még nem szereltek le és amelyekre nézve Montgomery azt a magyarázatot adta, hogy a teljes lefegyverzés technikai okok miatt nem volt megvalósítható. Mindenesetre az ideges szovjet fellépés nyomán ezeket a csapatokat fokozatosan leszerelték. A szovjet követelés közvetve a teljesen le nem szerelt magyar alakulatok sorsát is érintette, mert előbb-utóbb ezeket is munkás szervezetekké kellett átalakítani. Pedig abban az időben, különösen Ausztriában indokolt volt, hogy a katonai és a menekülttáborok értékeik és életük védelméről sajátmaguk gondoskodni tudjanak, mert egyrészt Tito partizánjai fegyverrel akartak érvényt szerezni területi követeléseiknek Ausztria rovására, másrészt az országutakon ellenőrizetlenül csatangoltak különféle bandák, leginkább a hazatérni nem akaró volt szovjet hadifoglyok kisebb-nagyobb csoportjai, s ezek gátlástalanul fosztogattak.

Az angolok Németország északnyugati részén és Ausztriában kb. 2 millió foglyot őriztek az első nagy elbocsájtási hullám lefutása után. A magyarok létszámára ebben a tömegben még következtetni sem lehet, mert adatok nem állnak rendelkezésére. Azt már említettem, hogy az első időkben a nemzetiségi hovatartozásnak nem volt semmi jelentősége, s később, amikor az elbocsájtásnál egyes nemzetiségeket előnyben kezdtek részesíteni, mindenki szabadon választotta meg „hazáját" aszerint, hogy a pillanatnyi érdekek mit diktáltak. Az egyenruha még kevésbé volt irányadó, mert a magyarok és az olaszok kivételével minden más nemzet fiai német egyenruhát viseltek. De német egyenruhát kaptak a magyar leventefiúk is. A ruhák pedig elkoptak, cserélődtek, keveredtek, átalakultak. Embernek kellett lenni a talpán, aki végül ebben a bábeli zűrzavarban el tudott igazodni.

Az angolok a hadifogoly kérdést sokkal liberálisabban kezelték, mint az amerikaiak. Volt olyan megállapodás a szövetségesek között, hogy a terheket 50–50%-ban megosztják egymás között,[81] de az angolok e kötelezettség alól ki tudtak bújni. Vettek ugyan át foglyokat és táborokat az amerikaiaktól – mint pl. Rheinberget 1945 június 14.-én – de utána iparkodtak ezektől megszabadulni. A rájuk eső kontingenst korrektül átadták a franciáknak. Politikai megfontolások miatt visszatartották viszont a keleti zónákban lakókat és nem bocsájtották el azokat, akikre a megszálló hadseregek ellátása és a legszükségesebb helyreállítási munkák miatt szükségük volt. A liberalizmus a belső táborrendben is megnyilvánult, mert a legtöbb helyen szinte teljesen szabad mozgást biztosítottak a foglyoknak s ezáltal lehetővé vált, hogy azok ellátásukról sajátmaguk gondoskodjanak, illetve az elég szegényes

ellátást, saját ötleteik és üzleteik révén kiegészítsék. A krummendeichi tábor magyar lakói pl. a hamburgi feketepiacra jártak üzletelni, de élénk cserekereskedelmet folytattak az ottani UNRRA tábor lakóival is.[82] A borgholsti táborban négy magyar katona valóságos áruházat rendezett be, ahol a civil németek is vásárolhattak és csereberélhettek.[83] Ennek ellenére a legtöbb fogoly arra emlékszik, hogy ezekben a táborokban is éheztek[84].

P. K. naplójából idézek:[85] „Tönning, 1945. VI. 10. A koszt ‚kitűnő'. A mai nap már egy diót is kaptunk fejenkint. A szeme persze napról napra nagyobbodik a társaságnak. Lopják a mezőről a krumplit, a répát, zugkonyhák működnek, több is, jobb is mint a hivatalos." (Természetesen ezek a zugkonyhák nem emberbaráti intézmények, hanem üzleti vállalkozások voltak.)

A magyarok számára a legemlékezetesebb tábor Westfáliában, Bielefeld mellett, egy volt német kiképző telep területén alakult ki. Az Eselheide-nek, magyarul Szamárpusztának nevezett homokos sivatagban, barakkokban és bádogkunyhókban a németek előzőleg 70 ezer orosz hadifoglyot tartottak. A hírek szerint ezeknek több mint a fele különféle járványokban elpusztult. (Emléküket a fegyverszünet utáni napokban emelt obeliszk őrzi). A fegyverszünet életbelépése után az SS tagjait és a náci funkcionáriusokat tartották itt, akiket a bielefeldi esküdtszék vont folyamatosan felelősségre. A tábor befogadóképessége jóval meghaladta a 100 ezret. Ide kerültek tehát a magyarok is. Létszámuk az állandó jövés-menés miatt változott és átlagban a 20–25 ezer körül mozgott. Volt külön ifjúsági táborrész is, ahol a Dániából, Wismarból és Egerből (Cheb) ide került leventéket őrizték. Összkomfortos tábor volt, mert működött benne posta, bíróság, börtön, templon, kórház, iskola, különféle műhelyek, fürdő, szinház, mozi és művésztelep is. A nagyobb biztonságot időnkint a drótkerítésen kívül cirkáló tankok szolgálták.

Eselheide 1946 májusától, miután a hazatérés feltételei és lehetőségei tisztázódtak, elbocsájtó táborként működött. Május 3.án, az első 1 600 fős transzportot cigányzenével búcsúztatták. 5.-én még elment a következő csoport is, de a 8.-it visszairányították, mert a szovjetek a zónahatáron támadt torlódás miatt nem tudták a szerelvényeket fogadni. Ez az eset később többször is megismétlődött.

Hasonló nagy tábor volt Munsterlager, Hamburgtól délre, az úgynevezett Lüneburger Heide területén. Gyűjtő és elbocsájtó funkciókat látott el éppúgy, mint Eselheide.

Az említett helyeken kívül sok magyar rekedt Schleswig-Holsteinben és Hamburg környékén is, de még többen várták a hazatérés lehetőségét Ausztria angol övezetében. Sajátos helyzet alakult ki a dán határtól délre, az akkori néven Wilhelm Kaiser csatorna környékén, ahol kb. 16–20 ezer magyar telepedett meg a kis falvakban, tanyákon, csűrökben, pajtákban, a legteljesebb önellátásra berendezkedve. Ennek a táborcsoportnak a legismertebb pontja Karolinenkoog néven él a volt foglyok emlékezetében. Jelentősebb táborok voltak még Németországban Husum, Kiel, Schleswig, Wuppertal, Unna, Köln-Dellbrücken, Soest, Wolfsburg (itt Gordon Jenő magyar származású angol főhadnagy volt a parancsnok.) Az ausztriai táborok közül itt Klagenfurtot, Weissensteint és Grazot említem meg. Itt a kép sokkal összetettebb volt, mint Németországban, mivel a polgári menekültek túlnyomó része idáig jutott el és ugyancsak itt működtek a korábban már említett magyar katonai parancsnokságok. Az eddig megismert adatok szerint a két angol zónában mintegy 45 tábor fogadta be magyarjainkat és ezeken kívül 8 kórház is működött.

Az angol táborviszonyokra általában az volt a jellemző, hogy a foglyok nem kényszerültek szabad ég alatti tanyázásra. Ha helyenkint volt is ilyen kényszerhelyzet, azt iparkodtak mielőbb felszámolni. A rheinbergi tábor életének német krónikása ezzel kapcsolatban írja:[86] „Az angolokkal (és talán azért is, mert ennek az ideje is elérkezett) rend költözött a táborba. 16 hét után először vették nyilvántartásba a foglyokat és végre sátrak is érkeztek. Először 100 személyesek a tiszti táborba, majd július elején 2 személyesek a népség számára. Az átvétel után nemsokára megkezdődött a nagy elbocsájtás. Június 23.-án megkezdték a földművelők, a bányászok és a közlekedésben dolgozók elengedését. Velük együtt végre hazamehettek a hadi kisegítőszolgálatra beosztott lányok is." Ekkor még a táborban volt kb. 6 ezer magyar is, akiket átadtak a franciáknak.

A nyugati hadszintéren legelsőkként azok a magyarok kerültek fogságba, akik – egyelőre nem tudni, milyen körülmények között – részt vettek a normandiai harcokban. Őket az angol-kanadai hadsereg a Caen melletti Cormelles-le-Royal nevű táborban őriztek 1944 október elejéig. Ekkor francia őrizet alá kerültek és a környékbeli gazdaságokban dolgoztak, viszonylag elfogadható körülmények között. A legtávolabbra pedig az a néhány pilóta jutott, akiket Anglia felett lőttek le és Manchester környékén kórházban illetve táborokban őriztek. K. B. elmondta,[87] hogy Manchesterben négy magyar repülő volt fogságban. Az angolok korrektül bántak velük,

jobban, mint a németekkel. 1945 júliusában átszállították őket a kontinensre. Ő Munsterlagerbe került. 1947 elején beosztották egy hazatérő szállítmányba, de a vonat indulása előtt kiemelték és visszatartották. Október 1-jén, a Munsterlegerből indított utolsó transzporttal térhetett haza, ráadásul mint szállítmányparancsnok. Komáromban ez méltán felkeltette a hatóság figyelmét és ezért mindenkinél alaposabban vizsgálódtak körülötte.

A gondok között, amelyek a brit őrizet alatt álló táborokban is gyötörték az embereket, az élelemszerzés, a hazamenetel, akár még szökés kockázata árán is, a „mi van otthon?" kérdése és végül, de nem utolsósorban, a munkalehetőségek voltak a legnagyobbak. A fontossági sorrend helyenkint és időnkint változhatott, aszerint, hogy milyenek voltak a körülmények és mikor mennyire futotta a lelkierő tartalékaiból. Sokszor nagyon jó lett volna, ha ezek a tartalékok utántöltődnek, mert az otthontól távol, teljes tájékozatlanságban, az oktalan vagy tudatosan félrevezető hírek, kombinációk hatása alatt a kevés megmaradt remény is könnyen elillant. Az emberek egykori vezetőikre, a tisztekre – ha együtt is maradhattak velük – aligha számíthattak, mert jórészük nem mert vagy nem akart hazatérni, másokat a saját és családjuk sorsának eligazítása kötött le. Volt propaganda és hivatalosnak álcázott akció a hazatérés ellen, voltak könnyfakasztó kultúrműsorok a feszültségek pillanatnyi feloldására, de nem volt posta. Időnkint eljutott a táborokba a budapesti rádió hangja, de ez hol a haza hívó szavát tolmácsolta, hol pedig Szálasi-legényeknek titulálta a kintrekedt katonákat. A landshuti egyházi keresőszolgálat, és később, amikor a merevség már enyhült, a Vöröskereszt megbízottai látogatták a táborokat és vállalták a posta és az üzenetek közvetítését, de ezek csak gyéren találtak célba.

A Hazatelepítési Kormánybiztosság emberei és maga Millok Sándor kormánybiztos is felkereste a táborokat,[88] de biztosat és megnyugtatót nem tudott mondani. Maradt tehát továbbra is a bizonytalanság és a magáramaradottság. A legbiztosabb információs forrásnak a szökött foglyok híradása volt tekinthető. Akik szerencsésen eljutottak Münchenig, Pockingig vagy éppen haza, írtak ottmaradt bajtársaiknak, közvetítették a leveleket és az üzeneteket. Voltak sokan, akik visszatértek a táborokba, mert vagy fennakadtak valamelyik ellenőrző ponton és visszahozták őket, vagy jószántukból jöttek vissza, akár még Magyarországról is. Az útközben szerzett tapasztalatokat kiki vérmérséklete szerint adta tovább, növelve ezzel a zavart, ami a lelkekben uralkodott.

Hiába volt minden rábeszélés, szigorítás, büntetés, ijesztgetés, az emberek egyre inkább szökdöstek, mert a honvágy minden más megfontolást legyőzött, és ahogy múlt az idő, úgy kezdett égni a talaj, szinte mindenki lába alatt. A visszaemlékezésekből kikerekedik az a kép, ahogyan a szökni akarók és az ennek megakadályozására hivatott parancsnokok, őrök viaskodtak egymással. A legdrasztikusabb, és nem is ritka megoldás volt a szökevény lelövése. Ennek kivédésére számtalan ötlet született. Egyes őröket 25–30 márkás jutalommal sikerült megvesztegetni. Az ilyen esetekben az őr, ha a foglyot már lőtávolon kívül tudta, vad alibi-lövöldözésbe kezdett. Kitermelődtek a szökést elősegítő műszaki szakmák. A szakképzett drótvágók 50 márkáért elkészítették a menekülés útját, miközben a muzsikusok, akrobaták, bűvészek elvonták az egyébként sem túlságosan érdekelt őrök figyelmét. Az egymás után kitalált műszaki jelzőrendszereket pillanatok alatt elrontották. A jelzőaknákat zsinegre kötött tégladarabokkal felrobbantották, a nyomásra, érintésre felvillanó reflektorok kábeleit rövidre zárták vagy egyszerűen elvagdosták. De hamisították az elbocsájtó papírokat és felhasználták a kimenők és a táborokon kívüli munkavégzés alkalmait is a távozásra. Talán a humorérzék vagy a korrektség diktálta, hogy ilyen esetekben a szökést fedező igazoló okmányokat postán, becsületesen visszaküldték a táborparancsnokságnak. A legszívósabbnak és legötletesebbnek a leventék bizonyultak a szökésben, pedig sokukat lelőtték, megsebesítették vagy visszahozták és megbüntették.

Az őrök egykedvűen fogták fel a dolgot. Ez különösen az angol szolgálatban álló belgákra és hollandokra állt, mert közülük is sokan megszöktek. A felsőbb vezetés próbálkozott az őrök lecserélésével, megbüntetésével, sőt nem egy táborparancsnokot is leváltottak, de a helyzet nem változott. Végül az látszott a legcélszerűbbnek, hogy a táborokat felszabadítsák, amint ez 1945 novemberében a legtöbb helyen meg is történt. Az unnai táborparancsnok ezután biztatni is kezdte a foglyokat a távozásra. Ekkorra viszont már körülményesebbé vált a hazatérés, mert a szervezett szállítások a téli időszakban szüneteltek.

A bajtársiasság és segítőkészség megnyilvánulásának egyik szép példája az a német-magyar szöveg, ami az offenburgi táborban született „Koldulást segítő német szöveg, szökés utánra" címmel:[89]

„Mein Herr – Meine Frau!
Uram, Asszonyom!
Wi waren Krigs-gefangenen.

Hadifoglyok voltunk.
Jetzt suchen wir arbeit jeder art.
Mindenféle munkát vállalunk.
Sie werden mit uns zufrieden sein und wünschen für unsere arbeit nur etwas zum essen.
Meg lesznek velünk elégedve, s munkánkért csak enni kérünk.
Wir sind redliche Menschen.
Becsületes emberek vagyunk.
Für ihre hilfe werden wir dankbar sein.
Segítségükért hálásak leszünk."

A rendkívül változatos táborviszonyok bemutatására, következzék néhány részlet a naplókból és visszaemlékezésekből.

A 102. légvédelmi tüzérosztály újonckiképző részei a Hannover melletti Wesendorf repülőterén kötöttek ki,[90] 1945 márciusában. Itt a németek leszerelték és befogták őket az itt folyó építési munkákra. Együtt dolgoztak amerikai, angol, orosz hadifoglyokkal, valamint szerb, lengyel és cseh deportáltakkal. Az angolok bevonulása után a város polgármestere és a volt foglyok vezetői erről írásos igazolást adtak a magyaroknak, hogy jövendő sorsukon könnyítsenek.

A rétsági páncélosok Bercsényi Károly ezredes parancsnoksága alatt Wolfsburgba kerültek.[91] Útközben elfogtak néhány angol és amerikai repülőst, akik ejtőernyővel értek földet. Ezeket bújtatták az angolok megérkezéséig. Ezután már nem is tekintették őket foglyoknak, hanem inkább szövetségeseknek. Fegyvereiket megtarthatták, ellátták a tábor körüli őrszolgálatot. Hazatérésük alkalmával a táborparancsnok levélben ismerte el bajtársi és katonás magatartásukat.

Munsterlagerből I. T. két társával megszökött és elindult hazafelé. Hogy egyenruhájuk színe ne legyen feltűnő, tintával átfestették. Uelzennél az angolok által erősen őrzött Elba-csatorna hídján kellett átjönniük. Ezt a hídon rendszeresen közlekedő német munkások segítségével tudták megoldani úgy, hogy elbújtak a teherautó ülései alá s a lábak és csomagok fedezete mellett átjutottak. Útközben hallották, hogy Wolfsburgban magyarok táboroznak és igen jó körülmények között élnek. Itt be is fogadták őket, de egy idő múlva mégiscsak visszakerültek Munsterlágerbe, mert Wolgsburgot felszámolták 1946 júniusában és lakóit átszállították az elbocsájtó táborba.

A Köln-Dellbrückenben működött fogolytábor[92] lakói több kísérletet tettek arra, hogy sorsuk megváltoztatását elérjék. 1945 decemberében panaszt tettek a Vöröskereszt kölni konzulátusán, majd 1946 elején a genfi központhoz fordultak. Levelükben panaszaikat így sorolták fel:

A magyarok tájékozatlanok helyzetükről és jövőjükről, Magyarországgal semmi kapcsolatuk nincs, a táborban 971 hadifogoly és 9 asszony – vöröskeresztes nővérek – köztük terhesek is és 1 csecsemő él.

Ruházatuk tönkrement, téli felszerelésük nincs, fürdési, tisztálkodási lehetőség nincs, fennáll a járványveszély, levél és csomagforgalom Magyarországgal nincs.

Úgy tudják, hogy a környéken, Westfáliában 6–7 magyar tábor van, mindenütt jobb az ellátás, őrség nincs. Itt rossz az ellátás és őrség is van. Munkát nem kapnak, de nem is akarnak dolgozni, inkább otthon dolgoznának az ország újjáépítésén.

P. K. naplójából idézek:[93]

„Unna, 1945. IX. 9. Volt német laktanya és több mint 4 ezer fogoly. Szigorú őrség, szögesdrót, kőfal, őrtornyok, reflektorok. Szabad mozgás nincs. Teljesen üres terembe szállásoltak bennünket, ágy nincs, tetű és poloska van. Egyébként a laktanya jól fel van szerelve, van hideg-meleg víz sportpályák, szerelőműhelyek. A koszt kevés, viszont van skót dudamuzsika.

IX. 16. Templomba mehetne 600 fő, de fegyveres angol őrséggel. Inkább nem megyünk.

IX. 27. Egy zászlós megszökött, büntetésből a kimenőt megszüntették. Ennek ellenére a szökések szaporodnak, a fiúk 10–12-es csoportokban lógnak meg. Kb. 70–80-at már visszahoztak. Színtársulat, szalon és cigányzenekar (a prímás Járóka Sándor) alakult. Este varieté műsor, utána éjszakai létszámellenőrzés, sorakozó esőben.

X. 15. Javult a fegyelem, a kimenőt ismét engedélyezik. Német-magyar futballmérkőzés a városi pályán. A németek nagyon durvák, erőszakosak és ebből verekedés lett, sok sebesülttel. Az őrök riasztólövésekel vetettek véget a meccsnek és a verekedésnek."

Dr. Sz. L. írja naplójában:[94]

„1945 okt. 28. Lochscheid. Tábor a laktanyában, magyar parancsnokság és gh., belga őrök. A tisztek családostól vannak itt, jól élnek, a legénység éhezik. Otthonról semmi hír. A rádiót tudjuk hallgatni, néha Budapestet is.

Nov. 9. Millok Sándor látogatása. Névjegyzékek készülnek, ezeket hazaküldik kivizsgálásra. Sok a huza-vona, adminisztráció, időhúzás. Ez évben már nem mehetünk haza, pedig a karácsonyt már otthon szerettük volna tölteni. Az indok: szénhiány. Mi a bűnünk?!

Nov. 22. A hírek szerint a nyivántartó papírral el lehet jutni Bécsig, útközben még élelmezést is adnak. A szököttek közül néhányan Münchenből írtak, de többen szerencsésen hazaértek és otthonról írtak.

Dec. 24. Karácsony estére engedélyezték a fűtést. Eddig hideg volt. 2 napig nem volt sorakozó.

1946. jan. 7. A gh-sok lakásán házkutatást tartottak és rengeteg lopott holmit találtak. Szétrobbantották a társaságot. A zászlós főnök megszökött, az angolok kerestetik a rendőrséggel. Postát még nem kaptunk otthonról. Többen visszajöttek Magyarországról, mert kibírhatatlanok az állapotok.

Márc. 5. Hírt kapunk az eselheidei áthelyezésről. Emiatt többen megszöknek, mert ősszel már voltak ott és nem akarnak mégegyszer arra a szörnyű helyre kerülni. Szökni lehet, legfeljebb a pénzhiány okoz gondot és nem lehet tudni, mi a helyzet az amerikai zónában. A kimenőcédulát 10 márkáért el lehet adni.

Márc. 15. Egy angol őr halálosan megsebesített egy leventét. A lövés után a dróthoz vonszolta a sebesültet s az ott elvérzett. Talán még meg lehetett volna menteni, mert a lövés reggel 4 órakor történt s a fiút csak délelőtt vitte el egy páncélos. Ezen kívül még két sebesülés történt. Ennek ellenére sokan megszöktek. Az angol parancsnokság szabadságmegvonást helyezett kilátásba az őröknek, ha a szökések folytatódnak.

Ápr. 4. Vöröskeresztes megbízottak látogatása. A barakkokba nem néznek be, csak elsétálnak előttük. Utána rémhír: felére csökkentik a kosztot. Aki teheti fel se kel egész nap, hogy ne fogyassza az energiát.

Ápr. 6. A kosztot, főként a kenyeret felére csökkentették, 50 dg helyett 25 dg-ot kapunk. A szökések folynak, bár néhányat visszahoznak. Munkára őr nélkül mennek ki az emberek, s ilyenkor nem szökik meg senki. Ha esik az eső, a bádoghordó rémesen kopog."

Részlet P. L. viszaemlékezéséből:[95] „Wuppertalból tömegesen szöktek meg az emberek, hiába figyelmeztette az angol tábornok-táborparancsnok a társaságot az ezzel járó veszélyekre. Egy alkalommal az én társaim kapcsolatot találtak egy közelben tartózkodó szovjet tiszti delegációhoz és segítséget kértek tőle a hazajutáshoz. Ígéretet kaptak, hogy ha az érdekeltek a szovjeteknél jelentkeznek, két héten belül otthon lesznek. Hívtak engem is, hogy tartsak velük, de az utolsó pillanatban meggondoltam magam és maradtam. Ők elmentek kb. százötvenen, köztük néhány földim is. Én 1946 májusában hazajöttem, s ezek a társaim csak jó másfél-két év múlva érkeztek meg a Szovjetunióból."

Érdekes, egyben elgondolkoztató epizódja a magyarok nyugati kalandozásának egy Dániába kihelyezett zászlóalj sorsa.[96] Itt egyébként 3 újonckiképző ezred tartózkodott és mindvégig sikerült elkerülnie a harcban való részvételt, főként arra való hivatkozással, hogy az újoncok még kiképzetlenek. Járdány Kálmán százados zászlóalja 1945 május első napjaiban parancsot kapott, hogy vegye fel a harcot a dánok ellen. Járdány Kálmán ezt a parancsot megtagadta, annál is inkább, mivel előzőleg már egyetértésre jutott a dán ellenállás vezetőivel abban, hogy a május 13.-ára tervezett felkelésben aktív részt vállal zászlóaljával. Mivel a dániai német hadsereg május 4.-én letette a fegyvert, a felkelésre már nem került sor. Ennek ellenére a dánok hálásak voltak a magyaroknak és minden eszközzel segítették hazatérésüket. A zászlóaljhoz tartozó 550 embert kerékpárral és ellenálló tevékenységüket tanúsító iratokkal látták el. Az angolok nem nagyon támogatták a dánok elképzeléseit és sürgették a magyarokat, hogy mielőbb hagyják el Dánia területét. Miután ez megtörtént, a zászlóalj a schleswig-holsteini táborokba került. Schleswigben Járdány Kálmán és a magyar táborparancsnokság között nézeteltérés támadt amiatt, hogy a parancsnok azt jelentette az angoloknak, hogy az itt lévő, mitegy 30 ezer magyar nem akar hazamenni. Az ellenálló zászlóalj és a többiek is hazatértek végül, de az odakint szerzett érdemek elismerése mind a mai napig várat magára.

Ausztria angol zónájában a legnépesebb tábor Weissenstein mellett,[97] Villach és Spital között szerveződött. Itt kb. 15 ezer magyar volt együtt, katonák, leventék, tisztek és családtagjaik. Kezdetben a szabad ég alatt laktak, később kaptak olasz katonai sátrakat és a környékbeli erdőkből kitermelt faanyagból ún. kutyaólakat építettek.

A 8. angol hadsereg a foglyokat nagyvonalúan kezelte. Viszonylag szabadon mozoghattak a környéken. Az ellátás hullámzó, inkább rossz mint jó volt. Eleinte a sivatagi hadjáratból visszamaradt száraz, rosszízű kekszet kaptak, majd a lóhús korszak következett. A lovakat ugyanis ezerszámra kellett levágni, mert sem használni, sem takarmányozni nem tudták őket.

A fogságbaesés után a táborban többen öngyilkosok lettek. Soha nem derült ki, hogy ki miért vált meg az élettől.

Az élelmezés javítása érdekében a táborlakók önállósították magukat és a környékbeli földekről szereztek pótlást. Emiatt természetesen gyakoriak voltak a nézeteltérések a gazdákkal.

A tábor közepén hatalmas póznákon egymás mellett lengette a szél az angol és a magyar lobogót. Mellette 2 géppisztolyos magyar katona adott állandó díszőrséget. 1945 augusztus 20.-át katonai díszelgéssel ünnepelték meg. Ez volt a Magyar Királyi Honvédség utolsó díszszemléje. A tábor felszámolását szeptemberben kezdték meg az angolok és novemberre nemcsak ezt, hanem a zónában lévő többi tábor zömét is kiürítették.

Kevésbé jó híre volt a klagenfurti tábornak.[98] Itt is rengeteg menekült és katona zsúfolódott össze. Rontotta a helyzetet, hogy az angolok ide szállították igazolás céljából a magyar tábornokokat és törzstiszteket. Ez valójában azért történt, hogy ne kelljen őket kiszolgáltatni a szovjeteknek. Az igazolás meglehetősen vontatottan haladt. Először a legénységi állományt bocsájtották el, ezután következtek az altisztek, bár közülük sokan az idegenlégióba jelentkeztek, az ugyancsak itt működött toborzó iroda útján. Végül a háborús bűnök gyanújával terhelhető tiszteket és polgári politikusokat kiadták Magyarországnak, 1946 március 15.-én. Ez az intézkedés nagy felháborodást váltott ki az érdekeltekből, mire azt a választ kapták, hogy adva volt a lehetőség, senki nem akadályozta volna meg a szökésüket.

Belgium felszabadítását 1944 szeptember első napjaiban kezdték meg a szövetségesek, nagyobbrészt Montgomery csapatai. Az angolok, hogy mozgásuk minél zavartalanabb legyen, a hadifoglyok és a koncentrációs táborok

volt lakóinak egy részét Belgiumba irányították. A foglyokat munkára, az egyéb menekülteket pedig átmeneti elhelyezésre szánták. A foglyok egy részét a véletlen sodorta Belgiumba, mert a Rajna menti táborok átrendezésénél éppen rájuk került a sor. Így helyezték át pl. Rheinbergből a kassai Repülőakadémia tisztjeit és növendékeit,[99] az egri 14. gyalogezred maradványait Brüsszel mellé, a 101/1 híradó zászlóalj egy részét Namurbe, a bajai 8. sz. árkász század katonáit Charleroi környékére.

A foglyok közül sokan önként jelentkeztek bányamunkára a kecsegtető ígéretek hatására. Ebben részük volt a Belgiumban működő különféle magyar emigráns szervezeteknek is, mert ők is járták a táborokat és agitáltak a munkavállalás és a kintmaradás mellett, ijesztő színekkel ecsetelve a magyarországi állapotokat. Nem nehéz kikövetkeztetni, hogy ezek az agitátorok és a mögöttük álló szervezetek jobboldali beállítottságúak voltak. Nem mindenütt találtak meghallgatásra, sok helyen, főleg a legénységi táborokban kifütyülték, megdobálták és elzavaták a szónokokat.

Voltak a belgiumi magyar kolóniának németellenes tagjai is. Közülük sokat koncentrációs táborba zártak a németek. Miután kiszabadultak és visszatértek, megalakították a Magyar Függetlenségi Mozgalom elnevezésű szervezetet,[100] (a franciaországi példájára) és már 1944 szeptember 5.-én résztvettek Brüsszelben a fegyveres ellenállási mozgalmak díszszemléjén. Ez a mozgalom kapcsolatot keresett a Franciaországban már régebben, sokáig illegálisan működö szervezettel és bizottságokat szervezett a deportáltak, a menekültek és a hadifoglyok gondviselésére. Nagy tekintélye volt, amit az is bizonyít, hogy a segélyszervezet fővédnökségét Erzsébet anyakirálynő vállalta.

A bányamunkához fűzött remények az esetek nagyobb részében nem váltak be. Hamar kiderült, hogy a munkaközvetítők kihasználták a menekültek és a foglyok reményvesztettségét és tájékozatlanságát és embertelen körülmények közé kényszerítették őket. A párizsi magyar katolikus misszó lelkésze nagyon udvariasan fogalmazott az 1945 novemberében – többek között – a Lens környéki bányákban is végzett táborlátogatásról szóló jelentésében, amikor ezt írta[101]: „... nem lehetne mondani, hogy a bányatársaságok elegánsan viselkednének."

Sokkal keményebben fogalmazak a chappelle környéki magyar foglyok a Magyar Függetlenségi Mozgalomnak írt levelükben[102]:

„Elvették tőlünk a reménységet. Fogságunk idejének második felében megérkeztek hozzánk az első látogatók, karjukon vöröskeresztes szalaggal és beszéltek hozzánk. Akkor még azt hittük, hogy jóakarattal beszélnek és mi szomjasan ittuk szavaikat, mert magyar szavak voltak és mert ők az elérhetetlennek látszó szabad világból jöttek.

És most megpróbálom ezeket a szavakat vagy legalábbis ezekből néhányat visszaadni. Ne kívánjanak hazamenni, amíg a muszkák magyarországi jelenléte tart – mondta az egyik kedves nővér. Maradjanak még csak nyugodtan, higgyék el, hogy itt van a legjobb dolguk. Elcsodálkoztunk, de hát ezek is magyarok? Nem, ez nem lehet igaz. Az elgyötört, rongyos emberek leírhatatlan káromkodással fordultak el, és ettől a naptól kezdve, mintha szaporodott volna azoknak a száma, akik a számlálások alatt szótlanul kibuktak a vigyázban álló csoportokból.

Ilyen előzmények után érkeztek táborunkba a belga bányák ügynökei. Mi sem érthetőbb tehát, mint az, hogy a 3 600 ember közül közel 1 000 azonnal aláírta a két évre szóló szerződéseket. Azért nem több, mert sokan, akik ha a koruknál fogva megfeleltek is, annyira gyengék voltak, hogy nem lehettek alkalmasak a nehéz munkára."

Egy 1946 március 12.-én kelt követségi jelentés[103] a belgiumi magyar hadifoglyok helyzetéről azt mondja, hogy Belgiumban 4 ezer hadifogoly van, ebből 820 levente és 42 tiszt. A legtöbben az enghieni táborban vannak, angol őrizet alatt. Hideg, nedves sátrakban vannak elhelyezve, fűteni csak 16 és 22 óra között szabad, azzal a napi fél kg szénnel, amit erre a célra kapnak. Élelmezésben a napi 1 500 kalória megvan, de a táplálkozás egyoldalú, zöldség, vitamin egyáltalán nincs. A foglyok alsó és felső ruházata tönkrement. A leventék részére 21 diplomás tanár és tanító oktatást szervezett.

A belgiumi táborokban a helyzet február 1-je után valamelyest javult, de a hangulat változatlanul rossz. A betegeket gyakran küldik Ostendebe, az ott működő német üdülőtáborba, de innen továbbküldik őket németországi táborokba. A rossz viszonyok hatására sokan jelentkeznek munkára, de csak bányamunka van Liège környékén.

A Brüsszel mellett tábor egykori lakói arra emlékeznek, hogy 6 személyes sátrakban laktak, a telet úgy vészelték át, hogy a sátrak alját kiásták és az így keletkezett gödör nyújtott némi védelmet a hideg ellen. Az élelmezés

gyenge és egyhangú volt, a táborban bábeli nyelvzavar uralkodott. Az angolok iparkodtak a magyaroknak kedvezni, ahol lehetett, a lengyel menekültek is sok segítséget nyújtottak nekik, észt fogoly tisztek tisztelgő látogatást tettek a magyar tiszteknél.

A bányamunkára szerződött magyarok egy része „szabad munkás"-ként a bányatelepek munkásszállásán vagy a magánházaknál lakhatott, fizetéséből jobb színvonalon fenntarthatta magát, mint a táborban lakók. A személyre szóló fényképes igazolvány birtokában egy meghatározott körzetben szabadon mozoghattak. Ilyen kedvezményt a németek nem kaptak, őket naponta fegyveres őrök kísérték a munkahelyre és vissza a táborba.

Az előbb idézett követségi jelentésben, a foglyok számára vonatkozó adat némi helyesbítésre szorul. Ha figyelembe vesszük, hogy az enghieni közel 4 ezer emberen kívül Chappelle-ben 3 600 volt, és ismeretlen számban, de voltak még Namurben, Brüsszelben, Edegehemben, Jabekeben és Antwerpenben, akkor alaposnak tűnik a feltételezésünk, hogy a legvalószínűbb belgiumi fogolylétszám 10 ezer körül lehetett.

A belgiumi táborok felszámolása úgy történt, hogy 1946 tavaszán, a foglyokat visszatelepítették Eselheidebe és ott osztották be őket a transzportokba. A dolgok kedvező alakulásában szerepe volt a Magyar Függetlenségi Mozgalomnak is, mert egyrészt tájékoztatta a belgiumi foglyokat a valóságos helyzetről, másrészt felhívta a magyar kormány figyelmét a tarthatatlan állapotokra. Így diplomáciai lépések is történhettek a foglyok felszabadítására, úgyannyira, hogy a leszerződött bányamunkásokat is hazaengedték.

A francia közjáték

A magyarok nyugati hadifogságának történetében külön fejezetet érdemel Franciaország, már csak azért is, mert vele sajátos módon kerültünk kapcsolatba.

Történelmünk folyamán valahogy mindig úgy alakultak a dolgok, hogy konfliktusba kerüljünk a franciákkal. Gondoljunk pl. arra, hogy II. Rákóczi Ferenc szabadságharca talán kevésbé tragikusan ért volna véget, ha a Nagyságos Fejedelem nem bízik XIV. Lajos ígéreteiben és diplomatái biztatásában, és az ónodi országgyűlés nem mondja ki a Habsburgok trónfosztását. Néhány évtizeddel később, 1798-ben, a campo-formioi békekötés után a Direktórium forradalmi, de minden anyagi támogatást nélkülöző hadserege 30 ezer magyar fogoly katonát adott el a marokkói rabszolgapiacon. Az első világháború idején a franciaországi hadifogság viszonyait Kuncz Aladár regénye a noirmoutier-i fekete kolostor világának tükrében mutatta be. Ez az emlék 1945-ben úgy köszönt vissza, hogy a toulouse-i várbörtön tornyában elzárt magyarok megtalálták Kuncz Aladár nevét a falba vésve.[104] A trianoni és a párizsi békeszerződés nem csupán azért kapcsolódik ide, mert a színhely Franciaország volt, hanem azért is, mert az eredményekben mindkét alkalommal érezhettük a franciák ellenszenvét. 1920-ban az a hír járta, hogy Clémenceau személyes ellenszenvét öntötte bele a békeszerződésbe, 1947-ben pedig – feltételezhetően – a történelmi hagyományok nehézségi ereje akadályozta meg, hogy a menekült lengyelek és a német táborokból Magyarországra szökött volt francia hadifoglyok szót emelhessenek érdekünkben. 1945-ben kb. 60–70 ezer magyar katonát, leventét és civil hadimunkást sodort a balszerencse a franciaországi táborok embertpróbáló viszonyai közé, annak ellenére, hogy sem a III. Köztársasággal, sem Pétain, sem de Gaulle Franciaországával nem voltunk hadiállapotban. És ezekből a táborokból nagyon sokan nem térhettek haza soha többé. Talán ezekre a tényekre is gondolt Mitterand elnök 1991. június 14.-i, a magyar néphez intézett üzenetében, amikor azt mondta, hogy a francia és a magyar nép között az évszázadok folyamán azért nem alakulhatott ki tartós barátság, mert mi mindig az ellenkező oldalon álltunk.

Pedig mi mindig tiszteltük a franciákat. Csodáltuk kultúrájukat, becsültük és irigyeltük forradalmi hagyományaikat és ennek a csodálatnak a szellemében nevelődtünk.

A franciák iránti szimpátiánk nem csupán abban nyilvánult meg, hogy vigyázó szemünket Párizsra vetettük, hanem tettekben is. Az imént említett és számunkra a rabszolgavásárral végződött francia–osztrák háborúban hozzánk a Dunántúlra is elkerült jó 10 ezer francia hadifogoly. Őket a lakosság, az osztrákok nem kis megrökönyödésére, lelkes ünnepléssel fogadta, a fiatalok elkéregették a zubbonygombokat, mert azon a forradalom jelszavai voltak olvashatók. 1941 és 45 között mintegy 1000–1200 német fogságból szökött francia katona talált hosszabb-rövidebb menedéket Magyarországon és élvezte a lakosság és a hatóságok megértő támogatását.[105] Ugyanebben az időben a franciaországi magyar emigráció az 1943-ban illegálisan alakult Magyar Függetlenségi Mozgalom[106] szervezetében bekapcsolódott a francia ellenállásba, egy kisebb egység Petőfi Brigád néven csatlakozott a reguláris felszabadító hadsereghez. Az MFM kapcsolatot talált a Párizs környékén állomásozó magyar katonai alakulathoz (kb. 300 fős egység volt). Tisztességes alkut kötöttek: a magyarok átadták fegyvereiket, cserébe civil ruhákat kaptak. Így, akik megelégelték a háborút meg tudtak szökni, néhányan pedig maradtak és részt vettek Párizs felszabadításában. Franciaország felszabadításáért 112 magyar adta életét. Emléktáblájukat Károlyi Mihály avatta fel 1948-ban a párizsi Magyar Házban.

De Gaulle tábornokot 1944–45-ben nem csak katonai, hanem világpolitikai ambíciók is fűtötték.[107] Mivel elképzelései nem mindig találtak megértésre a szövetségeseknél, Sztálin pártfogását iparkodott megszerezni annak érdekében, hogy a német kérdés szovjet-francia elgondolások szerint rendeződjék. A szövetséges hadvezetés hadműveleti terveihez sem igazodott, meg akarta szerezni a Kölntől a Bodeni tóig húzódó területsávot, holott Württemberg tartománynak teljes egészében amerikai megszállás alá kelett volna kerülnie. Így nem lehet mondani, hogy idilli lett volna a francia-angolszász kapcsolat. Ezért is keltett némi meglepetést a Dél-Németországban mozgó magyar alakulatok körében, amikor francia egységek fogságba kerültek.

A Bodeni tó környékén 1945 áprilisában kb. 7 ezer magyar esett francia fogságba. Őket innen rövidesen tovább irányították a Franciaország területén létesített munkatáborokba.[108]

1945 júniusában a szövetségesek és Franciaország között létrejött megállapodás alapján, amelyre vonatkozólag már a jaltai konferencia is hozott

döntéseket, mind Németország mind Ausztria területén francia megszállási övezetet is kialakítottak. Az érintett területeken ekkor már működött amerikai és angol táborok automatikusan francia irányítás alá kerültek. De érvényben volt egy másik, még februárban született megállapodás, mely szerint az amerikai és brit katonai hatóságok 1 750 000 foglyot[109] adnak át a franciáknak, a háború alatt keletkezett károk helyreállítására. A franciák így mintegy 2 millió fogoly munkába állításának lehetőségével számoltak, beleértve azt a 280 ezret, akiket „saját jogon" a felszabadító harcok során ejtettek. A tervek végrehajtása és közben a megszállók saját szempontjainak érvényesítése érdekében óriási átcsoportosítások indultak meg a táborokban, illetve a táborok között. Ennek során az angolszászok elsősorban a saját zónájukban honos foglyokat kívánták megtartani, hogy az adott esetben komplikációk nélkül bocsájthassák el őket.[110] Ilyen megfontolások alapján és a zónahatárok véglegesítése során az angolok és amerikaiak egymás között és a szovjetekkel is cseréltek területeket illetve táborokat. Így került szovjet fennhatóság alá a gothai és a rehnai tábor. Az utóbbit először az amerikaiak, majd az angolok adminisztrálták. A nagy táborok közül, amelyben magyarok is voltak, a franciákhoz került Remagen, Sinzig, Bretzenheim, Bad Kreuznach, Bingen-Dietersheim és Mainz. Végeredményben, különféle utakon és táborokon keresztül került a mintegy 60–70 ezer magyar katona Franciaországba. Olyan állam őrizetébe, amellyel nem voltunk hadiállapotban. Ismét a történelem fintorának lehettünk tanúi mert Farnciaország és Magyarország között zavartalanul működött a diplomáciai kapcsolat és ugyanakkor magyar állampolgárok ezrei éltek jogfosztottan a drótketrecekben.

Joggal vetődik fel a kérdés, hogy ez a jogellenes állapot nem tűnt-e fel valakinek, nem lehetett-e valahol ezt szóvátenni. A válasz az előzőekből adódik: a hadifogoly státusz sajátos értelmezése és a Nemzetközi Vöröskereszt kirekesztése eleve lehetetlenné tette az intézményes felszólamlást. Az elsősorban érdekeltek, a foglyok tiltakozásai legfeljebb egy-egy alacsonyabb rangú tiszthez jutottak el, de ott mindjárt el is akadtak. A foglyokkal közvetlenül kapcsolatba került franciák jórészének fogalma sem volt arról, hogy mi fán teremtek a magyarok. Amikor pedig ismereteiket fővárosunk Budapest felemlítésével próbáltuk felfrissíteni, azonnal Bukarestet kezdték emlegetni. Egy-két tájékozottabb francia azt próbálta magyarázni, hogy a németek és szövetségeseik között nem lehet különbséget tenni, és különben is ők úgy tudják, hogy mi önként csatlakoztunk a Wehrmachthoz, és hogy a magyar hadsereg nem volt önálló.

A francia fogolyőröktől nem lehetett elvárni, hogy nemzetközi jogi és történelmi kérdéseken elmélkedjenek, vagy akár vitatkozzanak. Így a magyarság kénytelen-kelletlen belevegyült a tarka tömegbe. Ami a tarkaságot illeti, érdemes szemügyre venni a Brienne-le-Chateauban működött tábor 1945 szeptember 8.-i létszámjelentését. Az elvegyüléssel kapcsolatban pedig saját élményemet kell megemlítenem arról, hogy hogyan váltunk „feldgrau"-vá 1945 július 29.-én, vasárnap, Saint Jean d'Angélyben[111].

Ebben a táborban kb. kétezren voltunk magyarok. Az említett napra a táborparancsnok fürdést irányzott elő, aminek igencsak örülhettünk, mert azt reméltük, hogy az ugyancsak megígért ruhafertőtlenítés révén megszabadulunk tetveinktől. Fürdés után azonban hiába vártunk és kértük vissza ruháinkat, azokat nem kaptuk meg. Kaptunk ellenben, ha lehet, még tetvesebb és még koszosabb német és olasz egyenruha-maradványokat. A felöltözés után még madárijesztőnek is rútak lettünk volna. Hosszas reklamálásunkra azt a magyarázatot kaptuk, hogy egyenruhánk színe és formája hasonlít a franciákéhoz, tehát ezekben nem járhatunk. Ellenben, ha hazamegyünk, mindent vissza fogunk kapni. Erre minden esélyünk meg is lehetett, mert néhány nap múlva, addig civilruhás maqui őreink a mi egyenruhánkban kezdtek feszíteni. Az ügyhöz tartozik még az, hogy néhányunk, akinek nem jutott ruha, vagy amit kapott, nem tudta magára ölteni, egy szál gatyában jelent meg a reggeli és esti sorakozón, ami egyébként a francia trikolór ünnepélyes fel- és levonásával volt összekötve. Nem sokkal később a táborparancsnok arról panaszkodott a párizsi magyar misszió lelkészének, hogy a magyarok nem tudják az illemet.[112]

A franciaországi táborviszonyokat alapvetően két tényező tette kritikussá. Az egyik a németekkel szembeni tradicionális ellenszenv, ami a polgári lakosság magatartásában éppúgy megnyilvánult, mint a katonákéban. A másik pedig az a zilált gazdasági helyzet, amiben az ország a háború befejezésekor volt. Nem szabad elfelejtenünk, hogy Franciaországon 1940 és 44 között kétszer szántott végig a háború. Az ország jelentős része német megszállás alatt sínylődött a felszabadulásig. Erős és a társadalom minden rétegét átfogó ellenállási mozgalom alakult ki, melynek egyik legfontosabb tényezője a maquis-nak (a francia bozót jelentésű szó után) nevezett fegyveres szervezet volt. A németek az elfogott maquis-k részére külön táborokat állítottak fel, így St. Jean A'Angelyben és Poitiers-ben is. A lakosság rengeteget nélkülözött s ez a helyzet kihatott foglyok ellátására is. Az élelmezés rendszertelenségét és silányságát meg lehetett volna magyarázni az általános élelmiszerhiánnyal, ha mögötte nem húzódott volna meg az ilyen helyzetek szinte törvényszerű kísérőjelensége, a feketepiac, a foglyoknak szánt élelmiszerek elsikkasztása. Poitiers-ben a civilben bártulajdonos táborparancsnok először azokat a vöröskeresztes adományokat menekítette ki a táborból, amelyeket még a németek foglyainak szállítottak ide, s amiből még a mi időnkben is jócskán volt raktáron, hanem a később érkezett szegényes ellátmány jó részét is. Az ebből kerekedett botránynak nem kis része volt abban, hogy a sajtó és nyomában a közvélemény is felfigyelt a francia táborokra, az amerikaiak figyelmeztették de Gaulle tábornokot a helyzet veszélyeire és, ha lassan is, de megindult a körülmények megjavítása.

Hasonlóképpen hiányos volt a higiéniai és egészségügyi ellátás. Nem volt gyógyszer, alig volt szappan, (a feketepiacon a cigaretta mellett az amerikai szappan volt a sláger) és nem egy táborban a víz is ritkaságnak számított. Ilyen körülmények között az alultápláltság, az orvosi ellátás és a gyógyszerek hiánya, a tetű, végül az ezek nyomában járó betegségek, járványok megtizedelték a foglyokat, köztük a mieinket is.

Tovább nehezítette a helyzetet, hogy a táborokban tartott tömeget csak nehézkesen tudták munkára szervezni. Bizonyára ennek is megvoltak az objektív okai, de ebből a foglyok csak azt láthatták, hogy ők szívesen dolgoznának, de nincs munkaalkalom.

A fizikai nélkülözések mellett lelkileg is nehezen lehetett elviselni a kiszolgáltatottság és megalázottság érzését. Az első pillanatokban meglepődtünk, később már megszoktuk, hogy a vonaton, gépkocsin vagy gyalog szállított fogolycsoportokat leköpdösik, megdobálják, vagy vaskosabb módon éreztetik az ellenszenvet. Párizs egyik külvárosában az állomáson veszteglő fogolyvonat vagonjait egy 10 éves forma kisfiú jókora karóval szinte megszállottan ütötte-verte és közben kiabálta: „Boche, kaput! Boche, kaput!"* Egy másik, nyitott vagonból álló szerelvényre egy vasúti felüljáróról vasdorongot dobtak le, aminek néhány szerencsétlen fogoly élete, sebesülése adta meg az árát. Másutt egy jóhumorú masiniszta az állomáson lassan keresztülhaladó szerelvényre ráengedte a mozdonyok feltöltésére szolgáló vizet, a közönség lelkes ovációja mellett. Tehát kiki a maga módján fizetett vissza valamilyen sérelemért, amit a német megszállás alatt el kellett szenvednie.

* (Végük a németeknek)

Az őrök magatartása sem volt különb. Saint Jean d'Angélyben egy francia őrmester minden reggel végigszálguldott az ébredező barakkokon, korbácsával végigverte, akit ért s közben előadta monológját arról, hogy ővele, ugyanabban a táborban ugyanígy bántak a németek, tehát csupán a kölcsönt adja vissza. Nem volt ritka, hogy az őrök belövöldöztek a táborba s ez nem egy fogoly életébe került. Sokan panaszkodtak az algériai és marokkói arab őrök durvasága miatt. Ezek, a próféta tilalma ellenére, bizony be-berúgtak, és ilyenkor összevissza lövöldöztek, Dieppe-ben a levente-gyerekeket éjszakánkint megerőszakolták, ahol tehették megfosztották a foglyokat még meglévő értékeiktől[113].

Felvetődik a kérdés, hogy a vezetők, a francia tisztek hogyan vélekedtek beosztottjaik magatartásáról. Sokan sokféleképpen fogták fel a dolgokat. Egy magasrangú tiszt Kulifay Imrének, a párizsi protestáns misszió képviselőjének azt hangsúlyozta, hogy a hivatásos tisztek nem vettek részt a foglyok kifosztásában. Poitiers-ben egy őrnagy a lövöldözéssel kapcsolatos panaszunkat azzal intézte el, hogy sok baj van a magyarokkal. Névszerint kell viszont megemlíteni Julien századost,[114] a 3. algériai gyalogos lövészezred parancsnokát, aki 3 rajnamenti tábor felelőse volt és emberséges magatartásával példát iparkodott mutatni beosztottainak is. Még azt a kockázatot is vállalta, hogy egy rangban felette álló tisztet rendreutasított, mert az el akarta zavarni az asszonyokat, akik élelmet hoztak volna a foglyoknak.

Az emberséges tisztek listáján kap helyet Balac őrnagy, a bretzenheimi tábor második francia parancsnoka, aki de Feydau kapitányt követte ezen a poszton, és mindent elkövetett, hogy sátrak és barakkok álljanak a foglyok rendelkezésére, és hogy az ellátás is javuljon.

Buisson tábornok, a francia hadifogoly igazgatás vezetője 1948-ban kiadott könyvében mindenki helyett magyarázkodott, mondván, hogy a táborok vezetése és ellátása olyan volt, amilyent az akkori nehéz körülmények között egyáltalán el lehetett várni.[115]

R. L. írja visszaemlékezésében:[116] „Amikor franciák július 28.-án átvették a rennes-i tábort, első dolguk volt, hogy felsorakoztattak bennünket, minden holminkkal, amink volt, és amit az amerikaiaktól kaptunk. Összeszedték és elvették tőlünk, csak az maradt meg, ami rajtunk volt.

... az étkezés: reggelire ½liter szederlevélből készült tea, cukor nékül, ebéd ugyancsak fél liter meleg víz, benne pár szál saláta vagy káposztalevél, só és zsír nélkül, vacsora innen-onnan összeszedett komisz kenyér, ami zöldes-sárgás volt és csak úgy lehetett valahogy megenni, ha előzőleg megpörköltük. Estefelé mindenütt égtek a kis tüzek, hogy meg lehessen pirítani a kenyeret, meg esetleg a makkot. Nagyon sok tögyfa volt a tábor mellett; nincs is rossz íze a pirított makknak...

A mi tragédiánkat még fokozta az a lehetetlen helyzet, hogy míg a német foglyok javarészét kivitték munkára, minket nem engedtek, mondván, hogy mi nem is vagyunk hadifoglyok, mert Magyarország és Franciaország között nem volt hadiállapot.

Hosszas könyörgés után az összes magyart először átszállították Lamballe-ba. Ott egy kiürített laktanyába kerültünk, de az legalább padlós volt. Óriási haladás a pucér föld után! Itt voltunk kb. két hétig. Ez idő alatt meghalt egyik bajtársunk, dr. Sz. J., aki teljesen leromlott. Sajnos az volt a tragédiája, hogy – mint sok más – azt a kevés élelmet is elcserélte cigarettáért és formálisan éhen halt. Ott temettük el a lamballe-i temetőben, a már korábban eltemetett foglyok mellé. Amikor felszabadultunk és haza indultunk, a franciák még kivittek vagy tizünket a temetőbe, hogy utoljára még koszorút helyezhessünk el a sírjára. Le is fényképeztek bennünket.

Lamballe-ből kiadtak bennünket munkára a környékebli falvakba. Én Les Farges-ba kerültem útépítéhez. Az egyik őrünk, ahogy tudta, sütögette a maga pecsenyéjét is. A környékbeli gazdáknál munkát vállalt és azt velünk végeztette el, persze jó haszonnal..."

S. I.-t[117] a Vernet d'Ariège-i táborból vízierőmű építéshez vezényelték, a spanyol határ közelébe. 1945-ben fizetést nem kaptak a munkáért, 1946-ban heti 150 Frankot kaptak. Akkor 1 kg kenyér 7 Fr., 1 liter vörösbor 13 Fr, fél deci pálinka 70 Fr volt. Az építkezésnél igen gyenge volt a koszt. Főként káposztát kaptak és napi 7–8 dg kenyeret. Védőitalként, a teljesítménytől függően 0,5–1 l vörösbor is járt mindenkinek.

T. L.[118] a mainzi nagy elosztó táborból Párizs környékére került, és ott az embervásáron egy jómódú gazda választotta ki. Jó sora volt, szinte családtagnak tekintették. 8 hónapig dolgozott itt és 750 Fr-ról szóló utalványt kapott.

B. F. írja:[119] „Három és fél napi utazás után érkeztünk a francia határ mellett levő bingeni hadifogoly táborba. Amint mondták, 220 ezer ember

volt begyűjtve a szabad ég alatt. 1945. július 10.-én a francia katonai hatóság vette át az őrködést. Az ellátás tekintetében a helyzetünk romlott.

A bingeni táborból gyalogmenetben elkísértek bennünket a 28 km-re lévő Mainzba. Indultunk aug. 2.-án 8 órakor és megérkeztünk nagyon elfáradva és éhesen este 6 órára.

Megérkeztünk a Kehl-Strasbourg-i motozó lágerba 1945 aug. 30.-án. Itt kaptunk 4 és fél hónapi szabad ég alatti lakás után, fedél alatti szállást.

Első munkanap 1945 szept. 10.-én, Rittershofen községben, romos épületek eltakarítása. Ez Franciaországnak legjobban tönkretett része. A háború idején itt nagy páncélos csaták voltak. Itt húzódik a híres Maginot vonal. Mi is az egyik erődben voltunk elhelyezve 1200-an. Romot takarítottunk és felépítettünk egy barakkfalut. 8 hónapi munka után jött a rendelet, hogy hazaengednek bennünket."

J. J. visszaemlékezéséből:[120] „Bad Kreuznachból Épinalba vittek bennünket és átadtak a franciáknak. Ők gyalogmenetben juttattak bennünket Luneville-be. Embertelen dolog volt, hogy útközben sokan kiestek a sorból, hiszen nagyon le voltunk gyengülve, de nem engedték, hogy istápoljuk a bajtársainkat. Ott kellett őket hagyni. Viszont, amikor egy-egy falun mentünk keresztül, az őrök a szélső embereket botokkal kezdték ütni. Utána a francia tiszt udvariasan elnézést kért és megmagyarázta, hogy csak így tudják ellensúlyozni a nép haragját. Egyébként szétszedtek volna bennünket.

Luneville-ből egy környékbeli faluba vittek ki mezőgazdasági munkára. A gazda elmondta, hogy azért választott magyart a már meglévő németjei mellé, mert úgy tudja, hogy a magyarok szeretnek hegedülni és értenek a paraszti munkához. Ebben ugyan tévedett, mert zongorázni tudtam és kohómérnök vagyok. Amikor kiderült, hogy nem értek a mezőgazdasághoz, először vissza akarta küldeni a táborba, de meggondolta magát, mert neki is voltak katonafiai és arra gondolt, hogy azok is kerülhetnek hasonló helyzetbe. Később megkedvelt és munkavezetői megbízást adott. A foglyoknak nem volt szabad nyilvános helyen megjelenni (de nem is lett volna tanácsos). A gazda katona fia viszont egy alkalommal, amikor szabadságon volt, autóval bevitt egy közeli városba és meghívott egy pohár sörre. Én vele sem mertem bemenni, erre, nehogy valami baj legyen, ő kihozta a sört a gépkocsihoz.

Amikor 1946 márciusában megjött az utasítás, hogy vissza kell menni a táborba, mert hazamegyünk, a gazda rá akart bírni arra, hogy maradjak ott. A szomszédban van egy eladó lány, oda be is nősülhetnék. Én ezt nem vállaltam, mire a gazda megharagudott, szó nélkül betuszkolt a kocsiba és visszavitt a táborba. Búcsú nélkül hagyott ott."

L. E.[121] aki szintén a luneville-i táborból került ki munkára, azt mesélte, hogy a német táborvezetők a kiválasztott magyarokat mindig németekre cserélték ki, hogy ők hamarabb juthassanak munkához.

V. M.[122] Dél-Franciaországban dolgozott egy gazdánál. Jó sora volt, a gazda megbecsülte, jól tartotta, de fizetést nem adott. Vasárnaponként együtt mentek a templonba. Ilyenkor „civilbe" öltözhetett, nem viselte a PG jelzésű zubbonyt, bár ez nem volt szabályos. Többször elmentek még a plébánoshoz is vasárnapi vendégségbe.

Dr. J. T.[123] így emlékszik vissza a szökésének és elfogásának részleteire: „K. B. barátommal úgy döntötünk a poitiers-i táborban, hogy önállósítjuk magunkat. Szándékunk megvalósítását jó néhány napos előkészület előzte meg, mert a táborból nem lehetett kijutni, legfeljebb ha valamilyen alkalmi munkacsapatba bejuthattunk. Többszöri kísérlet után sikerült is az erdőirtó kommandóba bekerülni. Ekkor csak terepszemlét tartottunk a tábor körül. Ismételt kísérletek után megintcsak sikerült favágásra jelentkezni és akkor az erdőn keresztül megléptünk. Szándékunk az volt, hogy kb. 600 km-t legyalogolunk és eljutunk Olasz vagy Spanyolországba. Egy volt a fontos, hogy megszabaduljunk ettől a tetűfészektől, amit Poitiers jelentett. Éjszaka gyalogoltunk, nappal elrejtőztünk és pihentünk. A harmadik napon, szeptember 13.-a volt éppen, egy szőlőben bújtunk meg. Barátom nem tudott ellenállni a csábításnak, és kibújt a rejtekhelyről, hogy néhány fürt szőlőt begyűjtsön. A közelben emberek dolgoztak, puskával és kutyákkal felszerelt vadászok társaságában. A kutyák észrevettek bennünket és lebuktunk. Hiába mondogattuk, hogy turistáskodó egyetemisták vagyunk, persze hogy nem hitték el. Úgy tudtuk, hogy a foglyok elfogásáért jutalmat is kaptak a civilek. Visszavittek Poitiers-be bennünket. Ott először alaposan megvertek, megkínoztak a szökés miatt, majd szögesdrót ketrecbe, később a barakk-börtönbe zártak 7 hónapra mindkettőnket. Itt rajtunk kívül még 2 szökevény magyar és rengeteg német volt. A 700 büntetőlágeresből a végére 160-an maradtunk életben. Közben munkára is kijártunk, de úgy, hogy a téli fagy ellenére a munkahelyen le kellett venni a bakancsot, és szellős klumpában kellett

dolgozni. A fagyások nyomait még ma is viselem. Mindkét lábam lefagyott bokáig."

Itt kell elmondanom egy saját élményemet,[124] ugyancsak a poitiers-i táborból. Szeptember közepe táján egy alkalommal nekem is sikerült bejutnom az ún. „Holzkommando"-ba, a konyha ellátására fát vágó munkacsapatba. Gépkocsival szállítottak ki bennünket a közeli akácerdőbe, ahol szerszámokat kaptunk és kijelölték az irtandó területet. Igen ám, de csak egyetlen puskás őr és a fegyvertelen gépkocsivezető jött velünk, mi pedig voltunk vagy huszan. Ekkora már nagyon elharapóztak a szökések, s ehhez a legkedvezőbb lehetőséget az ilyen munkaalkalmak nyújtották. Nagy volt tehát az őr gondja és felelőssége. Ezt a mi őrünk szellemesen úgy oldotta meg, hogy levétette és sorbaállíttatta bakancsainkat az erdő szélén s azokat vigyázta. Mi pedig mezítláb csapkodtuk kifelé a fiatal akácokat és közben ugyancsak kapkodtuk a lábunkat, hiszen ez az akácerdő sem volt különb a hazainál.

Börtön a lágerben? Bármilyen furcsán is hangzik, de igaz. Minden tábornak volt börtönketrece, büntetőbarakkja vagy valami hasonló intézménye, ahová a fegyelmezetlen foglyokat – leginkább a szökevényeket – bedugták. Az ilyen büntetés nagyon sokszor egyenlő volt a halálos ítélettel, mert minden esetben az amúgy is kevés élelem csökkentésével vagy megvonásával járt. A „kenyéren és vízen" kifejezés nem illik ide, mert kenyér egyébként is alig volt, sok helyen pedig víz sem. Poitiers-ben voltak időszakok, amikor csak éjszaka folyt a csapokból némi kis víz. Mosni, mosogatni, tisztálkodni tehát csak ilyenkor lehetett, persze igen nagy óvatossággal, nehogy az őrség szökési kísérletnek tekintse a mozgást.

A börtönök komfortja a lehető legegyszerűbb volt. A „bunker" tető nélküli betonmedence, a szögesdrót ketrec szűk kalitkaszerű építmény volt, amiben alig lehetett megmozdulni. Még a legkényelmesebbnek tűnt a börtönbarakk, ami annyiban különbözött a többitől, hogy nem volt benne szalma és nem volt takaró. De megismerhették a foglyok a civil börtönök légkörét is.

K. G.[125] ötödmagával a Vernet d'Ariège-i táborból szegődött munkára egy gazdához. Nem volt jó dolguk, mert a patron* zsugori volt, feketézett, és 250 ha földjén 10 hadifoglyot és 1 szökött spanyol fegyencet foglalkoztatott. A család a tisztaságot sem nagyon kedvelte, koszos edényekbe készítették

* gazda

az ételt, ilyenenbe fejtek és alig mosakodtak. Érthető, hogy a mi 5 magyarunk menekülni iparkodott ebből a környezetből. Nem túl könnyen, de visszajutottak a táborba, s onnan ólombányába jelentkeztek. Innen megbilincselve vitték el őket egy alkalommal a csendőrők Toulouseba, a várbörtönbe. Durván bántak velük, rugdosták, ütötték őket. Először mind az öten egy egyszemélyes pincezárkában zsúfolódtak össze, majd felkerültek a toronyba, egy nagyobb terembe. Itt csodálkozhattak azon, hogy milyen szervezett a belső börtönélet, a rabok hírszolgálata milyen tökéletesen működik. Mindenről tudtak, ami bent és kint történik és minden szabályt rafináltan megszegtek. A napi foglalkozáshoz tartozott, hogy kivezényelték a rabokat a kivégzésekhez. Legtöbbször háborús bűnös német tiszteket végeztek ki. Ők, mivel franciául nem tudtak, csak nagynehezen értették meg, hogy terroristáknak tartják őket, valójában pedig az a vád ellenük, hogy megmérgezték előző gazdájuk 90 disznaját, ami persze nem volt igaz, s a gazda bosszúból jelentette fel őket. A kihallgatások a nyelvtudás hiányában igen nehezen mentek. Végre sikerült a börtönt látogató városi pap útján levelet kicsempészni a városban működő magyar Vöröskereszt kirendeltségéhez. Ennek vezetője, Büchler Géza vállalta a képviseletet és a tolmács szerepét. A nyomozókban meghökkenést keltett az, amit a fiúk elmondtak a magyarok franciák iránti tiszteletéről s az ennek ellentmondó magatartásról, amit a gazdánál tapasztaltak, s ami miatt el akartak onnan jönni. Végülis ítélet nem született, mert a házi morzén híre jött, hogy a magyarokat hazaszállítják. Rövidesen vissza is kísérték őket a táborba, de most már bilincsek nélkül. A vasútállomáson még izgalmas kalandjuk akadt, mert egy első világháborús veterán rájuk támadt azon a jogcímen, hogy vele annak idején a magyarok (osztrákok) piszokul bántak. A helyzetet az mentette meg, hogy felbukkant egy másik veterán is, aki viszont ölelte-csókolta őket állítván, hogy ő tudja, milyen derék emberek a magyarok.

S. B. 1946 május 10.-én a francia fogságba került magyar fiúk sorsáról az alábbi rész-statisztikát készítette:

Székesfehérvárról nyolc 22 éves fiú vonult be a hajmáskéri tartalékos tiszti iskolára. A fofságban közülük egyet agyonlőttek az őrök, egy éhenhalt, egy (az adatközlő fia) hazatérése után 3 nap múlva megbetegedett és másfél hónap múlva meghalt, ketten tbc-vel jöttek haza, egy kint maradt, mert a hazabocsájtáskor nem volt szállítható állapotban, egyet útközben tettek le a vonatról betegsége miatt és egy tért haza egészségesen[126].

Szinte vég nélkül lehetne sorolni a történeteket, amelyek egy-egy ember egyéni sorsát tükrözik, de valahol összeállnak egységes képpé arról a világról, melynek neve: hadifogság. Mielőtt az érem másik oldalát, az emberiesség és a segítőkészség példáit felsorolnám, még két epizódot kell ismertetnem.

Saint Jean d'Angèlyben[127] viszonylag kis tábor működött, néhány ezer lakóval a túlzsúfolt barakkokban. A franciák a barakkokat minden éjszakára bezárták, kívülről természetesen és minden eshetőségre számítva belül az ajtó mellett elhelyeztek egy „küblit" ami nem volt más, mint egy kettévágott benzineshordó egyik fele. Minden este dulakodás támadt azért, mert senki nem akart a bűzös edény közelében pihenni. A barakk azonban annyira zsúfolt volt, hogy valakiket bizony elkerülhetetlenül odapréselt mindig a tömeg az edény mellé. El lehet képzelni, hogy ezek a szerencsétlenek reggelenkint hogyan néztek ki. Belül nem volt világítás, és az éjszakák nyugalmát szinte percenkint megzavarta a szükségük elvégzésére kényszerülő emberek mozgásából keletkezett vita, káromkodás, nem egyszer verekedés. Elkerülhetetlen volt, hogy a sötétben botorkáló rá ne lépjen a sorban, szorosan egymás mellett fekvő bajtársai kezére, lábára, hasára. S ha ehhez hozzávesszük azt, hogy mindenkinek hasmenése és hólyaghurutja volt, akkor teljessé válhat a kép a tábor éjszakai hangulatáról.

Végül ismét saját naplómból idézek:[128]

„Voves 1945 július. A tábor valódi ura egy francia őrmester, akit a Stammpersonal rendszeresen és gazdagon megvendégel a konyhán. Az arra csellengők látni vélték, hogy a konyhában vöröskeresztes ládák vannak, amelyek tartalmával mi sohasem találkoztunk.

A 6-os karámban 1 100-an vagyunk, a Stammpersonal létszáma 30 fő. Ezek élősködnek rajtunk, holott a „munkát" elvégezhetné 5–6 ember is. Ennek a karámnak német főnöke, Oberfeldwebel Grünefeld külön fejezetet érdemel szenvedéseink történetében. Ez a tagbaszakadt fickó – civilben tanárnak mondta magát – lángolt a magyargyűlölettől. Bemutatkozása alkalmával minden szépet s jót ígért, de maga mögött érezvén a franciákat, minden alkalmat megragadott, hogy éreztesse velünk hatalmát. Bevonulásunk napján pl. valahogy eltűnt a konyháról 14 db konzervbontó (!) és 6 db szappan. A főnök szerint a tettesek csak magyarok lehettek. Kijelentette, hogy a karám addig nem kap semmi ennivalót, amíg a hiányzó értékek elő nem kerülnek. Mást nem tehettünk, összeadtuk a konzervbontókat (nem volt nehéz, mert a Rationos időkből mindenkinek volt belőle legalább 2–3 darab) és a szappant.

Az Oberfeldwebel úr külön udvartartást szervezett maga köré szolgálatkész magyar fiúkból. Rajzolót, cipészt, szabót, borbélyt, pucert tartott, sőt szabadidejében egy cigány klarinétos fújta a fülébe a nótákat. Ezek a szegény fiúk a külön eteladag reményében lesték a nagyhatalmú főnök minden kívánságát. De akadtak az udvartartásban pestkörnyéki svábok is, akik mint tolmácsok és irnokok működtek, közvetítették a parancsnok üzleteit, éjszaka hordták el a raktárból a kenyeret és más ételeket. Ezeknek a szolgáltatásoknak jó része a franciákat boldogította, s így Grünefeld úr kétoldalról is meg tudta támogatni hatalmát."

A táborokban mindvégig tatotta magát az a nézet, hogy a franciák a kemény bánásmóddal akarják a foglyokat az idegenlégió számára megnyerni[130]. A hírek szerint 5 évi szolgálatvállalás esetére 6 hónapi feljavító tábort, pénzt és a szolgálat letelte után francia állampolgárságot lehetett elérni. Tény, hogy a légió toborzói járták a táborokat, de több helyen a zónákban toborzó irodák is működtek. Az idegenlégió feltöltését Franciaország iraki politikája és az indokínai feszültség tette szükségessé. Kezdődött a mozgolódás Algírban is. A kísértés óriási volt, különösen a fogság első idejében, az éhség-korszakban. A franciák a nagyobb hatás kedvéért még színházat is rendeztek. Saint Jean d'Angèlyben pl. a légió reménységeit úgy különítették el, hogy életük, mozgásuk jól látható legyen. Lassan kihíztak, megerősödtek, tornáztak, labdát rúgtak, jól öltözködtek és időnkint kimenőt is kaptak. Poitiersbe 1945 őszén érkezett Norvégiából egy SS páncélos ezred legénysége, az ismert fekete egyenruhában, kitűnő testi és szellemi kondícióban[131]. A látszat kedvéért szigorúan tiltották a velük való beszélgetést, de hát sohasem volt olyan szabály, amit meg ne lehetett volna szegni. Így derült ki, hogy a németek zárt egységben jelentkeztek a légióba, azzal a feltétellel, hogy együtt maradhatnak és saját tisztjeik parancsnoksága alatt teljesítik a szolgálatot.

Magyarjaink közül is sokan jelentkeztek. Voltak, akik más kiutat nem láttak a maguk számára, mert nem akartak hazatérni – így gondolkodtak a volt volksbundisták, az önkéntes SS katonák – voltak, akiket a kalandvágy csábított és voltak egyszerű számítók. A megfontoltabbak azonban nem vállalták ezt a kockázatos kalandot, még a legkínzóbb éhség idején sem.

A jelentkezőket válogatás nélkül kiemelték a táborból és elszállították valamelyik légiós bázisra, Colombes-be, de leginkább Marseille-be. Itt azután nagyon szigorú fizikai és szellemi megmérettetés következett. Különösen azt firtatták, hogy ki miért jelentkezett a légióba. Az éhezés nem mindig volt biztos ajánlólevél.

A légiós vállalkozók közül sokan előbb-utóbb visszajöttek, mert vagy nem feleltek meg, vagy megriadtak a légiós élet nehézségeitől, amibe módjuk volt belekóstolni és visszaszöktek. A rendelkezésünkre álló adatok szerint végülis kb. 20 ezer magyar vett részt az indokínai harcokban a légió zászlaja alatt[132].

J. Bacque adata szerint Franciaországban kb. 1 600 helységben működött fogolytábor.[133] Ebből mintegy 140 helyen fordultak meg magyarok. Ezekben a táborokban a helyzet 1945 őszén kezdett javulni. A vátozásban több tényező játszott szerepet. Elsőként említem, hogy a francia hadifogoly igazgatás felelőseinek rá kellett döbbenniük arra, hogy saját érdekei ellen vétenek, ha nem biztosítanak megfelelő ellátást és munkaalkalmat a nagytömegű fogoly részére. Ezt a józan megfontolást ösztönözte a sajtó is, amely az elbocsájtott, megszökött, vagy a szigorú postazárlat ellenére külső kapcsolatot talált foglyok révén hírt kapott és adott táborok helyzetéről. A Nemzetközi Vöröskeresztnek[134] az USA külügyminisztériumához és magához de Gaulle-hoz intézett jegyzékei hatására engedélyezték a táborok egy részének meglátogatását és segélycsomagok küldését. (az első akciók nem mindig találtak célba, mert pl. a Dieppe-ben élő, teljesen legyengült leventegyerekek karácsonyra boxkesztyűt, pingponglabdát, a Saal a. d. Donauban elkoszolódot foglyok púdert, kölnit és szivart kaptak.)

„Ahol legnagyobb a szükség, ott legközelebb a segítség." Valóban, a legkiszolgáltatottabb helyzetben lévő franciaországi foglyok érdekében nagy erők mozdultak meg általában és külön magyar vonatkozásban is. Erről és az ezzel kapcsolatos nehézségekről szól Erődi–Harrach Vilmos 1945 novemberi konzuli jelentése, melynek ide tartozó részét idézem:[131] „Minden igyekezetemmel azon voltam azonban, hogy legalább a francia kormányhatóságok illetékes szerveinél odahassak, hogy a magyar hadifoglyok sorsa enyhíttessék. Komoly eredmény elérését e tekintetben nagy mértékben megnehezítette az a körülmény, hogy a fogolyüggyel kapcsolatban magyar részről hivatalos megbízott eddig nem lévén, a francia hatóságokat a legkülönbözőbb önjelöltek zavarták, sokszor ellentétes kérésekkel. Ennek

nyomán határozott elzárkózásra találtak mindazok, akik magyar részről a francia kormánynál újabban interveniáltak. E nehézségeket úgy véltem helyesen áthidalni, hogy a magyarországi volt francia hadifoglyok nemrég alakult magyarbarát szövetségénél sürgettem és sürgetem jelenleg is azokat az intervenciókat, amelyeket a franciaországi magyar hadifoglyok szomorú helyzete feltétlen szükségessé tett.

... ma az a helyzet, hogy a francia kormány a magyar hadifoglyok közvetlen hazatelepítésének kérdésével nem foglalkozik, ellenben sorsukon úgy kíván segíteni, hogy kizárólagos magyar táborokat szervez, bizonyos kategóriákat a mezőgazdaságban vagy más termelési ágakban alkalmaz, a betegeket kórházba utalja."

Az „Amicale des évadés francais en Hongrie"* az egykor Magyarországon menedéket kapott franciák szervezetének vezetője bizalmasan tájékoztatta az egyébként csak magánemberként fellépett magyar konzult arról, hogy a francia miniszterközi bizottság döntéseket hozott a magyar hadifoglyok ügyében. Többek között a németektől való elkülönítésről, a betegek ápolásáról, a botrányos esetek kivizsgálásáról és végül arról van szó, hogy a magyar foglyokat értesíteni kell az intézkedésekről, „hogy megakadályozzunk egy külföldi sajtókampányt." Utal ez a tájékoztatás arra is, hogy a kedvező fordulathoz nemzetközi sajtó is hozzájárult.

A Magyarországon menedéket talált franciák mindmáig hálásak azért a fogadtatásért és biztonságért, amiben annak idején nálunk részesültek. Ez a hála abban is megnyilvánult, hogy mihelyt hazaérkeztek, és tudomást szereztek arról, hogy a franciaországi táborokban magyarok is vannak, különféle akciókat indítottak a foglyok helyzetének javítása érdekében. Elintézték például, hogy a magyarokat mentsék fel az aknaszedés munkája alól. Ez az akkori körülmények között életmentő lépésnek számított, mert a foglyok az aknákat és egyéb robbanó szerkezeteket minden kiképzés felszerelés nélkül voltak kénytelenek összeszedni. Nem csoda, hogy közben sok csonkulás és haláleset is történt.

Az Amicale 1946 januárjában levélben fordult a francia fogolytáborok parancsnokaihoz a magyarok érdekében. Figyelemre méltó, hogy már ez a

* Magyarországra menekült franciák baráti társasága

levél is hangsúlyozza a különbséget a háború áldozatai és felelősei között. A levél így szól:

Parancsnok úr,

van szerencsénk tudomására hozni, hogy a német fogolytáborokból megszökött csaknem 1200 francia hadifogoly, a háború utolsó három esztendejében a magyar nép és a hatóságok részéről a legszívélyesebb fogadtatásban részesült. Magyarország német megszállása idején ezek a menekültek, akiket a Gestapó kőrözött, biztonságot, menedéket és gondoskodást élveznek ennek a kis és bátor népnek, országunk barátjának részéről.

Hazánkba való visszatérésünk után meglepetten láttuk, hogy a magyar hadifoglyok ugyanolyan bánásmódban részesülnek, mint a németek, tekintet nélkül arra, hogy ezek az emberek sohasem fogtak fegyvert ellenünk és a két ország között nem volt deklarált hadiállapot.

Magyarország egész történelme bizonyítja, hogy a magyarok, különösen az utóbi négy évszázadban hősiesen küzdöttek a pángermán erőszak ellen, és amint Jerôme akadémikus és Jean Tharaud a Figaro 1945. évi október 30.-i számában helyesen írja: „1871-ben Magyarország volt az egyetlen Európában, aki fellépett a frankfurti békeszerződés Franciaországot sújtó feltételei ellen. 1908-ban a magyar kormány emeltetett Pécs városában emlékművet a francia hősöknek, akik magyar földön estek el a napóleoni háborúban. Ez a francia-magyar barátság határozottan megmutatkozott már XIV. Lajos és Rákóczi herceg közös harcában a germán terjeszkedés ellen. Ebben a háborúban pedig mindazok, akik ezt az időt Magyarországon vészelték át, bizonyíthatják, hogy ezt a kis népet erőszakkal kényszerítették a háborúba, amelytől irtózik és hogy a magyarok döntő többsége a szövetségesek győzelmét várta.

Ezért, Parancsnok Úr, a Magyarországra menekült francia foglyok baráti köre szeretné felhívni az Ön figyelmét azoknak a magyar hadifoglyoknak a helyzetére, akik az Ön gondjaira vannak bízva, és Önt tisztelettel felkérni, hogy a lehetőségek határai között, szíveskedjék ugyanolyan bánásmódot biztosítani részükre, amilyen nekünk jutott, hogy ezeknek az embereknek a helyzete elviselhetőbb legyen.

Baráti körünk megelégedéssel vette tudomásul, hogy Ön ebben a szellemben már kapott instrukciókat és hogy a francia kormány intézkedéseket tett

a fiatalkorúak felszabadítására, akiknek egyedüli bűne az, hogy 1944 decemberében a Gestapo elhurcolta őket.

Egyidejűleg szeretnénk Önnek megköszönni mindazt, amit már eddig is tett ezeknek a szerencsétlen foglyoknak az érdekében. Tisztában vagyunk azokkal a nehézségekkel, amelyekkel Ön kénytelen szembenézni a feladat végrehajtása során, de hálásak lennénk, ha jóindulatúan törődne ezeknek a foglyoknak a sorsával.

Engedje meg, Parancsnok Úr, hogy figyelmébe ajánljuk néhány ujságcikk kivonatát. A francia-magyar barátságról szóló írások bizonyítják, hogy Franciaországot méltán nevezték minden időben dicső és nemesen gondolkodó nemzetnek, amely különbséget tud tenni ennek a háborúnak a felelősei és áldozatai között. Nagyon lekötelezne, ha ezt a kis brossúrát átadná az alárendelt parancsnokoknak és mindazoknak, akik a magyar foglyok ügyével foglalkoznak. Úgy véljük, hogy az őrök és a civil lakosság körében lehetnek olyanok, akik közvetlenül nem ismerhetik a magyarok érzéseit hazánkkal szemben és akik ezen ismeretek hiányában a magyarokat könnyen azonosíthatják a németekkel. Reméljük, hogy az Ön szíves támogatásával ez a néhány újságlap be tudja mutatni az igazságot azokkal a baráti érzelmekkel kapcsolatosan, amelyek országainkat összekötik.

Kérjük, Parancsnok Úr, fogadja köszönetünket megértő figyelmességéért.

Párizs, 1946. január 10.

A Magyarországra Menekült Francia Hadifoglyok Baráti Köre
R. Eustache
titkár

(A Paul Lemaire úr által közölt anyagból fordította Tarcai Béla.)

A francia menekültek között kiemelkedő szerepet játszott a rava-ruskai táborból szökött, elszászi születésű, de később magyarrá vált szerzetes tanár Albert Pfeleger. A mindenki által Frère Albertnek ismert atya Budapesten érte meg a háború végét, ő képviselte a de Gaulle bizottságot Magyarországon, és ebben a minőségben akciókat szervezett a Franciaorsazágba került magyar hadifoglyok felszabadítása érdekében is. Buisson tábornoknak, a francia hadifogoly igazgatás parancsnokának és a Magyar Vöröskereszt

Központi Igazgatásának megbízólevelével, 1946 első hónapjában, sorra látogatta azokat a táborokat, ahol magyarok is voltak.

Hasonló missziót vállalat Jean Cottin főhadnagy, egykori menekült, aki a Lyon környéki táborok magyar lakóit segítette abban, hogy kapcsolatot találjanak itthoni hozzátartozóikkal.

Megmozdult az időközben legális szervezetként elismert Magyar Függetlenségi Mozgalom, akciókat kezdeményeztek a Magyar Vöröskereszt franciaországi kirendeltségei. A leghatásosabb lépés azonban a párizsi katolikus és protestáns misszió akciója volt. P. Szalay Jeromos bencés atya és Kulifay Imre református lelkész a táborok jelentős részét meglátogatta és a lesújtó tapasztalatokat jelentésekben, sajtóközleményekben publikálta. Emellett a missziók anyagi eszközöket is mozgósítottak, elsősorban a beteg foglyok megsegítésére, és társadalmi akciókat szerveztek az éppen szükséges támogatás hátterének biztosítására[136].

Ezeknek a kezdeményezéseknek nem volt mindig könnyű a bürokrácia sorompóit átlépni. Kulifay Imre 1945 november 16.-án indított akciót a dieppe-i táborban sínylődő és testileg-lelkileg leromlott leventék kiszabadítása érdekében, de az elutazásra csak 1946 március 7.-én kerülhetett sor. A Magyar Vöröskereszt toulouse-i kirendeltsége, a várbörtön foglyainak esetével kapcsolatban már említett Büchler Géza hallatlan erőfeszítések árán már 1945 novemberében ki tudott emelni 35 fiatalt a vernet-i táborból[137]. Ezeket, és a többi táborokból is kimentett leventéket a hazafelé vezető úton franciaországi magyar családok látták vendégül és mielőtt végleg hazatértek volna, a Beaun de Rolande-ban létesített ifjúsági feljavító táborban töltöttek néhány hetet.

Buisson tábornok 1946 március 9.-én értesítette a Nemzetközi Vöröskereszt magyar bizottságát, hogy „a francia kormány a magyar hadifoglyok felszabadítását elhatározta, mihelyt hazaszállításuk az amerikaiak által megszállt német területen keresztül lehetséges lesz."[138]

A franciaországi fogolytáborok és ezekben a magyarok helyzete nem mindenütt egyidőben és egyenlő ütemben kezdett javulni. Az önálló magyar táborok nem jöttek ugyan létre, de 1945 novemberétől magyarok is kaptak rendszeresen munkát, sőt 1946 tavaszán már mint szabad munkások dolgoz-

hattak, jóval megelőzve a németeket. A betegeket kisebb részben francia, nagyobb részben amerikai kórháztáborokban, kórházakban helyezték el. Ez a folyamat az ausztriai zónában annyira előrehaladt, hogy sok magyar az angol zónából átszökött a franciákhoz, mert itt szabadabb mozgásra számíthatott. 1946 októberében a franciák már odáig mentek, hogy a hadifoglyokból őrszázadot alakítottak[139]. A Garde Auxiliaire Étrangere (GAE) központja Rum bei Innsbruckban volt és egy zászlóaljnyi erőt képviselt. Ez az alakulat francia egyenruhában, francia fegyverekkel felszerelve végzett rendfenntartó szolgálatot. Kötelékébe tartozott egy fegyver nélküli jugoszláv és lengyel munkásszázad is.

Hasonló szervezet épült ki a németországi francia zónában is. Egy század működött Ailingenben, egy másik Tutlingenben, a harmadik pedig Saarbrückenben. Mindhárom században volt egy-egy magyar szakasz is. Érdekes játéka a sorsnak, hogy a saarbrückeni GAE-t 1947 nyarán átvezényelték Bretzenheimbe, ahol korábban 6 ezer magyar sínylődött. Ez a század a megmaradt német foglyokra felügyelt, akik aknamentesítést és bunkerrobbantást végeztek. Később a Fekete Erdő vidékére helyezték őket, ahol a foglyok főként fakitermeléssel foglalkoztak. A magyar GAE századokat szovjet nyomásra fel kellett oszlatni. Tagjaik szétszéledtek. Közülük sokan, főleg a hivatásos altisztek jelentkeztek az idegenlégióba, aki pedig tehette, a tengerentúlra vándorolt, aki pedig úgy gondolta, hazatérhetett.

Meg kell emlékeznünk azokról a francia magánemberekről – szerencsére ilyenek is sokan voltak – akik emberi érzésektől vezettetve, de sokszor kockázatot is vállalva, iparkodtak segíteni a foglyok helyzetén.

Christiane Desroches-Noblecourt asszony, a Sorbonne egyiptológus tanára tekervényes utakon kapott levelet a poitiers-i táborba került budapesti kollégájától és intézkedett[140]. Közbenjárására dr. D. A.-t és 3 társát kivezényelték a városi múzeumba és ott rájuk bízták a németektől visszaszerzett műkincsek leltározását. (E munka közben fedeztek fel egy addig ismeretlen Munkácsy festményt.) Kint laktak a városban, aránylag tisztességesen tudtak étkezni. A városháza szomszédságában volt péküzlet fiatal eladónőjétől minden reggel kaptak ajándékba egy kenyeret.

A calvadosi Petiville városka tanítónője és a városi elöljáróság egyik tisztviselőnője pártfogásába vette a normandiai harcokban foglyul esett néhány magyart[141].

Saint Jean d'Angélyben[142] az őrök között volt egy Magyarországon járt katona, aki a vele szemben tanusított elegáns bánásmódért cserébe elintézte, hogy a tábor lakói közül a magyarok kapjanak naponta 3 dl fölözött tejet. Ezzel kezdődött a „kulacsrázás" időszaka. Rájöttünk ugyanis arra, hogy ha a kevéske tejet a kulacsban alaposan összerázzuk, meghabosodik és ideig-óráig a jóllakottság csalóka mámorát idézi elő. Előkerült egy évadé* Poitiersben is, aki Miskolc mellett, a sajóecsegi malomban húzódott meg, de a Koronába járt vacsorázni és ruháit a legelőkelőbb miskolci szabónál csináltatta. Ő, amint felfedezte a foglyok között a miskolciakat, úgy igyekezett rajtuk segíteni, hogy az őrök kosztjának maradékait kicsempészte és átadta a munkára kivonulóknak. Ezt persze csak akkor tehette, amikor ő volt szolgálatban.

Emlékeznünk kell arra a francia gazdára, aki esténként, kertjéből hazafelé menet egy-egy kalapra való szilvát dobott be a táborba, vagy azokra a lányokra, asszonyokra, akik vasárnap délutánonkint – véletlenül vagy szándékosan – elkorzóztak a szegesdrótok mellett és ha mást nem tehettek, legalább szánakozó pillantásokkal mértek végig bennünket, vagy barátságosan meglengették a karjukat. Voltak ugyan olyanok is, akik szoknyájukat felhányva hátsó felüket mutogatták, akár volt rajtuk bugyi, akár nem. Aprócska dolgok voltak ezek és csaknem ötven év távlatából talán említésre sem méltók, de akkor és ott nekünk az életbe vetett hitet jelentették, bármilyen indulatból fakadtak is. Ilyenkor úgy kezdtük érezni, hogy nem csak megvetett, legyőzött és ezért lenéznivaló boche-ok, hanem kicsit emberek is vagyunk.

* menekült

Fogságban a szellem

„Kreuznach puszta földjén táboroz a magyar,
a jó Isten tudja csak, szegénnyel mit akar.
Csak az Isten tudja, mit szenved az árva,
kinek nincs most már otthona, hazája."
(Sáry Jenő)

Mondják, hogy a fegyverek zajában elhallgatnak a múzsák. És mi történik akkor, ha elhallgatnak a fegyverek?

A fogságba esés első óráiban mindenki gondolatát a megváltozott helyzet, az esélyek és a várható fejlemények latolgatása foglalta le. Maga a fogság nem okozott megrázkódtatást, hiszen ezt mindenki tudta, várta, mint azt a pillanatot, amellyel, a közhelyszerű fogalmazás szerint, számára „véget ér a háború." Csalódást keltett viszont, hogy az elbánás a vártnál keményebb, a táborélet a reméltnél rosszabb volt és a hazatérés kilátásai az ismeretlenbe vesztek. Szó volt már arról, hogy a táborokban, különösen a kezdeti időkben óriási volt a mozgás. Ilyen körülmények között nem lehetett unatkozni, befelé fordulni, legfeljebb egymás között vitatkozni. Jó időnek kellett eltelni addig, amíg a foglyok tudomásul vették helyzetük megváltoztathatatlanságát és megpróbálhattak fizikailag és lelkileg idomulni a körülményekhez.

Amint azonban stabilizálódni kezdtek a viszonyok, ami ebben az esetben csak azt jelentette, hogy megszokottá vált a környezet és tudatossá a bizonytalanság állandósulása, a testi igények mellett megjelentek a szellemiek is. Különösen ott léptek fel ezek sürgetőleg, ahol a foglyok napjaikat állandó semmittevéssel töltötték és a rideg tartás lenyomta a kedélyeket. Egymás társaságát hamar megelégelték az emberek, hiszen már nem tudtak egymásnak újat mondani, legfeljebb a szállongó híreket újrafogalmazni. Ösztönösen kereste tehát mindenki az elfoglaltságot, hogy a felgyülemlett és sokszor veszekedésben, verekedésben kirobbanó feszültséget le tudja vezetni. Nagy hiba, hogy a katonai nevelésben egyáltalán nem kapott helyet az esetleges fogságra való lelki felkészítés. Ennek egyszerűen az volt az

oka, hogy a hadvezetés csak a győzelemre koncentrált, megadásról, fogságról, a kudarcok elviseléséről, pláne a háború elvesztéséről szó sem lehetett, még akkor sem, amikor már nyilvánvaló volt a helyzet reménytelensége.

Megjelent viszont 1942. május 19.-én a 22. sz. Honvédségi Közlönyben a 22.647. eln. 8 e. sz. rendelet, amely a „Hadifogságba jutott honvéd egyénekkel való eljárás" címén a fogságból visszatértek esetében előírta annak vizsgálatát, hogy a volt fogoly nem szolgáltatott-e szándékosan adatokat helyzetünkről, nem vállalt-e az ellenség által felállított alakulatokban szolgálatot, vagy nem végzett-e propaganda tevékenységet, nem tett-e ígéretet becsületszó alatt arra, hogy nem szökik meg. Ennek a rendeletnek a nyugati hadifoglyok esetében nem volt túl sok gyakorlati jelentősége, de szovjet viszonylatban magyarázatot adhat arra, hogy miért haladt vontatottan, és végülis miért hiúsult meg (más okok mellett) a magyar légió szervezése.

A felkészületlenség, a lelki tartás hiánya lehetett az oka a gyakori öngyilkosságoknak is. Gross Kirschenbaumban (Pomerániában), ahová a jutasi altisztképző iskolát helyezték ki, 1945 január végén egy szovjet páncélos ék annyira meglepetésszerűen jelent meg, hogy a kiképző tábor lakói, éjszakai álmukból felriadva hálóingben, pizsamában kezdtek el menekülni[143]. A kétségbeesés pillanataiban U. N. huszárszázados feleségét és két gyermekét agyonlőtte majd és sajátmagával is végzett. Pedig kár volt, mert a szovjetek, mihelyt megtudták, hogy magyarokról van szó, szélnek eresztették őket. Közülük sokan eljutottak a nyugati zónákba. Az amerikaiak által Dachauba, a volt koncentrációs táborba irányított foglyok több csoportjában pánik tört ki, különösen akkor, amikor az onnan kiszabadult volt Häftlingek-kel (internáltak) összetalálkoztak. Ennek hatása alatt többen felakasztották magukat. Ugyanilyen lelkiállapotban vethettek véget életüknek azok a magyarok, akikről a weissensteini tábor eseményei kapcsán írtam.

Kezdetben nagy viták folytak arról, hogy miként juthatott a magyar hadsereg idáig, miért veszett el a háború, miért kellett ismét a vesztes oldalára állnunk, mi lett volna ha...? Miután ez a téma kimerült és újság, megbízható hírforrás és külső kapcsolatok híján újra nem töltődhetett, a szellem más irányokban kereste az elfoglaltságot. Egy ideig mindenki, akinek ilyen igényei voltak, a saját leleményére volt utalva, később már a fogolytartó hatalom is támogatta, sőt helyenkint kezdeményezte a szellemi elfoglaltságot jelentő mozgalmakat. Így szerveződhetett az a rendkívül sokféle elemből összetevődött, sajátos hadifogoly-kultúra, amelynek fontosabb jelenségeit megpróbálom összefoglalni.

Ennek a kultúrának, sokszor folklorisztikus elemekkel is színesített megnyilvánulásai aszerint változtak térben és időben, hogy milyenek voltak a tábori körülmények. Ahol pl. az éhezés volt a főgond, ott az emberek lázasan kezdték felírogatni a „napi menüt" gyártották, írták a recepteket, felelevenítették emlékeiket hajdanvolt nagy evészetekről és a hazatérés utáni önkárpótlásról. Ezek a receptgyűjtemények gasztronómiai remekművek, sok egykori éhségtábor lakóinál ma is megtalálhatók. Az egyes táborok között nem volt kapcsolat, tehát nem lehet azt feltételezni, hogy egy valahonnan elindított divatról van szó. Ez és a hozzá hasonló sok más jelenség ugyanabban az időben spontán módon jelent meg minden táborban, keleten éppúgy mint nyugaton.

Sokan a naplóírásban oldották fel lelki magányukat, feltéve, ha hozzá tudtak jutni füzethez, papírhoz, írószerszámhoz. Jó szolgálatot tettek a zsebnaptárak, noteszek, katonai nyomtatványok és végső szükségben az amerikai élelmiszeres fémdobozokban található csomagolópapírok. A naplókat gondosan kellett rejtegetni, mert a mindenkori motozók, még az itthoni szűrőállomásokon is, előszeretettel elkobozták, ha felfedezték őket. Ennek ellenére jónéhány hazakerült s ma felbecsülhetetlen értékű forrása, dokumentuma a hadifogság történetének.

A hitélet, a vallásgyakorlás feltételei sokfélék voltak. A nagyobb táborokban voltak templomsátrak, templombarakkok, de nem mindig volt lelkész, még kevésbé magyar. Az egyes felekezetek közötti különbségek itt hamar feloldódtak és mindegy volt, hogy katolikus vagy protestáns lelkész, magyar, német vagy belga pap tartott istentiszteletet, a lelkivigaszra várók odasereglettek. Ahol egyáltalán nem volt se templom, se pap, ott legtöbbször maguk a foglyok gyűltek össze, ma úgy mondanánk, hogy ökumenikus imára. Különösen a nagy ünnepeken igényelték az emberek a közös ájtatosságokat. Itt és ilyenkor bizony nem ritkán lehetett könnyező katonákat látni. A foglyok hazamentett emlékei között kézzel másolt imakönyvek és saját költésű imádságok is találhatók.

A legtöbben versekben próbálták érzéseiket, vágyaikat kifejezésre juttatni. Ezek a versek a szigorú kritika mértékével nézve talán nem tekinthetők remekműveknek, nem mérhetők a Radnóti Miklós kockás füzetében fennmaradt költeményekhez vagy Hegedűs Géza „Bal, jobb, egy, kettő"-jéhez, és ma olvasva őket talán sokat vesztettek érzelmi töltésükből, mégis fontosnak és figyelemre méltók, mert hűen tükrözik sokezer ember akkori lelkiállapotát.

A naplók adatszerű eseményrögzítése mellett a versek bepillantást engednek a lelkiek redőibe, megvilágítanak olyan belső vívódásokat, amelyekről akkor és ott beszélni nem lehetett, de kikívánkoztak az emberekből mint egy sóhajtás. Prózában nem lehet ilyen érzelmeket és gondolatokat ilyen fokon kifejezni, mert banálisan hatnak. A versben könnyebben meglódult a fantázia is, nem váltak nevetségessé az álmok, a remények, amelyekben akkor bízni egyáltalán nem lehetett. Akik a fogságban verseket írtak, nem voltak „költők" a szó igazi értelmében, még csak gyakorlott versfaragónak sem lehet tekinteni őket, (a ritka tekintettől eltekintve). Ezeket az embereket a körülmények tették költővé. Sokuk névtelen, de akiknek a neve ismert, azokról sem tudunk ennél többet. A versek a táborokban kézről-kézre jártak és egy részük így maradhatott fenn az utókornak.

„Üzenek a sötét éjszakával s tovaviszi hangomat a szél.
Kiáltásom talán meghalljátok és megtudjátok, hogy fiatok él.
Nincs szükség még sötét gyászruhára, ne sírjatok emlékem felett,
Ne temessetek el élve engem, erre kérlek mostan titeket.
Álmaimban mindig otthon járok mint az árnyék, halkan, csendesen,
Körüljárom a kedves szobákat s könnyes szemmel álmotok lesem.
Rácsókolom hálám forró csókját kezetekre s aztán búcsúzom,
Csak a könnyem marad a párnákon és szívemben a náma fájdalom.
Reggelenként, hogyha felébredtek s találtok a párnán könnyeket,
Gondoljátok azt, hogy otthon jártam s imádkoztam halkan értetek."

(Dr. Rózsa Ferenc)

A versek a szó szoros értelmében a földhözragadt mindennapi valóságról szólnak. Éhezés, hideg, földbevájt gödrök és – mindenek előtt és mindenek fölött a szabadulás vágya, a hazatérés. És ami még érdekes ezekben a versbe faragott gondolatokban: soha nem bukkant fel a költészet örök témája, a szerelem.

Fogoly ima

I.

Neked mondom el, mi fáj,
azt, hogy milyen sivár a vovesi táj,
hogy ketrecben elünk, fegyverek között,
hogy testünkből az erő végkép kiszökött.

Neked mondom el, hogy akár a pernyét
lelkünket sodorja viharában a nemlét,
hogy úgy érezzük, árnyak vagyunk,
hogy kínzóan üres a hasunk.

Neked mondom, ki másnak mondanám,
hogy egy kis ház már kánaán,
hogy telhetetlen már a vágyunk,
ha puhábbá kívánja tenni ágyunk.

Öröm, nő, könny, be távol estek
a szellem sem ura már a testnek,
fellázadtak az önző zsigerek,
megtagadtak a kényes idegek.

Csend van, csak bennem zakatol
az agy, elrontott bús motor
s nem tudja mit tévő legyen,
mióta gazdájának nincs mit egyen.

Neked mondom, nem tart soká,
fogyunk akár a gyertyaszál
s ahogy a testünk lassan sorvad,
lelkünk a semmibe olvad.

II.

Mert emberek vagyunk, azért szólok
nem uram, nem vagyok én szónok
és költőnek is csak annyi,
amennyit dadogva el tudok mondani,
mert emberek vagyunk, azért szólok,
Istennek arcai, nem csúszkáló pondrók
és néha félve, kínnal meggyötörve
vágyni merünk halk örömre
szóra, könyvre, süteményre, nőre
s azt hisszük, ez nem dőre
képzet, mit a közelgő enyészet
súgott aljasul fülünkbe.

Ember vagyok,
azért kiáltok, esengek
a sorsomért még most is verekszek,
pedig jól tudom, hiába állok meg e ponton,
a lâva elborít, ez a sorsom.
Nincs remény, elhagyott a vak hit,
mi egy szebb világba vitt,
a valóság az, ami cserben hagyott,
mégis szólok, mert ember vagyok.

Teremtő Isten, hogyan nevezzelek,
tartsál meg engem emberednek,
ne hadd, hogy oly bután
elmenjek én is annyi más után,
mutasd arcod, perembe hívlak,
magad adjad nekem pajzsnak,
fényeddel töltsd el s fogadom,
emberedül tovább harcolom a harcom.

Voves, 1945. VII.
(dr. Kovács Lajos)

Ez a sok tekintetben Babits Jónásának* reminiszcenciáit felidéző vers egyetlen ívben fogja át azt a gyötrődést, amiben egy magyar hadifogolynak része volt 1945-ben, a párizsi medence szélén elhelyezkedő táborban.

Kedélyesebb hangulatú, némi vagánykodást is eláruló az a vers, amelyet Mainzban költött egy ismeretlen magyar, s amit egyik adatközlőm énekelt magnóra. Egy részlete így szól:[144]

A dajcslandi hajbartolás vége felé jár
a sok ungar jugendokra hazamenés vár.
Hátra vannak még azok a krumpis baderok,
jaj, de sokszor mondták ránk, hogy slechte ungarok.
De mi azt már elfelejtjük, mert hazamegyünk,
ne adj'Isten, hogy Dajcslandba visszakerüljünk.

A dalocska nyilvánvalóan a leventék körében születhetett és még szellemesnek is mondható célzást rejt magában arra a viszonyra, ami a krumplitol

*Babits Mihály Jónás Könyve, Nyugat

vaj fiúk és a környékbeli gazdák között kialakult. Jellemzőnek lehet tekinteni a keveréknyelvet is, hiszen akkor elkerülhetetlen volt, hogy a német környezetben a foglyok fel ne szedjenek alapvetően fontos német szavakat és kifejezéseket.

A teljesség kedvéért idézem egy ismeretlen német hadifogoly versét, amelyet a rheinbergi tábor felszámolása alkalmával írt 1945 júliusában[143].

Hallod a fáradt lépteket
mint vánszorognak odaát?
Ők az utolsó katonák,
kik elkerülték a halált.
Itt tanyáztak mind fogolyként
lombsátrakban, vizes lyukakban
és most sokukat elengedték
s ballagnak haza a porban.
Csapzott a hajuk, hosszú a szakálluk,
pedig legtöbbjük olyan fiatal,
menetelnek fáradt lendülettel,
menetelnek s nem szól már a dal.
Akik bedobták őket e pokolba,
a szájhős fenegyerekek,
vagy meglógtak a kellő időben,
vagy megkapták már a kötelet.

Tarcai Béla fordítása

A szövetséges hadifogoly igazgatás idejében felismerte a szellemi-lelki gondozás szükségességét, és szervezett intézkedéseket tett a foglyok foglalkoztatására és, ha talán túlzásnak is hangzik: szórakoztatására. Az angolok Borghorstban, Eselheideben és azokban a táborokban, ahol nagyobb tömegben voltak leventék, iskolákat szerveztek, amelyekben középiskolai szintű oktatás folyt a pedagógus tisztek közreműködésével. A tanulók szabályszerűen vizsgáztak és erről bizonyítványt is kaptak.

A másik, ugyancsak főként fiatalokat foglalkoztató intézmény volt a művészeti alkotóműhelyek létrehozása. A véletlennek lehetett köszönni, hogy Eselheideben több neves magyar képzőművész jött össze,[145] akik szívesen oktatták a fiatalokat s közben maguk is alkotómunkát végeztek.

Szerváczius Jenő, Arató János, Sarkantyú Simon, Papp László és a gondjaikra bízott fiatalok munkáikból kiállításokat is rendeztek. Az angol tisztek körében hamarosan keresettekké váltak azok a festmények, rajzok, szobrok, emléktárgyak, amelyek ebben a műhelyben készültek és nem megvetendő mellékkeresethez juttatták az alkotókat.

Nem csak képzőművészek, hanem a színészek, muzsikusok, előadóművészek is összeverődtek, s ők műsoros esteket, varieté műsorokat rendeztek. Az unnai magyar művészcsoport egy idő múltán nem csak a saját táborban, hanem a környező városokban tarthatott előadásokat. A programot szívesen megnézték az angol katonák és a város civil lakói is. A dachaui tábor magyar szalonzenekarát az amerikai katonák klubjába is meghívták.

A francia zónában a bretzenheimi táborban működött a legnevesebb művészegyüttes, amely – találó módon – Optimistáknak nevezte magát[146]. Pályafutása ugyanúgy alakult, mint a többié: először csak otthon lépett fel, később a környező táborokba és városokba is utazgatott. Karrierje tragikomikus körülmények között ért véget. Műsorra tűzték a Cigánybárót s a címszerepet alakító szinész a tábori (magyar) szabókkal magyaros szabású, zsinórdíszítésű kosztümöt készíttetett. A Bad Kreuznachban tartott egyik elődaáson egy szemfüles francia tisztnek feltűnt, hogy a nadrág sujtása két 8-ast formáz. Minthogy a német ABC nyolcadik betője a H, így megkettőzve egymás mellé került, ebből a „HH"-t azzal a Heil Hitler kezdőbetűit olvasta ki, s ezt természetesen provokációnak minősítette a felsőbb parancsnok s ezért az előadásokat betiltották. Utóbb derült ki, hogy az ügy hátterében egy helyi, városi műsorszervező féltékenysége lapult meg, s ő hívta fel a figyelmet erre a fantasztikus következtetésre.

Egy másik jeles és magyar vonatkozásokkal is rendelkező művészcsoport a bolbeci amerikai kórháztáborban működött. Bolbecben az akkori német művészeti élet számos kiválósága jött össze és igen jó színvonalú társulatot alakított. Volt benne jazz és szalonzenekar, hivatásos színészek, operaénekesek, parodisták, táncosok, bűvészek, akrobaták működtek közre, volt zenehumoristája és nőimitátora is. A tábor rendőrparancsnoka, egyben az együttes menedzsere kiötlötte, hogy valami speciális magyar műsort is kellene csinálni, hiszen többezer magyar is volt a táborban. Így született meg Gyallay József, a kispesti Pap-gödör prímása és Pádár Károly székesfehérvári zenekarvezető tangóharmónikájára építve a Magyar Kórus. Mai szemmel nézve tulajdonképpen óriási giccs volt, amit csináltunk, de ott az ötszáz fős

kultúrcsűrben mi is és a közönség is, nagyon emberinek éreztük. Programunk annyiból állott, hogy a teljesen elsötétített teremben, a színpad jobb oldalán lassan elkezdett világítani egy vörösfényű tábortűz-makett, Gyallay a hegedűjén belepengette a kísérteties csendbe, hogy „Szőke vize a Tiszának..." és hat magyar fiú egyre növekvő hangerővel énekelt néhány magyar dalt.

Arról tudtuk meg, hogy magyarok is vannak a nézőtéren, hogy már a hegedű első hangjainál elkezdődött a szipogás, a végén pedig mindig meg kellett a produkciót kétszer–háromszor ismételni. De ezért nem haragudtak a németek sem.

Erre az epizódra emlékeztet az a néhány sor, amit Pádár Károly írt az emlékkönyvemben: „Megemlékezésül a kis magyar együttesre, amellyel messze idegenben, a francia tengerparton beloptuk sok ezer hadifogoly lelkébe a soha el nem felejthető magyar dalt, a magyar érzést, a szőke Tisza hangulatát." Szegény Gyallay prímásról pedig már itthon hallottam, hogy útközben hazafelé leesett a vonatról, a kerekek alá került és meghalt.

A lelki túlélés segítői voltak a szinte minden nagyobb táborban kiadott magyar tábori újságok, híradók. Fontos szerepet töltöttek be, mert ha igen szűk terjedelemben és primitív technikai kivitelben is, de mégis valami elfogadható információszolgáltatást nyújtottak a tábor életéről és az otthonról és természetesen a mindig várvavárt hazatérés esélyeiről. Ilyen híradók jelentek meg, többek között, Salzburgban, Tummeltshamban, Pockingban, Regensburgban, Unnaban, Ebelsbergben, Dachauban és még sok más helyen.

A közérdekű közlemények mellett praktikus dolgok is helyet kaptak a lapokban. Az ebelsbergi Magyar Híradó pl. angol nyelvleckéket közölt, ugyanebben valaki angol-német szótárt kínált 60 cigarettáért. A dachaui Híradó 1945 decemberi számában azt közli, hogy le kellett zárni a kápolnát, mert ellopták a villanykörtéket és más felszereléseket. A Pockingi Híradó 1945 július 7.-i számában hírt adott Barcsay József főhadnagy és Dévényi Irén esküvőjéről, július 28.-i számában pedig a már működő és a tervezett iskolákról adott tájékoztatást.

Nem volna teljes a kép, ha nem emlékeznénk meg a szellemi létfenntartás egyéni módjairól is. Saját emlékeim között őrzöm a Bukovinából áttelepített és Remarque Katczinskyjére* emlékeztető székely népfölkelőnek az alakját,

* Remarque Nyugaton a helyzet változatlan c. regényének egyik tipikus alakja.

aki jóban-rosszban állandóan énekelt és minden nehéz helyzetre volt egy odaillő bölcsességet tartalmazó adomája. Egy magában zárkózott egyetemista úgy próbálta a lelki feszültségeket levezetni, hogy kívülről megtanulta az Ember Tragédiáját. Emlékszem az ezermester érdi nyomdászra, aki ha zogorahangolót kerestek éppúgy jelentkezett, mint amikor bádogosra volt szükség. A mi köreinkben valakinek volt egy Kalevala kötete. Ezt egymás kezéből kapkodtuk ki és ronggyá olvastuk, hogy betűéhségünket csillapíthassuk.

Josef Nowak német író a rheinbergi táborban szerzett élményeit összefoglaló könyvének címében „Mensch auf den Acker gesät"[147] (A szántóföldbe vetett ember) megalkotta a nyugati fogság legtömörebb jelképét, az élet forrását jelentő szántóföldeken halálra szántan elszórt embertömeg vízióját. (A Rheinwiesenlagerről készült és később publikált légi fényképfelvételek ezt a víziót teszik láthatóvá.) Hosszú és gyötrelmes harcok árán sikerült a földbe vetettség állapotából a túlélőknek ismét lábra állni. Ebben a folyamatban meghatározó szerepük volt azoknak az erőfeszítéseknek, amelyek a szellemi éhség csillapítását elősegítették. Elvégre nemcsak kenyérrel él az ember...

1945 május 1.

Májusgally helyett csak egyetlen levelet
akartam eltenni, de „itt" azt sem lehet
ahol most szenvedünk nagy szomorúságban
élő sok-sok magyar bús hadifogságban.

Egy óriás rét ez dróttal körülvéve...
S úgy őrzi a lelkünk, mintha már húsz éve
kínozna tüskéi között szörnyű sorsunk,
pedig csak pár napja még szabadok voltunk.

Óh, de azóta már mily sokat szenvedtünk!
Bottal vert éhező, piszkos rabok lettünk!
Kiket még az Ég is széllel, jéggel vágat,
Hogy sárba vethessünk éjjelre csak ágyat!

Sokan földbe furták körömmel magukat,
a szerencsésebbek léccel vágtak lyukat,
hogy meztelen testük meg ne fagyjon éjjel,
sok ezer csak topog, vacog szerte-széjjel.

Egész nap ül, áll, jár a tábor bús népe,
mindenkinek szennyes, szomorú a képe.
Éhesen tetvészi egyik rongy ruháját,
másik mélán rágja rágógumicskáját,

Amit az egyszeri napi kosztból félre-
tett, mert hiszt a többit mind megette délre,
mégis éhen maradt, pedig jókat evett;
finom csemegéket, sajnos, csak keveset.

Itt-ott ivóvízért folyton sorban állnak...
Egymásra nem egyszer vadul kiabálnak.
Vagy verik a tolvajt, ahol tettenérték.
Mégis sokan lopnak, mert minden nagy érték

Itt, ahol már nincsen semmink a világon,
csak inogó hitünk: virág dérvert ágon.
És az a reménység, mi még éltet minket:
hogy viszontláthatjuk még Szeretteinket!

Májusgallyat tőlem ma hát ne várj párom!
Én ezt az elsejét szívembe zárom,
s kipótolom egyszer, ha Isten akarja.
majd, ha hazasegít védelmező karja!

Addig türelmesen imádkozzál értem,
s hidd, megadja Isten, amit kérek s kértem:
sok-sok szenvedésem megérdemelt árát:
kis Családunk közös, hosszú boldogságát!

Langenzéni fogolytábor.

Balogh József
1945 május 1.

Vágyakozás

Szép vidék ez nagyon-nagyon,
De, ha lehet csak itthagyom;
Láttam ettől szebbet már!
Sokkal szebb a Hernád partja,
mely a szívem fogva tartja,
Ahol boldog béke vár!

Ott, ahol most árvák lettek
Mindazok, kik úgy szerettek
Engemet, mint senki mást!
Ahol minden az enyém volt;
A gazdag föld, a kék égbolt,
S élveztem a virulást!

Ahol nagyon boldog voltam
Ha fiammal bandukoltam
Korlátlanul, szabadon...
Ahol Isten védett, áldott,
Hol otthagytam a Családot,
aki vár rám most nagyon.

Hol bú- bajtól sohsem féltem,
Csak dolgoztam és reméltem
Mindenkiért mindvégig,
S a jólétnek lepkeszárnyán
Átrepültem az Égig!

Uram! Most is arra kérlek,
Ha Neked még annyit érek,
Halgass lelkem szavára;
Roskadozó életemet
Ha akarod, s a még élek lehet;
Vidd a Hernád partjára!!

Balogh József
Büdesheim, 1945. 07. 17.

A kenyér balladája

Bár költői vénát nem örököltem és
tudom, hogy emlékkönyvbe passzol ez a költemény.
És éppen ezért, bár az ihlet vérszegény,
hogy sikerül szülni egyet, mégsem hagy el a remény.
Minden rendes versezetnek végén van a lényeges,
Így az elejét olvasni nem is érdemes.
Ezzel ellentétben nálam rögtön jön, mi szép s nemes,
ez a kenyér, Róla szólok most, figyelni érdemes.
Mint csalóka tündérálom, igézetes bíztatás,
áll előttünk gondolata: fantázia-hizlalás.
Jön, vagy nem jön? Ez a kérdés: őrületes kínzatás,
Elmaradna? Jaj, ez kész meghibbanás!
Délben aztán – ó ez a perc csupa feszült sejtelem –
Ha valóra válik álmunk s ő valóban megjelen.
Hosszúkásan, szögletesen, darabokban, kereken,
minden íze, porcikája titokzatos sejtelem.
Száraz lesz-e vagy szalonnás, köméjyes vagy ánizsos,
vékony vagy vastag a héja, fekete-e vagy piros?
Mi illenék jobban hozzá, vajas lenne vagy zsíros?
Vége jut-e vagy közepe, sok a kérdés, de kínos.
Negyven kéz szorul ökölbe, húsz éhes száj oly mohó,
ádámcsutkák táncot járnak, a nyálunk már szétfolyó.
Üvegesen vetemedik húsz pár dülledt szemgolyó.
Nekiesni, így egészben habzsolni volna jó.
Ámde villan szörnyű handzsár, belehasít, irgalom,
kettévágja, majd meg újra, sőt nyolc részére, borzalom.
Megállj, bicska, csak egy percre, most még itt az alkalom.
De hiába, áll a húsz rész, mint megannyi siralom.
Egyik kisebb, mint a másik, bárhogyan is forgatom,
felülről is, alulról is, akármelyik oldalon.
Mégis, ez itt nagynak látszik, bár most jönne a lapom.
Rossebet jön, ugye tudtam, legkisebbet én kapom.
Méricskéljük, szopogatjuk, félóránkint egy nyelet.
Melyik a jobb, mit harapjunk, vajon héját vagy belet?
Minden csöppnyi morzsa után megnyalni a tenyeret,
így tanultuk Westlagerben becsülni a kenyeret.

Ekker Dezső

Azt mondják...

Azt mondják, vannak még tavaszok
Mosolygó arcok, vidám emberek,
Hozzám nem jutnak el csak panaszok.
Azt mondják, van még idill, szerelem,
Itt nem üt tanyát csak a félelem.
Azt mondják, vannak még üde lányok,
Bohókás ifjak, hetyke legények,
Nálunk nincsenek csak koravének.
Azt mondják, vannak szerelmes párok,
Vidám menyegzők, farsangok, bálok,
Én itt örökké sírkertben járok.
Azt mondják, van még líra, költészet,
Korzó, zene, színház, művészet,
Itt nem uralkodik csak az enyészet.
Azt mondják, vannak rakott asztalok,
Pikáns ételek, ínyenc falatok,
Én hónapok óta csak koplalok.
Azt mondják, van még jókedv, szabadság,
Emberszeretet, jóság, igazság,
Az én sorsom csak keserű rabság.
Azt mondják, van egy szebb, egy jobb világ
Hogy túl a dróton virul még virág,
Itt mindenkit a bánat foga rág.
S ha tényleg így van, édes Istenem,
Miért engeded meg, hogy ez így legyen?
Tudom, nem szállhatok perbe veled,
Nem bírálhatom bölcs vevégzésedet,
De esdve kér sokezer üldözött,
Ne tűrj drótsövényt két világ között.

Westlager, 1945. július 16.
Máté István

Elbocsájtás, hazatérés

Németország és Ausztria a háború befejeztével a lehető legtarkább vásár képét mutatta, már ami a kisebb-nagyobb tömegben és mindenféle jogcímen ott tartózkodók sokaságát illeti. Legelőszöris ott voltak a megszálló hadseregek a maguk nyelvi, faji és temperamentumbeli sokféleségével. Velük együtt kell említeni a hadifoglyokat, akik nem mindig látványosan, de jelentlétüket éreztetve részeivé váltak a képnek, mert munkálkodó vagy éppen mozgásban lévő csoportjaik meg-megjelentek az utcákon. Azután itt voltak még a szövetségesek által felszabadított szovjet, francia, angolszász hadifoglyok, a koncentrációs táborok egykori lakói. Itt voltak továbbá Európa szinte minden nemzetét képviselő önkéntes vagy kényszermunkások és végül az utak vándoraivá vált, elbocsájtott vagy szökött, ún. „tengely-hadifoglyok".

Nem kis gondot jelentett a katonai igazgatás és a helyi polgári szervek számára ennek a vegyes tömegnek az ellátása. A helyi közigazgatás – dicséretére legyen mondva – elsőként tért magához a vereség okozta sokkból, és mindenütt korrektül látta el feladatát. Ennek előnyeit elsősorban az otthont, hazát vagy csak átmeneti menedéket keresők élvezték, mert mindig kaptak élelmiszerjegyet, ideiglenes szállást, esetleg munkaalkalmat és végső esetben pénzbeli segítséget és igazolványt (Passierscheint) annak érdekében, hogy életlehetőségeiket megteremtsék. A potsdami konferencia döntései alapján a szövetségesekre az a felelősség hárult, hogy az élet újraindításának alapvető feltételeit megteremtsék olyan körülmények között, amikor a legyőzött és részekre szakadt ország ferfilakosságának javarésze elveszett a háborúban vagy a fogolytáborokban ült. Gondoskodni kellett

- az államigazgatás demokratizálásáról és újjászervezéséről
- a közlekedés helyreállításáról,
- a széntermelés beindításáról és bővítéséről,
- a mezőgazdasági termelés növeléséről,
- a közüzemi szolgáltatások újraindításáról,
- a középületek és lakóházak helyreállításáról,
- a befogadottak ellátásáról és hazajuttatásáról:

E feladatok közül bennünket elsősorban azok érdekelnek, amelyek a hadifoglyok sorsával állnak összefüggésben. A szövetségesek a hazaszállításban bizonyos sorrendet állapítottak meg. Előnyt kaptak a menekültek, a koncentrációs lágerek volt lakói, a deportált kényszermunkások, a hadifoglyok közül pedig azok, akik a győzelemben részes államok polgárai voltak. Mi ebben a sorban meglehetősen hátra kerültünk.

A hazaszállításnak voltak megkerülhetetlen, objektív akadályai. Az utak, vasútak állapota katasztrófális volt, kevés volt a szállítóeszköz, nem volt üzemanyag és mindezek következtében a közlekedési utak túl voltak terhelve. Akadályozta a mozgást a téli időszakban az időjárás és nem kis fejtörést okozott a foglyok szétszórtsága.

Voltak azonban szubjektív tényezők is, amelyek nehezítették a feladat végrehajtását. Ezek között a legkényesebb volt annak elbírálása, hogy ki akar és ki nem akar hazatérni. A szövetségesek az egyéni kívánságokat egy bizonyos határig tiszteletben tartották. Ez az amerikaiaknál azt jelentette, hogy ők megadták a hazatérés lehetőségét, sőt sok esetben megkérdezték a transzportba beosztottaktól, hogy haza kívánnak-e térni. Aki viszont ezzel nem kívánt élni, azt sorsára hagyták. Az angolok egyes táborokban nyilatkozatot vettek a foglyoktól, hogy saját elhatározásukból tértek haza. De előfordultak kényszer-hazatelepítések is, amint azt a korábban ismertetett példákban is láttuk. Nem volt elszigetelt jelenség a hazatérés elleni agitáció. Ebben egyformán részt vállaltak az őrző hatalmak képviselői, mint pl. az eselheidei angol táborparancsnok, vagy a müncheni amerikai városparancsnok, egyes magyar tisztek és egyes magyar emigráns szervezetek, akik kommunistaellenes meggyőződésből iparkodtak a foglyokat lebeszélni a hazatérés szándékáról. Hivatkozási alapot teremtett a hazaszállítás elodázására a nemzetközi politikai helyzet rendezetlensége, az államközi megállapodások hiánya és a szovjet magatartás kiszámíthatatlansága. Az 1945 őszén Auerbach-Westlagerből és Tutligenből elindított első szerelvényeket a szovjetek a zónahatáron átvették és utasait egyenesen a Szovjetunióba irányították. Amint ez kiderült, a transzportokat leállították – ez egybeesett a téli, repatriálási szünettel – majd amikor 1946 tavaszán újra indították, a vonatokat már fegyveres őrség kísérte végig, a hazai fogadóállomásig.

Franciaországban hivatalos magyar állami kezdeményezés hiányában a hazatelepítés kérdésében csak 1946 március elején döntött a kormány. Egy évvel a háború befejezése után sem történt tehát változás a kiinduló

állapothoz képest, mert a hadifogoly kérdés kezelésében még mindig nagyon sok volt az ellentmondás.

Az objektív és szubjektív akadályokat a magyar hadifoglyok tömegei nem voltak hajlandók tudomásul venni. Minden lehetséges módon kifejezésre juttatták elégedetlenségüket a táborviszonyokkal és türelmetlenségüket a hazabocsájtással kapcsolatban. Később ugyan történtek hivatalos állami lépések és társadalmi kezdeményezések is, ezek hatását azonban lefogta a bürokrácia és az előbbiekben részletezett akadályok sora. 1945 októberében a neuburgi táborban őrzött 26 magyar tábornok kérte az amerikai parancsnokságtól Kisbarnaki Farkas Ferenc szabadonbocsájtását, hogy a közismerten jó angolszász kapcsolatokkal rendelkező főcserkész igazíthassa a hadifoglyok sorsát. A kérést teljesítették, Farkas Ferenc akcióinak híre is volt a táborokban, de lényeges eredményt ő sem tudott elérni[148].

A Magyar Vöröskereszt 1945 júniusában kapott engedélyt az amerikai főparancsnokságtól, hogy foglalkozhasson a hadifoglyok ügyeivel. Augusztusban magyar kormányküldöttség járt Salzburgban és tárgyalt az amerikaiakkal, októberben pedig megtörtént a müncheni székhelyű Magyar Menekültügyi Bizottság legalizálása. A magyar kormány hivatalos szerve a Magyar Hazahozatali Kormánybizottság 1945 júliusában kezdte meg működését. Ide számítható még a landshuti kereső és segítő szolgálat, amelynek magyar részlege közvetlenül a Vatikán felügyelete alatt működött[149]. Mint látható, voltak tehát lépések és intézmények a fogolykérdés megoldására, a dolgok azonban mégis a győztes hatalmak szándékai szerint alakultak.

Mindezek mellett továbbra is élt a belső kényszer elsősorban az érdekeltek, a foglyok öntevékeny akcióira, az egyéni ötletekre és a szökéssel valamint a több zónán illetve országon keresztül vezető utazás kockázatainak merész vállalására. A legtöbb ilyen egyéni vállalkozás célja München, Passau, Pocking vagy Ausztria elérése volt, mert ezeken a helyeken fel lehetett kapaszkodni egy hazatérő kórházvonatra, csatlakozni lehetett egy menekültszállítmányhoz, vagy végső esetben gyalog is át lehetett jutni a határon, mert mint köztudott, mindkét irányban működött az embercsempészet. A táborokban is és útközben is alkalom adódott a személyiségcserére is. A történelemben talán soha nem volt olyan időszak, amikor nagyobb szükség lett volna „papírok"ra és amikor az ilyen okmányok gyártása nem lett volna jól jövedelmező üzletág. Hamis elbocsájtó leveleket, igazolványokat készítettek már egyes táborokban is, de ilyenekhez hozzá lehetett jutni külső források

révén is. Sajátos változata volt az életmentő személyiségcserének az alábbi két eset. Poitiers-ben, a kórházbarakkban egy kettős állapolgárságú magyar fogoly meghalt. Bajtársa az ő irataival jutott ki Svájcba és ott egyike lett azoknak, akik nagy lármát csaptak a francia táborokban uralkodó állapotok miatt. Egy másik magyar életét Carentanban a véletlen úgy mentette meg, hogy leletét elcserélték egy súlyosabb betegével és őt szállították el az amerikai kórházba[150]. A privát történelem számtalan ilyen s hasonló esetet jegyzett fel.

A szándékok és a lehetőségek nem mindig voltak összhangban a fogolyszabadítás körül. Ennek ellenére már 1945 nyarán megindult a szórványos hazatelepülés, majd ősztől a szervezett hazaszállítás, elsőként az angol és amerikai zónákból. A szállítások megkönnyítése érdekében speciális elbocsájtó táborokká alakultak a meglévő nagyobb gyűjtőhelyek. Az amerikaiak a franciaországi táborokban őrzött foglyok legnagyobb részét Mailly le Campon keresztül, a többieket München és Pocking érintésével juttatták haza. Az angolok Eselheidet, Munsterlagert és Klagenfurtot vették igénybe ilyen célból. Az elbocsájtó táborokban a hazatérőket felöltöztették és ellátták élelemmel az utazás idejére. A vonatok általában 1 500–1 600 fővel indultak útnak, de nem mindig úgy érkeztek meg, ahogy elindultak. Sokan voltak, akik útközben leléptek a vonatról, mert hittek az itthoni fogadtatásról szóló híreknek, vagy valami okuk volt a lemaradásra. Ugyanakkor a létszám gyarapodhatott is, mert a csellengve hazafelé igyekvők gyakran felkéredzkedtek a vonatokra. A kísérő őrök ezt a kétirányú mozgást a legtöbbször jóindulatú elnézéssel kezelték, sőt előfordult olyan eset is, hogy ők maguk jelezték, hol adódik az utolsó lehetőség a vonat veszélytelen elhagyására.

Érezhető megkönnyebbülést jelentett a szövetségesek számára a japán kapituláció. Ezt követően meggyorsult a saját harcoló alakulatok leszerelése és ennek következtében fölöslegessé váltak azok a hadifoglyok is, akik a távolkeleti frontra készülő katonák táborai körül láttak el szolgálatot. Ez a helyzet meggyorsította az angol és amerikai zónákban az elbocsájtást, de nem volt hatással a franciaországi munkatáborokra. Az elbocsájtás ettől függetlenül rapszódikusan történt, mert pl. több bajorországi táborban október első napjaiban a hangosbeszélőn közölték, hogy a tábor feloszlik, mindenki mehet, amerre lát. Más táborokban viszont maradt a szigorú őrizet. Mint említettem, a hazaszállítás a téli hónapokban szünetelt és tavasszal nagyobb lendülettel folytatódott, illetve a francia táborokból is megkezdődött, mégpedig a strasbourg-i elbocsájtó állomáson keresztül. Természetesen

nem csak az elbocsájtó táborokból indultak haza szerelvények, hanem közvetlenül az őrző vagy a munkatáborokból is, ha ott egy teljes vonatrakományhoz szükséges fogoly volt együtt.

A hazatérés fő útvonala francia szerelvények esetében Strasbourg-Bregenz-Innsbruck-Salzburg-Linz-Komárom, egyéb esetekben München-Passau-Linz-Komárom volt. Az 1946 tavaszán hazafelé tartó vonatok utasai gyakran találkoztak Magyarországról kitelepített németajkúakat szállító vagonsorokkal. Csaknem mindegyiken olvasható volt a hazától búcsúzó magyar és német nyelvű felirat. Beszélgetésekre is adódott alkalom. Nem lehet mondani, hogy a kifelé utazók túlságosan szép képet festettek volna a hazai viszonyokról.

A szervezett szállítmányok útja nem volt mindig zavartalan. A nyugati-szovjet zónahatáron Ausztriában, az Enns folyónál gyakran fordultak elő összetűzések a katonák között, mert a szovjetek rendkívül nagy érdeklődést mutattak a hazatérők holmijai iránt. 1945 szeptember elején egy Klagenfurtból Bécsen és Sopronon át hazafelé tartó vonat angol őreinek vagonját „ürítették" ki szovjet katonák. Komolyabb következménye azért nem lett a dolognak, mert mire az angolok ezt észrevették, a szovjet szerelvény továbbindult, ők különben is derűsen fogták fel a dolgot. Októberben egy Mürzzuschlagnál átlépett vonat lakóitól vették el értékeiket, az angol vonatparancsnok őrmester pedig követelte a dolgok visszaadását. Mivel ez nem történt meg, az angol úgy akadályozta meg a vonat továbbhaladását, hogy a mozdony ütközőjéhez támaszkodott és nyugodtan elkezdett pipázni. Ez baj volt, mert az állomáson az egyetlen használható sínpáron vesztegelt a vonat s akadályozta a forgalmat. Ezután már szovjet tisztek léptek közbe és megparancsolták katonáiknak a vonatparancsnok kívánságának teljesítését. Egy novemberben befutott vonat körül hasonló okok miatt lövöldözés is támadt az átléptető állomáson. Mind ennek ellenkezőjére is volt példa, mert nem egy esetben a szovjet katonák és a nyugati kísérők barátságosan koccintgattak a győzelemre és egymás egészségére. A Cherburg-ból 1945 novemberében hazaindult szerelvény utasait útközben a lengyel katonák megakarták verni. Mikor azonban megtudták, hogy magyarok, bocsánatot kértek és még konzervekkel is megajándékozták őket.

De akadtak útközben egyéb viszontagságok is. Az intéző körök a vonatok futásának idejét az adott körülmények közötti ideális helyzetre tervezték, és eszerint látták el a hazatérőket úti élelemmel. A valóság azonban sokszor

rácáfolt az elképzelésekre, mert a zónahatár környékén gyakran támadt torlódás, vagy útközben elfogyott a szén, elvitték a mozdonyt és ezek miatt sokszor napokig ácsorogtak a szerelvények. A Mailly le Camp-ból 1945 október 15.-én indult vonat pl. 9 napig várt mozdonyra a zónahatáron. Ha ilyenkor elfogyott az élelem és a türelem, a foglyok kénytelenek voltak ismét önállósítani magukat, s ennek rendszerint a közeli kertek, gyümölcsösök illetve a falubeliek adták meg az árát. Az önállósodás gyakran odáig ment, hogy sokan ilyenkor oldottak kereket és más módon próbáltak hazajutni. Az 1945 november eleje körül a magyar határra érkező vonatok egy részének a futását gyorsították, hogy a választás idejére az emberek otthon lehessenek, más vonatokat pedig ugyanezen ok miatt visszafogtak.

Az utazás ideje alatt az őrök és volt foglyaik között teljesen más viszony alakult ki, mint a táborokban. Az őrök szinte minden esetben barátságosak és segítőkészek voltak, sőt szükség esetén kihasználták a győztes hatalom pozíciójából származó tekintélyt a hazatérők érdekében. Egy Belgiumból Komáromba érkezett transzport belga őrei megvárták, amíg utolsó emberük is átesett a szűrésen, s addig a csomagokat is őrizték az állomáson. A vonat ezután Székesfehérvárig vitte utasait. A francia kísérők több esetben Kaposváron is megvárták a szűrést, egy alkalommal az elkobozott csokoládét is visszaadatták, több esetben pedig Budapestig szállították védenceiket.

A nyugatról érkezett volt foglyokat itthon az e célra létesített szűrőállomások fogadták. Ezek Komáromban, Kaposváron, Szentgotthárdon Zalaegerszegen és Székesfehétváron működtek. A Szlovákián keresztül érkezők Szobnál léphettek magyar területre. Az egyénileg hazaérkezettek nagy részét Sopronban vették át és itt ellenőrizték. Az állomások kezdetben a Honvédelmi Minisztérium hatáskörébe tartoztak, de rövidesen átvette őket a Rendőrség Politikai Osztálya.

A szűrőállomások légköre nem volt túlságosan barátságos, különösen a politikai rendőrség belépése után nem. A hazatérők itt tapasztalhatták meg legelőször, hogy mennyi volt az igazság a szívhez szóló rádióüzenetekben és a röplapokban, amelyek azt ismételgették, hogy „a Haza szeretettel hívja, várja fiait."

A személyi adatok felvétele után minden hazaérkezettet kihallgatáson faggattak, azzal a nem is nagyon titkolt hátsó szándékkal, hogy a nyilasság vagy valamiféle háborús bűnösség gyanújába keverjék. Mindenkitől megkérdezték, hogy miért vonult be, miért nem tagadta meg a parancsot, miért ment nyugatra hazaárulónak. Ezekre a kérdésekre kiki vérmérséklete szerint válaszolt, s ezért ezek a kihallgatások nem mindig zajlottak le vitatkozás nélkül. Volt ijesztgetés („mi úgyis minden tudunk mindenkiről, hiába tagad, nem fogja megúszni!") és voltak beugrató kérdések. Sok gyanútlan levente pl. az első szóra jóhiszeműen beismerte, hogy a kiképzőtáborban karszalagot viselt. Ezen a karszalagon pedig nyilaskereszt volt. Ő maga ezt csak megkülönböztető jelzésnek fogta fel, aminthogy az is volt, mert az Európa minden tájáról összeszedett fiatalokat egyformán német egyenruhába bújtatták s a nemzetiséget karszalagokkal jelezték. A kihallgató viszont bizonyítottnak vette, hogy a gyerek nyilas volt és eszerint is bánt el vele. Ezek után jó néhány hónapba tellett, amíg a kutyaszorítóba került fiú igazolni tudta, hogy semmi köze sem volt a nyilassághoz. Felháborító volt a kihallgatásnak az a része, amelyben a katonáktól volt parancsnokaik hazaárulására vonatkozólag akartak nyilatkozatot kicsikarni.

Állomásonkint és időnkint változott a helyzet a motozással. Ebben már minden hazatérő óriási gyakorlattal rendelkezett, de ennek ellenére adódtak meglepetések. Azt tudomásul lehetett venni, hogy az egykori „kincstári" holmikat – ha maradt még egyáltalán valakinél egy-egy ruhadarab, kulacs vagy kenyérzsák – le kell adni. De hogy ezen kívül a motozó mit nyilvánított tiltott vagy kincstári dolognak, az teljesen az egyéni indulaton múlott. Előszeretettel vették el az amerikai pokrócot, a kötött alsóneműt, a khaki színű amerikai egyenruhákat, sokszor még a konzerveket is. Az iratok között vadászgatva elvették a névsorokat, naplókat, noteszokat, leveleket és még a munkabérutalványt is. A motozási módszereknek híre volt, mert amíg a vonat magyar területen a szűrőállomás felé haladt, a vasútállomásokon számtalan alkalom adódott az információk begyűjtésére és értékelésére, hiszen a hazatérő szerelvényeket mindenütt tömegek várták. A mentőötletek között a legcélszerűbbnek a megvesztegetés tűnt. Némi önkéntes felajánlással meg lehetett úszni az egész motozást. Igaz, a derék rendőrök azzal is vigasztalták a nagyobb távolságra utazókat, hogy hazáig úgyis levetkőztetik, kifosztják őket.

A szűrőtáborból elbocsájtott volt foglyokat a lakóhelyen ismét kihallgatták és formálisan leszerelték. Nem mulasztották azonban el a hazatértek neveit a helyi elöljáróság hirdetőtábláin kifüggeszteni azzal a felhívással, hogy ha valaki a névsorban szereplőkre terhelő adatot tud, azt tartsa hazafias kötelességének jelenteni. Közölte a hazatértek neveit a Magyar Hadifogoly Híradó is, bár nem ugyanilyen célzattal.

A volt nyugati hadifoglyok sokáig viselték a „nyugatos" jelző súlyát. Ők voltak azok, akik elsőként kerültek B-listára, akiktől elvették katonai rangjukat korlátozták szavazati jogukat, akiket internáltak, rendőri felügyelet alá helyeztek, akiket nem vettek vissza előző munkahelyükre, esetleg csak alacsonyabb beosztásba, akiktől megvonták a hadirokkant járadékot és akiket a bizalmatlanság légköre vett körül. Az egyre gyanakvóbbá váló világban könnyen született meg a feltételezés, hogy odakint kémszolgálatra szervezték be őket. A későbbi különféle eljárások során a nyugatosság súlyosbító körülményként esett latba. Így sokak számára a háború a hadifogságból való elbocsájtás után sem fejeződhetett be, mert itthon tovább kellett viaskodni az életért. A nyugatosok megkülönböztetését 1956 vihara söpörte el, mert ezután már más címkét ragasztottak azok homlokára, akik között a rendszer ellenségeit kellett keresni.

A számok csapdája

Az 1945 tavaszán betetőződött nemzeti katasztrófa méretének és súlyának érzékeltetéséhez nélkülözhetetlenek lennének a számok, elsősorban azok, amelyek a legérzékenyebb pontot, az emberveszteségeket tárnák fel. A számok ismerete fontos lenne a történelem számára, de azoknak is, akik helyzetük és életkoruk következtében nem lehettek részesei az eseményeknek, tehát közvetlenül nem tudnak képet alkotni maguknak a veszteségek méreteiről és természetéről.

A második világháborús emberveszteségek számszerű megállapítására a statisztikusok és a történészek már 1945–46-ban tettek kísérleteket. Valamennyien már a kezdet kezdetén rájöttek arra, hogy a pontos meghatározásnak számtalan akadálya van. Ezért mind a statisztikusok – Snyder Árpád és Thirring Lajos – mind pedig a történészek – Korom Mihály, Ránki György, Fűr Lajos – kénytelenek voltak hangsúlyozni, hogy az általuk közölt számok csak becslésként értékelhetők. 1989-ben jelent meg Stark Tamás kitűnő tanulmánya ugyanerről a témáról, amely összefoglalja az eddigi kísérleteket és megpróbál állást foglalni a meglehetősen nagy szóródást mutató adatok között.

Ismerve azokat a körülményeket, amelyek között a magyar hadsereg és a polgári lakosság jelentős része is morzsolódott, nem elégedhetünk meg annak a ténynek a tudomásulvételével, hogy a veszteségek pontos megállapításához nincsenek megbízható adatok. Érdemes részletesebben áttekinteni azokat a tényezőket is, amelyek a számításokat bizonytalanná teszik. A háttér tisztázása erősíti azoknak a szándékoknak a becsületességét, amelyek a korrekt tájékoztatásra irányultak, de utal azokra a nehézségekre is, amelyekkel ezen a területen meg kell küzdeni.

1. Mindenekelőtt arra kell rámutatni, hogy 1944 végén és 1945 elején a magyar hadsereg vezetésének két pólusa, a tanni főparancsnokság és a Berlin környékén megtelepedett Főfelügyelőség, illetve az egyes csapategységek között a kapcsolattartás mind bizonytalanabbá vált. Ennek következtében a

létszám és veszteségadatok begyűjtése és összesítése egyre nehezebb volt és 1944 decemberétől a hadihelyzet katasztrófális alakulása miatt meg is szűnt.

2. A német hadseregparancsnokok a magyar vezetés tudta és belegyezése nélkül egyes egységeket átcsoportosítottak, másokat lefegyvereztek és munkaszolgálatra osztottak be. Ezek tehát kikerültek a magyar parancsnokság látóköréből.

3. A mi alakulataink szinte állandó, kényszerű mozgásban voltak, de nagy volt az ellenőrizhetetlen egyéni mozgás is. Sokan megkockáztatták a szökést, eltévedtek, elkószáltak, a betegségből felépült vagy szabadságról visszatérni akaró honvédek csapattestüket keresték, a betegek, sebesültek lemaradtak, az akkori szóhasználat szerint „hobóztak". Az ilyen természetű mozgásokra jellemző adat, a Szálasi által 1945 februárjában elrendelt nagy razziáról szóló jelentés. Eszerint 996 katonaszökevényt, 2325 lézengő katonát, 4125 szolgálatmegtagadó, bújkáló személyt, 64 hadiüzemi munkaszolgálatost, 129 eltévedt munkaszolgálatost és 5 partizánt fogtak el és 150 embert felkoncoltak[151].

A békeelőkészítő anyag statisztikai részében olvasható az a megjegyzés, hogy „az alakulatok mozgóképesek alig voltak."[152] Ez a megállapítás némi módosításra szorul, mert igaz, hogy jármű, üzemanyag, szállítóeszköz alig volt, de a katonák minden lehetséges módon, végső esetben gyalog iparkodtak a feltételezett nyugati zónákba jutni. A Tábori Tüzérségi Központi Lőiskola tisztiiskolásai pl. 1945 február elején 200 kilométert gyalogoltak Pomerániából, hogy eljussanak az Oderán túlra. A bécsi II. sz. Feldlazarett lábadozó betegei Stockerauig gyalogoltak. A Főfelügyelőség egyes részlegei Bayreuthból Sonthofenig mentek, a 24. csáktornyai gyalogezred Lingenből Dániába iparkodott – ugyancsak gyalog, de csak Flensburgig jutott el, mert ott a németek feltartóztatták. Ebből és az egyéb rendelkezésre álló adatokból arra lehet következtetni, hogy a háború befejezésének időszakában jóval több katona tartózkodott Ausztriában és Németországban, mint amennyinek a kitelepítését hivatalosan elrendelték. Hogy ez a többlet mennyi lehet, arra nézve nincsenek adatok, aminthogy az is bizonytalan, hogy a tervezett keretben mennyien települtek ki.

4. 1942-től folyamatosan mintegy 200 ezer magyar állampolgárságú „volksdeutsch" férfi került önként vagy kényszersorozás útján a Wehrmacht-

ba illetve a Waffen SS-be. Ők később a fogolytáborokban többnyire magyarnak vallották magukat, abban a nyilvánvaló reményben, hogy így hamarabb szabadulhatnak és enyhébb elbánásban is részesülhetnek. Ez a szám a kitelepített egységek adataiban nem szerepel, megjelenik viszont a hazatérőkében.

5. Hasonlóan zavart okoz az a tény, hogy a magyar kötelékekkel kikerült, de a fogolytáborokból Szlovákiába, Kárpálaljára, Jugoszláviába hazatérésre jelentkezett magyarok a mi számainkból kiestek. Ide tartozik az a dilemma is, hogy vajon a trianoni ország vagy a területvisszacsatolásokkal megnagyobbodott ország lakosságát kell-e a számításoknál alapul venni.

6. Az így vagy úgy kitelepült katonák közül a harcok során, a bombázások alkalmával, a kórházakban de a fogolytáborokban is, sokan meghaltak. Ezek számára nézve sincsenek ismereteink. Ugyanígy ismeretlen a hadimunkások és a vasutasok létszáma, pedig ők is hadifogolyként jöttek haza.

7. 1945 augusztusa előtt a hazatérőkről nem készült nyilvántartás[153]. Ezután már pontosan feljegyezték a szűrőtáborokon keresztül érkezetteket. Mégis előfordult, hogy egyesek vagy csoportok, véletlenül vagy szándékosan elkerülhették a fogadóállomást. Egy 1945 októberében Mailly le Campból 600 emberrel Magyarországra érkező szerelvényt, a szovjetekkel támadt nézeteltérés miatt, a Keleti pályaudvarig nem engedtek megállni az amerikai őrök[154]. Itt az emberek szétszéledtek. Ugyanebben az időben Ausztriából, Hofgartenből jött egy szerelvény Sopronig, francia őrizet alatt[155]. Itt a katonákat utasították, hogy egyénileg utazzanak Zalaegerszegre igazoltatás céljából. Fel lehet tenni a kérdést, hogy hányan tettek ennek eleget.

A bizonytalansági tényezőket is figyelembe véve, az elemzők megegyeznek abban, hogy 1947 végéig, amikoris a hazaszállítás, illetve az elbocsájtás lényegében befejeződött, mintegy 200 ezer volt nyugati hadifogoly tért haza Magyarországra[156]. Egy másik adat is közel állhat a valósághoz, éspedig a valamilyen ok miatt haza nem tértek száma. Ezt 30–35%-ra becsülik, ami kereken 100 ezer főnek felelhet meg[157], a fogságba esettek összlétszámához viszonyítva.

8. Sokszor és joggal hivatkozunk a békeszerződést előkészítő anyag statisztikai elemző részére. Ezt hozzáértő emberek, igen alapos munkával készítették. A bennünket érdeklő számadatok tekintetében azonban itt is

számolni kell azzal a nehézséggel, ami a statisztikusok munkáját is bizonytalanná tette, hogy olyan időben készült, amikor még csak részinformációk álltak rendelkezésre. Ezen kívül felvetődhet az az aggály is, hogy a Német Birodalom területére kitelepített és kihúzódott katonai és ún. békealakulatok létszámát a szokásos óvatosság mértékén túl is, alábecsülték, mert a béketárgyaláson nem lett volna célszerű azt a benyomást kelteni, hogy az ország nagy erőkkel támogatta Hitler háborúját.

9. Felvetődhet az a kérdés is, hogy vajon a külföldi hivatalos szervek, kutatók, visszaemlékezők közölnek-e adatokat a magyar hadsereg számaira vonatkozólag. Ismerünk ilyen forrásokat, de ezekben olyan nagy a szóródás – Stark Tamás idéz is néhányat –, hogy aligha lehet rájuk támaszkodni. Két dolgot mégis meg kívánok itt említeni: Helmuth Günter Dahms német történész a második világháborúról írt nagyszabású munkájában, amikor pontos számadatot közöl a német hadsereg 1944 szeptemberi létszámáról, az önkéntes és a szövetséges idegen hadseregekre vonatkozólag azt jegyzi meg, hogy „eine vollwärtige Aufstockung des Personals war nicht mehr möglich."[158] A Hazatértek Német Szövetsége 1989-ben rengeteg számadatot is tartalmazó brossúrát adott ki a hadifogságról és a német veszteségekről. A szerkesztőbizottság kérdésemre készséggel közölte, hogy a feldolgozás csak a német hadsereg adatait tartalmazza, az egykori szövetségesekét nem.

A fogságon lévők és hazabocsájtottak számát illetően a francia példát említem. A párizsi egyházi missziók kaptak egy dátum nélküli, de minden valószínűség szerint 1945 novemberében készült kimutatást a Franciaországban lévő magyar foglyok elhelyezkedéséről és táboronkinti létszámáról. Ez a kimutatás 81 táborhelyet sorol fel, kb. a felét annak, ami valójában volt. (Lehetséges, hogy csak azok a táborok vannak feltüntetve, amelyek látogatását engedélyezték?) A számadatok sem pontosak, mert pl. Poitiers-ben – ahol a körülményeket személyesen ismerhettem – a kimutatás csak a 790 tisztiiskolást említi, holott itt más alakulatok katonái is voltak, 1945 novemberében mintegy 2 ezren. Egyes táborhelyeknél nincs létszámadat. Személyes visszaemlékezés nyomán tudjuk pl., hogy Lamballe-ban 100 magyar volt. Egy másik okmány említi, hogy 1946. június 1.-én délután 5 órakor az utolsó hadifogoly vonat elindult Magyarország felé. Valójában még egy hónappal ezután is indult pl. Vernet d'Ariége-ből egy teljes szerelvény[159]. Mindezeket csak azért említem meg, hogy kitűnjék, az adatok tekintetében sehol senki nem volt a bizonyosság birtokában.

A magyar sajtóban is ellentmondó adatok láttak napvilágot. Pl. a Képes Figyelő 1945. szept. 1.-jén 1,6 millió nyugatra távozott (hurcolt, menekült) magyarról ír, a Népszava 1945. máj. 12.-én 100 ezer deportáltat és 240–300 ezer leventét említ. Kulifay Imre az ugyancsak pontatlan francia források alapján 30 ezer franciaországi magyar hadifogolyról tud.

10. A bizonytalanságot tetézi az a tény is, hogy a háború utolsó napjaiban magyar katonák átszivárogtak a semleges Svájcba és Svédországba is. Volt még kb. 10 ezer magyar Olaszország északi részében. Sorsukról közelebbit eddig nem sikerült megállapítani.

Lehet-e ezek után valamilyen elfogadható következtetésre jutni? Nem lenne értelme (de oka sem) új számításokat végezni. Figyelembe véve azt, hogy Snyder Árpád 1946-ban közzétett veszteség-statisztikájában nem szól a nyugati területeken bekövetkezettekről, továbbá, hogy Stark Tamás a hivatalosan kitelepített katonai egységeken kívül csak az Ausztriába kiszorultakat veszi számításba, az e fejezet végén következő számsort vélem elfogadhatónak. Matematikailag ez a Békeelőkészítő Bizottság által megadott szélső értékek közé esik, de ez nem spekuláció, hanem a számok logikája.

Hasonló következtetésre jutott Korom Mihály, aki a nyugatiak fogságába esettek számát 300–330 ezerre teszi. Főglein Gizella a Magyar Nemzet 1989 január 2.-i számában közölt beszélgetésben sommás számadatokat közölt s ebből is az előbbihez közelálló szám hámozható ki a nyugati foglyokra vonatkozólag. És még egy fontos információ, amit a számok értékelésénél nem lehet figyelmen kívül hagyni. A pedáns német statisztikák szerint a háború teljes időtartama alatt 11 094 000 katona esett fogságba, ebből 69,81% a nyugati szövetségesekhez, 30,195 a szovjetekhez került. Elgondolkodtató ez az arány, ha arra is gondolunk, hogy a háború utolsó szakaszában Hitler óriási erőket csoportosított át a keleti frontra és előzőleg volt egy sivatagi háború és egy olaszországi visszavonulás is. Magyar viszonylatban ez az arány fordított, mert az összes foglyok 70%-a szovjet, 30%-a nyugati fogságba esett. ha az arányokat csak a nyugatra vezényelt alakulatok létszámához viszonyítva mérjük, akkor 50–50%-ot találunk. Ebből az is kiderül, milyen hatásfokkal tudták a németek a mieink nyugatra vonulását hátráltatni.

Végezetül tehát – azt hiszem – nem kerülünk túl messze az igazságtól, ha elfogadjuk, hogy 1944 október 15-e után mintegy 700 ezer magyar katona

települt ki szervezett formában, vagy a helyi parancsnokok önálló elhatározása alapján a nyugati zónába, s ebből 340–350 ezer esett itt fogságba. Hazatért kereken 200 ezer, nem kívánt hazatérni 100 ezer. A hiányzó mintegy 50 ezer a harcokban, a légitámadások következtében, a kórházakban és a fogolytáborokban meghalt illetve eltűnt. A már többször említett békeelőkészítő anyag a kitelepültek (csak szervezetten kitelepültek) számának két szélső értékét 580 ezerben, illetve 862 ezerben adta meg.

Érdemes a számokon elgondolkodni. Ha nem is lehetnek teljesen pontosak, a dimenziókat mégis érzékeltetik, választ adva a több szerző által feltett tragikus kérdésre: „Mennyi a sok sírkereszt?"

Az élő emlékezet

Az emberiség történelmének utóbbi két-három évszázadában tragikus módon növekedett a háborúskodó kedv. Érdekes viszont, hogy amíg a harci cselekmények gyakoribbá váltak, addig – nem utolsó sorban a hadi mechanizmusok tökéletesedése következtében – a katonai emberveszteségek csökkenő tendenciát mutattak. A 17. században a harcba vetett emberállománynak még 25%-a elpusztult, a 18. században már csak 15%, a 19.-ben pedig 10% volt a veszteség[160].

A 20. század, amelyben két világpusztító háború orkánja söpört végig az emberiség feje fölött, merőben más jelenségeket produkált. Az elsőben harcterekre vezényelt 74 millió katonából több mint 8 és fél millió (11,5%) veszett el, a másodikban 110 millióból kb. 25 millió (22,5%). Ezzel párhuzamosan egy másik fordulatra is fel kell figyelnünk. Nevezetesen arra, hogy amíg a korábbi évszázadokban a polgári lakosság veszteségei a háborús események következtében elenyészően csekélyek voltak, addig az első világháborúban már 8,8%-ra ugrottak fel. A második világháború minden tekintetében felülmúlta az előzőt, többek között abban is, hogy a polgári veszteségek összességükben is, és egyes hadviselő országok esetében külön-külön is, meghaladták a katonaiakat. Pontos adatok nincsenek, de a különböző forrásokból rendelkezésre álló számítások szerint a mintegy 55 milliós emberveszteségből 30 millió a polgári lakosságra esik[161].

Hazánk is azon országok közé tartozik, amelyeknek polgári veszteségek meghaladják a katonaiakat, ez utóbbiba beleértve a hadifogságban, pontosabban a fegyverszünet után meghaltakat is. (Dahms rajtunk kívül Kínát, Lengyelországot, Jugoszláviát, Franciaországot, Belgiumot, Hollandiát, Romániát és Görögországot sorolja ebbe a kategóriába. Németországot nem, mert ott a veszteségek fele-fele arányban alakultak.) Stark Tamás tanulmányában, a végső összegzésben a katonai veszteséget 370–440 ezerre, a polgári áldozatok számát 460 ezerre teszi, – beleértve a faji és politikai okokból deportáltak veszteségadatát is. Ennél az adatsornál ismért kísért a dilemma, hogy a trianoni vagy a területvisszacsatolások utáni lakosságra vonatkoztas-

suk-e a számokat. Itt és most azonban talán nem is ez a fontos, hanem annak a ténynek a rögzítése, hogy a második világháború közel 900 ezer magyar emberéletet követelt. Megdöbbentő és elgondolkodtató szám, miként megdöbbentő és elgondolkodtató az is, hogy erről mindezideig alig beszéltünk.

A történelem a háborús drámák szereplőit némi leegyszerűsítéssel győztesekre és legyőzöttekre szokta kategorizálni. A második világháború meggyőzően bizonyította, hogy van egy harmadik – és talán egyetlen – kategória: az áldozatoké. Azoké a kisembereké, akik akaratuk ellenére sodródtak bele a nagy világfelfordulásba és akik kénytelenek viselni a tragédiák terhét a győztesek oldalán éppúgy mint a veszteseken. A hálás utókor emléket állít a győzőknek, a hősöknek, akik sohasem akartak hősök lenni, és akik azáltal szereztek jogot erre a címre, hogy az egyetlent, a legdrágábbat, életüket adták valamiért, de sohasem tudhatták meg, volt-e értelme az áldozatnak. A világ impozáns szervezetséggel emlékezik meg az 1933-ban kezdődött, intézményesített embergyűlölet zsidó mártírjairól. A nemzet megköveti azokat, vagy már csak azok emlékét, akik a gulagokban szenvedték végig a kollektív büntetés időben mért vagy méretlen kiszabatát. De ki állít emléket az ugyanilyen eszmék szédületében elpusztított 50 ezer magyar cigánynak, és ki gyújt gyertyát a hazától ezer kilométeres távolságokban körüldrótozott mezőkön elpusztult magyar hadifoglyoknak, ki ejt könnyet a serdülő koruk virágjában elhullott leventékért, akik sem a személyes szándék, sem a hadijog szerint nem voltak ellenségei senkinek? Magyarországon a második világháborúnak nem voltak hősei, de áldozatai sem, mert nem csak a hős címét, hanem az áldozat tisztességét is megtagadták tőlük. Eddig nem hogy emlékezni, de még beszélni sem volt tanácsos róluk és sorsukról, és nem lehetett feltenni a kérdést, hogy miért kellett ennek így történnie.

Ma már, szerencsére, oszladozik a hallgatás köde és egyre gyakrabban fakadnak virágok az első világháború hősei mellé felzárkózó második világháborús áldozatok kopjafáinak tövében. De vajon számbavette-e már valaki, hogy kik ezek az áldozatok? Miért az óvatoskodó fogalmazás a harcokban életüket vesztett katonákról? Nem ugyanolyan áldozat-e, akit a légitámadás pusztított el, vagy az akit valódi vagy vélt szökés miatt kivégezték, felkoncoltak, aki a kétségbeesés pillanataiban öngyilkos lett, kórházban vagy fogolytáborban meghalt, akit menekülés közben az országúton eltapostak? És nem ugyanolyan a súlya az áldozatnak, ha az keleten vagy nyugaton esett meg? Ezekkel a kérdésekkel most kezdtünk szembenézni.

De nem csak azt lehet áldozatnak tekinteni, aki valahol a nagy útvesztőben kidőlt a sorból, hanem azt is, aki átvészelte ugyan a megpróbáltatásokat, de egész életén át lelkében hordozza a megaláztatásnak minden keserű emlékét, és cipeli a lelkiismeretfurdalás terhét, mert részt vett az embertelenségben.

Sok háborút járt apa kénytelen szembenézni gyermekének azzal a jogos kérdésével, hogy kellett-e embert ölnie a háborúban, és ha igen, hogyan tud elszámolni emiatt a lelkiismeretével. Gyermekeink és unokáink kérdeznek és nekünk felelnünk kell. Építgetjük magunk köré a mentségek várfalait, de legszívesebben a hallgatás burkát, s közben nem vesszük észre, hogy magunk is áldozatok vagyunk. Ugyanilyen hallgatás burkolja be a hadifogságban szerzett élményeket. Amikor e tanulmányhoz végzett anyaggyűjtés során elbeszélgettem a volt hadifoglyokkal, sok esetben hallottam a család megjegyzését: „Apánk, nagyapánk erről eddig sohasem beszélt!"

Közel ötven esztendő telt el azóta, hogy a háború befejeződött. Ennyi idő kell is ahhoz, hogy az eseményeket tárgyilagosan lehessen szemlélni, még akkor is, ha ezeknek részesei voltunk. Azóta sok minden megváltozott és a megváltozott helyzet lehetővé tette, hogy olyan dolgokról is beszéljünk, amelyekről eddig inkább hallgatni kellett. Ha megkésve is, most már hozzákezdtünk emberi és személyes adósságaink rendezéséhez, a háború elfelejtett áldozatai emlékének ápolásához.

Az előző fejezet végén megismételtük Ránki György és Für Lajos kérdését: „Mennyi a sok sírkereszt?" Ha erre megközelítő pontossággal választ tudunk adni, fel kell tennünk a következőt: „Hol van a sok sírkereszt?" – ha van egyáltalán és ha nincs, hol kellene lennie?

Az 1950-es években a Németországban letelepedett magyar emigránsok önkéntes csoportja megkezdte a volt Birodalom területén fellelhető magyar katonasírok jegyzékbe vételét. 210 temetőt és 1200 sírt tudtak akkor felderíteni. Az akkori állapotokhoz képest azonban jelentős változások történtek, mert az évtized végén sok temetőt átrendeztek és összevontak. Így pl. az ingolstadti nyugati temetőben fekvő 140 magyar katona földi maradványait a pockingi temetőbe helyezték át. A jelenlegi helyzetet a volt Nyugat-Németország területére vonatkozólag a Német Hadisírokat Gondozó Szövetség fényképes dokumentációja tükrözi, amelyből néhány fotót közreadok. Ez a kétkötetes fényképgyűjtemény hű bizonyítéka annak a korrekt gondosságnak, amellyel a Szövetség kezeli a sírokat és tiszteli a bennük nyugvók emlékét.

Önálló dokumentációs anyag áll rendelkezésemre az Osterode am Harz városi temetőjében nyugvó 50 magyar sírjáról és emlékoszlopáról. Az oszlop hátoldalán az alábbi vers búcsúztatja a holtakat:[162]

Törzséről letört száraz ág
Gyötrődés könny és árvaság
Porlik itt – tépett magyarok
Szívünkben élten nyugodjatok!

Eddig még nem sikerült információkat szereznem a franciaországi és belgiumi magyar katonasírokról. Feltételezhető, hogy ezeket az elmúlt évtizedek alatt beborította a feledés, eltűntek, elenyésztek. Mindez azért történhetett meg, mert nálunk a közelmúltig nem működhetett olyan társadalmi szervezet, amely feladatának tekintette volna a sírok felkutatását és gondozását, miként azt a német Szövetség tette és teszi. Normandiában pl. a partraszállás körzetében három nagy német katonatemető van. La Cambe près d'Isigny temetőjében, a legnagyobban, 20 ezer katona nyugszik.

A franciaországi táborokban meghalt magyar katonák további sorsával kapcsolatosan egyetlen adat áll rendelkezésre. 1947-ben párizsi követségünk kezdeményezte a holttestek hazaszállítását[163]. Az akkori francia álláspont szerint erről a kölcsönösség alapján lehetett volna tárgyalni. Ez azt jelentette, hogy nekünk át kellett volna adni a Magyarországon elhunyt franciák holttesteit. A hozzánk menekült franciák közül 6–8 halt meg. A tárgyalás eredménye ismeretlen.

Okunk van feltételezni, hogy a nyugati fogolytáborokban elhunyt bajtársaink jó része ismeretlen helyen, jeltelen sírban nyugszik. Illő és méltányos dolog lenne, ha emléküket itthon, a hazában őrizné bármilyen szerény emlékjel, ahová elvihetnénk időnkint a megemlékezés virágait és ahol az utánunk következő nemzedékek is elgondolkozhatnának azon, ami történt a világban, és aminek soha nem volna szabad megismétlődnie.

Végszó

Tanulmányom közel öt évi gyűjtő-kutató munka eredménye. Azért vállakoztam erre a feladatra, mert meggyőződésem, hogy a bemutatott történelmi időszak tanulságainak levonásához legjobban a személyes élményekre épülő összefoglalás adhatja a leghasznosabb impulzust. A tanulságokat pedig le kell vonni, mert a tragédiák ismétlődésének veszélye napjainkban is fenyeget.

1945. május 8.-a megnyitotta a németek koncentrációs és fogolytáborainak kapuit, amelyeken keresztül milliók térhettek vissza az életbe, de megnyitotta ugyanazon vagy más táborok kapuit is, amelyeken viszont milliók özönlöttek be a bizonytalanságba.

A Volt Hadifoglyok Nemzetközi Szövetségének 14. Kongresszusa, amelyet a kapituláció 40. évfordulóján tartott,[164] zárónyilatkozatában hangsúlyozta, hogy a foglyok, akik éveket töltöttek szögesdrótok között, meggyőződéssel vállalják a kötelezettséget, hogy őrködjenek a világ békéje felett. Ugyanakkor annak a reményének is kifejezést adott, hogy a fiatalabb generációk, a volt foglyok fiai és unokái részt vállalnak a béke és a szabadság megőrzésében. De honnan kaphat a fiatalság megbízható információkat a veszélyekről, amelyek az ő békéjüket is fenyegetik. Elsősorban az apáktól és a nagyapáktól.

Dr. Székely Gábor, a Bessenyei György Tanárképző Főiskola főigazgatója 1991. május 17.-én a 2. Magyar Hadsereg sorsáról tartott történészkonferencián, a házigazda megnyitójában, maga is feltette a kérdést, hogy mit tudhat egy, a háború alatt született fiatal ember a háborúról. Amit erről a könyvek, a filmek elmondanak, az csak a felszín. A háború igazi arcát a túlélők ismerik – és ők eddig erről nagyon keveset beszéltek.

A nyugati hadifogság történetéről, főként annak magyar vonatkozásairól igen kevés az írásos dokumentum. Ezért azt a módszert kellett választanom, hogy felkutattam az egykori hadifoglyokat, feljegyeztem, szalagra rögzítettem tapasztalataikat, élményeiket és véleményüket. Sok embert kellett

meghallgatnom vagy írásos nyilatkozat megtételére bírnom, hogy a kép a lehető legteljesebb legyen és az emlékezet fogyatékosságaiból eredő hézagokat és ellentmondásokat le tudjam rendezni. Szerencsére a megkérdezettek közül sokan vezettek naplót és ezt át is tudták menteni a motozások sorozatán. Előkerült sok okmány, levél, fénykép is, megsárgult papírlapokra rótt versek, imádságok, rajzok, festmények, térképek segítették az eligazodást az emlékek végtelennek tűnő tengerében.

Ezzel egyidőben készült Sára Sándor filmje az amerikai és francia fogságról. Ennek munkakópiáját 1991. július 15.-én vetítették le a közreműködők előtt.

Szólnom kell arról is, hogy a megkérdezett volt foglyok milyen érzésekkel tekintenek vissza a nehéz időkre. Tőlem is sokan kérdezték, én is sokaktól megkérdeztem, hogy vajon él-e harag a szívünkben az egykori rabtartókkal szemben és hogy nem érezzük-e elveszett időnek azokat a hónapokat, amelyeket táborokban töltöttünk. A válasz egyértelmű: nincs okunk személyes haragra azokkal szemben, akik egy embertelen gépezetnek kis csavarjaiként – amilyenek egyébként mi is voltunk – a maguk módján tették a dolgukat. Ők is, mint mi, tehetetlenül vergődtek egy rajtunk kívül működő erő nyomása alatt. Steinbeck írta:[165] „Most sok éven át csak félelmet szívtunk magunkba s a félelemnek nincs egészséges gyümölcse, kegyetlenség, csalás és gyanakvás a gyermekei, a ránk boruló sötétségből sarjadnak. És amilyen bizonyos, hogy kísérleti bombáink megfertőzik a levegőt, ugyanúgy mérgezi meg lelkünket a félelem, a láthatatlan, őrült, gyilkos rémület." És hogy ez, a félelemből fakadó gyűlölet mennyire csak az adott viszonylatra szólt, mi sem bizonyítja jobban, mint az a megértő barátság, amely a lövészárkok ellentétes oldalán állókat – pl. a németeket és a franciákat – a béke megóvásának ügyében összefonja. Ezt magam is tapasztaltam a Volt Hadifoglyok Nemzetközi Szövetsége 17., velencei kongresszusán, 1991-ben.

Ami pedig a kérdés másik részét illeti, azt hiszem, szintén egyetértünk mindnyájan abban, hogy ez az idő nem veszett el az életünkből. Azért nem, mert olyan kemény iskolát járhattunk ki, amilyenbe soha és sehol nem lehet beiratkozni. Itt tanulhattuk meg értékelni az életet, a szabadságot, itt láttuk az emberi indulatok végletes megnyilvánulásait, az emberi nagyság és esendőség példáit. Itt jöttünk rá, hogy az élet visszásságai, saját magunk és embertársaink gyarlósága megítélésében a bölcs tolerancia lehet a konfliktusok megoldásának eszköze. Az élet így vagy úgy megy tovább, s mi előbb-

utóbb rájövünk arra, hogy a nehéz helyzetek hatásai, tanulságai – ha tudat alatt is – munkálnak bennünk, meghatározzák gondolatainkat cselekedeteinket, következményeit pedig fizikai létünk dimenzióiban is hordoznunk kell. A háború a hadifogsággal sem fejeződött be, mert nyomait tovább hordozzuk idegeinkben, izületeinkben és emlékeinkben, amíg csak élünk.

Munkám ezzel nem fejeződött be. A kutatást tovább szeretném folytatni azokon a területeken, ahol az adatok hiányosak, bővítésre vagy kiigazításra szorulnak. Nem teljes még a táborhelyek listája, kevés információnk van az Észak-Olaszországba került magyar alakulatokról, az idegenlégióról, a franciaországi, belgiumi katonasírokról.

Ezen a helyen szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik munkámban információkkal, élményeik, tapasztalataik közlésével, naplóik, feljegyzéseik átadásával vagy akárcsak érdeklődésükkel segítettek. Mindenekelőtt volt fogolytársaimnak köszönöm, hogy első szóra rendelkezésemre álltak. Szívesen felsorolnám őket név szerint, de nem teszem, mert többen kérték nevük elhallgatását. Méltánytalan lenne hiányos névsor közreadása.

Külön köszönöm Kéri Kálmán ny. vezérezredes úrnak és munkatársának a sajnos korán és hirtelen elhunyt Bárány Dénesnek jóindulatú bátorítását és sok konkrét segítségét; Makra Zoltán úrnak, a Münchenben 1952-ben kiadott Fehér Könyv szerkesztőjének, Osterode am Harz Stadtdirektorának, Ingolstadt város levéltára főfelügyelőjének, Rheinberg város Stadtdirektorának, Kulmbach város főpolgármesterének, Bayreuth városi Múzeum igazgatójának, Kurt Oberüber úrnak a Verband der Heimkehrer, Kriegsgefangenen etc. Észak-Rajna-Westfaliai szervezete alelnökének, Wolfganag Spietz úrnak a bretzenheimi hadifogoly múzeum vezetőjének, dr. Wolfram Lang úrnak (Wuppertal) több franciaországi tábor egykori irnokának, a landshuti Sankt Martin Pfarrei irodaigazgatójának, dr. Schmolz úrnak Heilbronn város levéltári igazgatójának, Zenker úrnak a drezdai városi levéltár igazgatójának, Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge vezetőségének, Oskar Preissler úrnak az osztrák hadifogoly szövetség elnökének, Bad Kreuznach város polgármesteri hivatalának, Paul Lemaire úrnak az Amicale des Prisonniers de Guerre Évadés en Hongrie elnökének, Jacques Goujat úrnak, a nemzetközi hadifogoly szövetség főtitkárának, Éduard Triboullard úrnak és feleségének (Caen), prof. Enzo Orlanducci úrnak (Roma), Jean-Pierre Benamou úrnak (Bayeux) a normandiai emlékmúzeum igazgatójának, James Bacque úrnak (Toronto) az „Other Losses" c. könyv írójának, Macskásy Pál, Sugár István

és dr. Szabó Péter Hadtörténész úrnak, a Legújabbkori Történeti Múzeumnak, a pécsi Janus Pannonius Múzeumnak, a győri Xántus János Múzeumnak, a miskolci Herman Ottó Múzeumnak, a Hadtörténeti Múzeumnak, a Hadtörténeti Intézet és Levéltárnak, a Magyar Államvasutak debreceni Igazgatóságán Kálmánchey Csaba úrnak és mindenki másnak a kapott információkat. És köszönöm feleségemnek az időt és fáradtságot nem kímélő közreműködését az adatok feldolgozásának és a tanulmány szerkesztésének munkájában.–

Levél volt hadifogoly barátomnak

Kedves Barátom!

Köszönöm, hogy időt és fáradtságot szenteltél tanulmányomnak és köszönöm észrevételeidet. Ezekre máris válaszolok:

1. Egyetértek veled abban, hogy érdemes lenne az ún. „hadifogoly státusz" kérdésével részletesebben is foglalkozni, mert a kívülállók valóban nem tudhatják, hogy miről van szó és az is igaz, hogy maguk a volt hadifoglyok sincsenek tisztában ma sem akkori helyzetükkel. Nekem is sokan mondták – némi elégedettség hangsúlyával – hogy ők nem hadifoglyok, hanem „internáltak" voltak. És itt kezdődik a félreértés.

A nemzetközi jog szerint a hadifogoly annak a hadviselő államnak a foglya, amelynek hadserege őt elfogta. Régen az elfogottakat a foglyot ejtő csapatok sajátjuknak tekintették ezért vagy egyszerűen megölték, örök rabságra vetették vagy rabszolgának eladták őket. A modern hadviselésben a fogolyejtésnek az a célja, hogy ezzel is csökkentsék az ellenség hadi potenciálját, s ezért a fogolytartásnak is csak addig van értelme, amíg a háború folyik.

A második világháború végén a különféle elnevezések mint a Displaced Enemy Forces (DEF), a Surrendered Enemy Personal (SEP), a franciáknál a Belligerant Interné, egyazon kifejezések szinonímái és lényegükben a jogfosztottságot jelentik. A hétköznapi szóhasználatban odakint is gyakran találkoztunk az „internált" kifejezéssel. Az internálás magyar gyakorlatát ismerők tudatában ez okozott zavart, mert mindenki azt képzelte, hogy a kinti internáltság ugyanazt jelenti mint itthon. Aki ott internált volt, ugyanolyan jogfosztottnak számított, mint bárki más a DEF vagy a SEP kategóriában.

2. Kérdezed, nem időszerűtlen, esetleg nem ártalmas dolog-e a mai nemzetközi politikai viszonyok között ezekről a „kényes" kérdésekről beszélni. Erre röviden csak azt tudom válaszolni, hogy a tények akkor is tények, ha nem beszélünk róluk. Jobb bizonyos dolgokkal nyíltan és tárgyilagosan szembenézni, mint suttogni róluk. Fontos azonban, hogy az

igazat mondjuk és azt humánus célzattal mondjuk. A német történeti irodalomban, de a franciában is, megjelentek a hadifogság keserű élményeit ismertető írások, de ettől nem változott meg az érintett nemzeteknek egymáshoz fűződő mai viszonya, sőt erősödött az elszántság a béke és a humanizmus érdekében vívott közös küzdelemben. Ez a szellem érezhető a volt hadifoglyok szervezeteinek nemzetközi együttműködésében is.

3. Egyetértek veled abban is, hogy nálunk nagyon vontatottan halad a második világháború áldozatai emlékének megtisztelése, és ezen belül külön is hátrányban vannak a nyugaton elvesztett bajtársaink. Ennek a helyzetnek okát abban látom, hogy az a „nyugatosok"-kal szembeni diszkrimináció, amit a népi demokratikus rendszer kreált, napjainkban is tovább él, mert sem a kormányzati szervek, sem a társadalom nem ismeri vagy nem jól ismeri a valóságos helyzetet. De maguk a háborús áldozatokat, a volt frontkatonákat, hadifoglyokat összefogó szervezetekben is él a különdségtétel. Egyes szervezetek nem akarnak tudomást venni a volt nyugati haifoglyokról, és nem akarnak közösséget vállalni a kegyeleti funkciókban és az érdekvédelemben sem. Tanulmányomban ezt azért nem hangsúlyoztam különösebben, mert úgy vélem, hogy a problémáknak a napi politika szintjén kell rendeződni. Egyes nyugati példákat – katonatemetők, hadifogoly emlékművek – azért próbáltam hangsúlyozni, hogy lássuk miben és hogyan vagyunk elmaradva Európától. Lehetnek anyagi természetű igények (munkautalványok érvényesítése, valamiféle kárpótlás) de én ezeknél fontosabbnak tartom az erkölcsi kötelezettségek felismerését vállalását és teljesítését. Ebből a szempontból figyelemre méltó a volt hadifoglyok nemzetközi szövetségének a 17. velencei kongresszusán elfogadott határozata, amely a szövetség (és a nemzeti szövetségek) továbbélését nem a hadifogság újratermelődésében, hanem pontosan az erkölcsi kötelezettségek teljesítésében keresi s ezt a feladatot örökíteni kell fiainkra és unokáinkra.

Ebben a szellemben szeretném remélni, hogy nálunk is tisztázódni fog előbb-utóbb, hogy a nyugatiaknak hol a helyük a világháborús áldozatok sorában és ezután merni fogjuk felírni az emlékművek talapzatára azoknak a neveit is, akik nyugaton vesztették életüket. Végül remélem azt is, hogy megtaláljuk a módját a csatlakozásnak azokhoz a nemzetközi szervezetekhez (Volt Hadifoglyok Nemzetközi Szövetsége, Nem Állami Szervezetek Strasbourgi Irodája) amelyek világméretekben szolgálják a béke és a humanizmus eszméit.

Jó szívvel és barátsággal üdvözöllek,
Tarcai Béla

A szövegben előforduló betűszavak és idegen kifejezések magyarázata

Ami – amerikai, népies beceneve az amerikai katonáknak
Campführer – táborvezető, németül
CIC – Counter Intelligence Corps, az amerikai hírszerző szolgálat, a CIA elődjének elnevezése
DEF, DEP – Disarmed Enemy Forces, lefegyverzett ellenséges erők, Displaced Enemy Personal, hontalan ellenséges személyek
Évadé – A Magyarországra menekült francia hadifoglyok népszerű elnevezése, am. menekült.
Feldgrau – csukaszürke, a német hadsereg ruházatának színe
GAE – Garde Auxiliaire Étrangère, kisegítő külföldi alakulat, a franciák által szervezett fegyveres és munkásszázad
Gestapo – Geheime Staatspolizei, Állami Titkosrendőrség
Kompanieführer – századparancsnok a fogolytáborban
MP – Military Police az amerikai katonai rendőrség rövidítése
OSS – Office of Strategic Services, az USA elhárító szolgálata, amely a háború alatt svájci központtal működött. A fogoly és menekülttáborokban ez a szervezet kutatta fel a háborús bűnösöket
POW – Prisoner of War, hadifogoly, angolul
PWTE – Prisoner of War Transied Enclosure, átmeneti hadifogolytábor
Rheinwiesenlager – Rajnamenti mezei táborok, a magyar, a „csillagtábor" megfelelője, a Rajnára való utalással
SEP – Surrendered Enemy Personal – kapitulált ellenséges erők
SS, Waffen SS – fegyveres védőcsapat, német párthadsereg, (Schutzstaffel rövidítése)
Stammpersonal – a német táborvezetés elnevezése a fogolytáborokban, megfelel a magyar „törzs" katonai kifejezésnek
Wanted – a körözés alatt álló személyek megnevezése angolul
Wermacht – a német véderő (szárazföldi haderő) hivatalos neve.

Irodalom *

Bacque, James, Der geplante Tod, 1989
Bajomi Lázár Endre, Ego sum gallicus captivus, 1980
Battaglia, Roberto, A második világháború, 1963
Benamou J. P., Normandie 1944, 1982
Borbándi Gyula, A magyar emigráció életrajza, 1989
Bőhme, Kurt Die deutschen Kriegsgefangenen in französischer Hand, 1971
Churchill, W. The second War – A második világháború 1989
Compagnon, Jean, 6. Juin 1944, 1984
Csima János, Magyarországi katonai részvétele a második világháborúban 1966
Dahms, Hellmuth Günther, Die Geschichte des zweiten Weltkrieges, 1983
Delarue, Jacques, A Gestapo története, 1965
Dombrádi L. – Tóth Sándor, A magyar királyi Honvédség 1919–1945, 1987
Dobrády L. (szerk.) Fegyverrel a hazáért
Dokumentumgyűjtemény, Teherán, Jalta Postdam, 1969
Makra Zoltán (szerk.) Fehér Könyv, 1950
Dr. Frank Tibor, Zöld ár 1977
Fűr Lajos, Mennyi a sok sírkereszt? 1989
Fűr Lajos, Hol vannak a katonák?... 1988
Gazsi J. – Pintér I., Fegyverrel a fasizmus ellen 1968
Gilbert, G. M., Nürnberg-i napló 1967
Gosztonyi Péter, Vihar Kelet-Európa felett 1990
Gosztonyi Péter, Légiveszély, Budapest! 1989
Janssen, Heinz, Kriegsgefangene in Rheinberg 1988
Janssen, Heinz, Erinnerung an eine Schreckenszeit 1988
Karsai Elek, A berchtesgadeni sasfészektől a berlini bunkerig, 1961
Karsai Elek, A budai vártól a gyepűig 1965
Karsai Elek, Ítél a nép 1977
Kádár Gyula, A Ludovikától Sopronkőhidáig 1978
Koch W. H. Erlebnisse eines Journalisten und eines Malers hinter Stacheldraht é. n.
Korom Mihály, A magyar népi demokrácia első évei 1984
Krascsenics Lajos, Egy magyar királyi vadászrepülő visszaemlékezései, é. n.
Láng Miklós, Hadifogság asszonyostól, 1991
Lederer W., Dokumentation-Kulmbach é. n.
Lemaire, Paul, Paris Refuge en Hongrie, 1946
Majszkij I. M., Egy diplomata visszaemlékezései 1975
Maschke, Erich, Das Schiksaal der deutschen Kriegsgefangenen, 1962

* Az irodalomjegyzékben nem csupán azokat a műveket sorolom fel, amelyekre hivatkozom, hanem azokat is, amelyek a témával kapcsolatban általános információkat adnak.

Nemeskürty István, Mi magyarok, 1989
Németh Zoltán, Mátyásföldről Nyíregyházára – kitérővel, 1987
Nemzetközi szerk. biz., A második világháború 1985
OHG. Das Kriegsgefangenenlager Heilbronn-Böckingen 1975
Pozsonyi Tivadar, Magyar honvédek a csehországi ellenállásban 1977
Ránki György, a második világháború története 1985
Ránki György, Emlékiratok és valóság 1964
– Kriegsgefangen in Rheinberg, 1985
Sára Sándor, Fújja a szél, fújja... 1990 (filmforgatókönyv)
Schuster, G. M., Die Kriegsgefangenenlager Galgenberg und Bretzenheim 1968
Snyder Árpád, Becslés Magyarország emberveszteségéről, 1946
Stark Tamás, Magyarország második világháborús emberveszteség e, 1989
Steinbeck, John, Volt egyszer egy háború 1964
Szálasi naplója, 1978
Taylor A. J. P., A második világháború képes krónikája, 1988
Tobak Tibor, Pumák égen, földön, 1988
Werner, Erich Kriegsgefangenenlager Bretzenheim 1984
Vince József, Évek és küzdelmek nyomában, 1987
Zsukov, G. K. Emlékek, gondolatok 1970

Jegyzetek

1. Karsai, 1965., 579. o.
2. Borbándi, 1989., 14. o.
3. Hadifoglyok nyilatkozatai a szerző birtokában
4. HIL. Kun József doboz, évszám nélkül
5. HIL. Kun József doboz, évszám nélkül
6. Pozsonyi, 1977.
7. Volt katonák nyilatkozatai a szerző birtokában
8. Gosztonyi, 1990., 110. o.
9. Hadifoglyok nyilatkozatai a szerző birtokában
10. Karsai, 1965., 657. o.
11. Ezen kívül egy kb. 300 fős egység volt Párizs mellett.
    Dombrády é.n. 225. o.
12. Karsai, 1965., 658. o.
13. Heszlényi József később az amerikai fogságban valóban öngyilkos lett, amikor megtudta, hogy kiadatását kérték.
    Gosztonyi, 1990., 111. o.
14. HIL. 3148.
15. Frank, 1977., 149. o.
16. Kéziratos közlés a szerző birtokában
17. Hdf. Arch. II/32*
18. Szálasi 1978., 487. o.
19. Dahms, 1983., 591–92. o.
20. Churchill, 1989 II. köt. 632. o.
21. Hdf. Arch. I/1
22. Hdf. Arch. III/16.
23. Hdf. Arch. III/15.
24. Hdf. Arch. III/14.
25. Hdf. Arch. II/32.
26. Janssen, 1988., 408. o.
27. A hadifogoly szóhasználatban a szabad ég alatti tábort jelentette
28. Schuster, 1968., 13–14. o.
29. Bacque, 1989., Dokument 4.
30. Janssen, 1988., 309. o.
31. Delarue, 1965., 323–326. o.
32. Giraud 1942 áprilisában megszökött a német táborból
33. Schuster, 1968., 6. o.
34. Die deutschen Kriegsgefangenen 1989., 8. o.

* Az ilyen jelzéssel feltüntetett iratok a szerő birtokában vannak

35. Janssen, 1988., 500. o.
36. Clair Vilmos francia származású magyar író 1897-ben kiadott szabálygyűjteménye a lovagias ügyek rendezésére
37. Kádár, 1978., 84. o.
38. Xántus János Múzeum HD. 77.1.1.12.
39. Hdf. Arch. II/33
40. Steinbeck, 1964., 169. o.
41. Hdf Arch. II/33
42. Remagenben pl. börze és kaszinó is működött.
    Janssen 1988., 442. o.
43. Die deutschen Kriegsgefangenen 1989., 22–25. o.
44. Olyan alakulatokról van szó, amelyekről az amerikaiak tudták vagy feltételezték, hogy önkéntesekből áll s ezért ezek büntetőtáborba kerültek, mint pl. a Szencen 1944 december végén az általános bevonulási parancsra jelentkezettekből összeállított rohamzászlóalj.
    Hdf. Arch. II/36.
45. Battaglia, 1963., 303. o.
46. Dahms, 1983., 584. o.
47. Bacque, 1989., 31. o.
48. Janssen, 1988., 442–443. o.
49. Hdf. Arch. VI/1.
50. Hdf. Arch. VI/4.
51. Hdf. Arch. II/25.
52. Láng, 1991.
53. Bacque, 1989. 132. o.
54. Az 1939-ben szovjet fogságba esett, illetve Magyarországra, majd később a nyugatra menekült lengyelekből szervezett önkéntes hadsereg. 1942-ben Észak-Afrikában, 1943-ban Olaszországban, végül a nagy nyugati offenzívában működött Wladislaw Anders tábornok parancsnoksága alatt.
55. HIL. HM. 36.316/1945 eln.
56. Hdf. Arch. II/9.
57. Schwaben und Franken 1975. július 12.
58. Hdf. Arch. IV/6.
59. Hdf. Arch. II/2.
60. Hdf. Arch. II/17.
61. Hdf. Arch. II/16.
62. Hdf. Arch. II/1.
63. Hdf. Arch. I/1.
64. Hdf. Arch. II/10.
65. Hdf. Arch. II/10.
66. Janssen, 1988., 432. o.
67. Hdf. Arch. II/10.
68. Hdf. Arch. II/34.
69. Hdf. Arch. II/15.
70. Hdf. Arch. II/33.
71. Bacque, 1989., 111–114. o.
72. Schuster, 1968.,
73. Hdf. Arch. I/1.

74. Stark, 1989., 57. o.
75. Hdf. Arch. II/8.
76. HIL. 3148
77. Bacque, 1989., 20. o.
78. Bacque, 1989., 85. o.
79. Zsukov, 1970., 525. o.
80. Zsukov, 1970., 535–36. o.
81. Bacque, 1989., 70. o.
82. Hdf. Arch. III/15.
83. Hdf. Arch. III/11.
84. Sir Alan Brooke a brit vezérkari főnökök bizottságának elnöke 1945 május 15.-én 1500 kalóriában maximálta a foglyok napi ellátását
85. Hdf. Arch. III/7.
86. Janssen, 1988., 443. o.
87. Hdf. Arch. III/9.
88. Hdf. Arch. III/7.
89. Hdf. Arch. II/13. (Az eredeti írásmódot meghagytam.)
90. Hdf. Arch. III/17.
91. Hdf. Arch. III/17.
92. HIL. HM. 17.212/1946 eln.
93. Hdf. Arch. III/7.
94. Hdf. Arch. III/6.
95. Hdf. Arch. III/16.
96. HIL. HM. 12.926/1947. eln.
97. Hdf. Arch. III/2.
98. HIL. 3148
99. Hdf. III/3.
100. Vince, 1987., 197. o.
101. HIL. HM. 10.415/1946. eln.
102. Vince, 1987. 209–10. o.
103. HIL. HM. 14.361/1946 eln.
104. Hdf. Arch. IV/2.
105. Paul Lemaire levele, a szerző birtokában
106. Dombrády-Nagy é. n. 256–70. o.
107. Churchill. 1989., II. köt. 495–97. o.
108. Borbándi, 1989., 21. o.
109. Bacque, 1989., 45. o. Valójában nem lehet tudni, hogy a franciák mennyi foglyot vettek át.
110. Előfordult, hogy az egyik zónában elbocsájtott foglyot a másikban ismét elfogták.
111. Hdf. Arch. I/1.
112. HIL. HM. 10.415/1946 eln.
113. HIL. Tgy. 3215
114. Bacque, 1989., 105. o.
115. Buisson, Historique du Service des Prisonniers de Guerre de l'Axe, Paris 1948
116. Hdf. Arch. IV/6.
117. Hdf. Arch. IV/25.
118. Hdf. Arch. IV/12.
119. Hdf. Arch. IV/19.

120. Hdf. Arch. IV/16.
121. Hdf. Arch. IV/17.
122. Hdf. Arch. IV/27.
123. Hdf. Arch. IV/26.
124. Hdf. Arch. I/1.
125. Hdf. Arch. I/1.
126. Hdf. Arch. I/1.
127. Hdf. Arch. I/1.
128. Hdf. Arch. I/1.
129. Bacque, 1989., 284. o.
130. Bacque, 1989., 115.o.
131. HDF. IV. 3.
132. Stark 1989., 58. o.
133. Bacgue 1989. 284. o.
134. Bacgue 1989. 117. o.
135. HIL. HM. 10.415/1946. eln.
136. HIL. 31/48.
137. Legújabb kori tört. Múz. 88.44.17
138. Legújabb kori tört. Múz. 88.44.17
139. HIL. 10.415/1946. eln.
140. Hdf. Arch IV/3.
141. M. Edanard Tribaillet úr (Caen) közlése
142. Hdf. Arch. IV/26.
143. Háf, Arch. V./1.
144. Hdf. Arch. IV/18.
145. Hdf. Arch. IIIa/16.
146. Schuster 1968. 16. o.
147. Janssen 1988 H 79. o.
148. Borbándi 1989. 26. o.
149. A landshuti St. Martin Pfarramt közlése
150. Hdf. Arch. IV/23.
151. Frank, 1977., 146. o.
152. HIL. Békeelőkészítő anyag, 2. doboz
153. Stark, 1989., 57. o.
154. Hdf. Arch. II/15.
155. Hdf. Arch. IV/13.
156. Stark, 1989., 57. o.
157. Stark, 1989., 58. o.
158. „A személyi állomány teljes felsorolása lehetetlen."
159. Hdf. Arch. IV/2.
160. Dahms, 1983., 616. o.
161. Világtörténet 10. köt. 582. o.
162. Osterode am Harz Stadtdirektorának szíves közlése
163. HIL. HM. 24.388/1947 eln.
164. Die deutschen Kriegsgefangenen 1989., 5. o.
165. Steinbeck, 1964., 17–18. o.

Emberek – sorsok

K. D. 34 éves miskolci mozdonyvezető 1944 november 2.–án, estefelé ugyanúgy indult el szolgálatba mint 4 év óta mindennap: elbúcsúzott családjától, vitte az elemózsiás táskát és a Tiszai pályaudvaron felszállt a 424-es mozdonyra, amellyel Fülekre kellett volna vinnie egy szerelvényt, az irányítás szerint.

Indulás előtt azonban két fegyveres SS-katona lépett fel a vezetőfülkébe, s ettől kezdve ők irányították. A vonat Németországban kötött ki.

Innen már nem engedték haza, katonai felügyelet alatt kellett tovább szolgálnia, mozdonyvezetőként. 1945 március 16.-án leszállították a mozdonyról és Hans Rőllinger fürthi építési vállalkozóhoz osztották be kőművesmunkára. A Saal an der Donau nevű városban folyó építkezésen dolgozott.

A fegyverszünet után a regensburgi amerikai fogolytáborba került, de innen szerencséjére, rövidesen kiadták a mezőgazdasági munkára az Oberndorf (Kreis Keilheim) nevű faluba. Itt viszonylag jó sora volt. 1945 karácsonyára ért haza a hosszúra nyúlt műszakból. Családja addig semmit nem tudott róla.

N. H. hegedűművész, a m. kir. Operaház tagja, 30 éves, karp. szakaszvezető 1945 júliusában bukkant fel Vovesban, a B9-es karám D2-es, 40 személyes sátrában. Törékeny megjelenésével, ápolatlan szakállával és rendkívül hallgatag magatartásával tűnt fel. Itt én voltam a „Zeltälteste" olyan tolmácssátorparancsnok-féle, tehát törődnöm kellett vele. Véletlenül kerültünk egy sátorba, minthogy a fogolytáborokban, a nagy mozgások időszakában mindent a véletlen intézett.

A fogságot, különösen pedig a lelki megpróbáltatásokat nagyon nehezen tűrte. Nem tudott részt venni a létfenntartásért folyó napi küzdelemekben, a katona- de leginkább a fogolysorssal együtt járó keménységet, durvaságot képtelen volt elfogadni. Emiatt – mint mesélte – sokat szenvedett a

tisztiiskolán is. (Valamelyik híradó alakulattól került ide.) Eleinte még beszélgetett egyikünkkel-másikunkkal, mesélgette Operaházi élményeit, találkozásait nagy muzsikusokkal. Ezek a beszélgetések egyre gyakrabban a kétségbeesésbe torkolltak. Szomorúan mutatta összeaszott, kicserepesedett kezeit és mondogatta, hogy ezekkel az ujjakkal ő már sohasem fog tudni hegedűlni. Gyakran üldögélt valamelyik zugban és megszállottan nézte a kezeit.

A fogságban a túlélés taktikájának egyik fontos eleme volt, hogy az ember se lelkileg, se fizikailag ne maradjon magára. Ezért, szinte ösztönszerűen alakultak kisebb-nagyobb csoportok, akik rosszban és a még rosszabban összetartottak és próbáltak boldogulni. St. Jean d'Angélyben ő már egy másik csoporthoz sodródott és ezután ritkábban találkoztunk. Poitiersben a csoportok ismét újjászerveződtek, s így még távolabb került tőlem. Ha olykor-olykor összefutottunk, azt kellett észrevennem, hogy még zárkózottabb, meggyötörtebb és elhanyagoltabb lett. Nem panaszkodott, de látni lehetett rajta, hogy a régebben megvolt csekély ellenállása is megszűnt, szinte teljes apátiába süllyedt. Most már nem volt hajlandó szóbaállni senkivel, nem vett tudomást a körülötte nyüzsgő világról. Egy idő múlva már csak akkor evett, ha társai helyébe hozták azt a csekélyke valamit, amit Poitiersben élelmezésnek neveztek. nem volt hajlandó sorakozni a számlálásnál, az ételosztásnál, nem mosakodott, nem írtotta tetveit és végül már a latrinára sem járt. Ennek az lett a következménye, hogy társai kiközösítették, kiűzték a barakkból és így a szó legszorosabb értelmében szemétdombra került és nyomorúságosan halt meg 1945 augusztusában.

Ki tudja, ha túléli és hazakerül, talán nagy művész lehetett volna belőle.

Sz. J. 42 évesen, 1944 december 2.-án vonult be a M. kir. „Kinizsi Pál" honvéd tiszthelyettes képző iskolára újoncként, Jutasra. A parancsnokság 1945. június 12.-én, már a Bad Kreuznachban, a fogságban adott ki neki igazolást arról, hogy „A kiképzésnél felmutatott eredménye alapján tart. tiszti kiképzésre lett kiválasztva. 1945 április 12.-ével karp. őrvezetővé lépett elő." Az iskola 1945 április 25.-én Oberfichtelben esett amerikai fogságba.

Bad Kreuznachot az amerikaiak 1945 júniusában átadták a franciáknak. Az új gazda a lakókat Franciaország belsejébe szállította. Így került Sz. J. is Voves után Poitiers-be. Egyik fogolytársa feljegyzése szerint „a tábor nevezetes alakja volt." Ezt a minősítést azzal érdemelte ki, hogy rendkívüli

érdeklődést mutatott minden iránt, ami a táborban történt. Mindenhez hozzá tudott szólni, mindenkinek tudott tanácsot adni. Magasszintű mezőgazdasági képesítése és nagy gyakorlata alapján főként gazdálkodási kérdésekkel foglalkozott. Javíthatatlan optimista volt. Egyszerre foglalkozott a napi élelmezés kilátásaival és a hazatérés utáni teendőkkel. Hátramaradt feljegyzései között több olyan található, amely otthon teljesítendő ígéreteket tartalmaz. Egyvalakinek tárcsás boronát kell küldeni, egy másiknak különleges növényfajtát. Megkereste a hasonló képzettségű és érdeklődésű embereket és címüket feljegyezte – a hazatérés utánra.

Szenvedélyesen dohányzott. Ez pedig olyan körülmények között, amikor nem volt dohány és nem volt elegendő ennivaló és a tábori börzéken a napi sovány kenyéradagok még soványabb „csavarások" ellenében cseréltek gazdát, életveszélyes luxusnak számított. Ő pedig inkább a kenyérről mondott le, mint a cigarettáról.

1945 szepteber elején bekerült a kórház barakba a Poitiers-i tábor lakóira jellemző megállíthatatlan hasmenéssel.

Az egyetlen gyógymódként bevezetett „főttkrumpli kúra" már nem segíthetett rajta 26.-án meghalt. Pedig csak néhány napot kellett volna még átvészelnie, mert röviddel ezután hirtelen javulás következett be a tábor élelmezésében.

A Magyar Vöröskereszt egy évvel később szűkszavú levélben értesítette a családot Sz. J. 1945. szeptember 26.-án Poiters/Vienne-ben a Depot 91-ben, végelgyengülésben meghalt. Eltemették az 1217 sz. sírba.

Pl. 34 éves őrmester zsebnaptárjában talált feljegyzések: (Részletek.)

„1945 január 1., Zólyom
fiam (Csaba, László) 1944 nov. 1-én született, utoljára 1944 XI. 6.-án láttam. Cs. szds. zlj. pk.-nál vacsoráztunk, énekeltünk- és imánkat haza küldtük, állandóan családomra gondoltam.

Február 13. Budapest elesett.

26. 1 kabát, 1 kosztüm és 1 ruhaanyagot vettem feleségemnek születésnapjára III. 21.

Március 5. fiamra gondoltam, hogy 4 hónappal ezelőtt láttam és vettem neki kis ruhát, feleségemnek fejrevaló kendőt.

21. Feleségem 23-dik születésnapja. Ismét bugyogót, kendőt és ruhaanyagot vettem neki.

Április 12. Roosewelt kaput.
24. Fiam, ha él pontosan fél éves.
30. Retz-be vonultunk, az állomást bombázták, lehetett látni a bombákat.

Május 1. Ma két éve ind. esküvői szabadságra.
10. Kapitz községben találkoztam amerikai katonákkal.
11. Lefegyvereztek az oroszok.
12. Zartlesdorfi fogolytáborba mentünk, amerikai fogságba.
15. Ma vagyok 34 éves!

Június 27. Nevemnapjára felköszöntöttek és igen jól esett.
30. 1 adag kenyeret vettem 300 P-ért.

Július 7. Az edalbachi fogolytábor kapuját átléptük 13 h-kor és Zwelt-be értünk 21 órakor, kint aludtunk.
8. 7 órakor indultunk a városba, Zwelt-be, de ismét a legelőn aludtunk és a csizmát leszaggatták a lábamról, nem adtak semmit érte. Felhúztam előzőleg vett cipőmet és úgy mentem tovább. Napfogyatkozás volt. Bementünk a lágerbe. Átmotoztak. Találkoztam S. asztalossegéddel. M-nál dolgozott.
14. A lágert az 1. és 2. osztályú magyarok elhagyták Zwelt-ből.
16. Rosszul lettem kezdtem szédülni, étvágytalan.
17. A vacsorát kihánytam, 39,9 láz volt, malária gyanúval.
20. A kórházba mentem vesegyulladással.
21. Tejbegrizt ettem, finom de kicsi volt."

A következő bejegyzések idegen kéztől származnak:

„24–28 E napokon rosszul érezte magát.
Augusztus 3. Eszméletét vesztette, beszélni már nem tudott. E nap du. meggyónatták és utána 18 órakor meghalt. 19 órakor eltemették Zwetl mellett, a fogolytábor mellett."

Zs. T. alig 16 évesen vasutas szüleivel indult útnak 1944 őszén Németország felé. Pozsonynál a nyilasok elszakították családjától és az egeri leventetáborba szállították. Innen Münchenbe vezényelték Flak-kiképzésre, majd a Ruhr-vidékre került és végül 1945 húsvétjának előestéjén Hammnál amerikai fogságba esett. A véletlen úgy hozta magával, hogy amikor egy csoportot elkülönítettek továbbszállítás céljából, ő egyedül maradt magyar 399 német között. Le Havre mellé, egy amerikai hadseregellátó táborba vitték, ahol mint rakodómunkás dolgozott. A németek nem szívlelték, kiközösítették és gyakran meg is verték. Az amerikaiak erre felfigyeltek és védelmükbe vették a magyar fiút. Időközben két hetet töltött egy párizsi katonai kórház hadifogoly pavilonjában, mint gyomorbeteg. Gyógyulása után visszakerült a le Havre melletti táborba, ahonnan 1946 elején Mailly le Camp-ba, az ismert elbocsájtótáborba irányították. 1946 márciusában, az első magyar szállítmánnyal térhetett haza a Komárom-Igmándi erődön keresztül. A kint töltött másfél év elveszett életéből, mert sem az amerikaiaktól, sem a fogadóállomástól semmiféle igazolást nem kapott.

Éduard Tribouillard, (Caen) Öt magyar hadifogoly története

Ez a rövid történet öt magyar hadifogolyról szól, akik részt vettek a „felszabadító harcokban" Normandiában, a németek oldalán. A dolog régen történt, de megőrizte anekdotikus és mélységesen emberi vonásait.

A hadifoglyok őrzésének és a velük kapcsolatos adminiszrációnak a felelőssége 1944 június 6.-a, a partraszállás napja után a szövetséges hadseregeket terhelte. 1944 október elejétől a francia hadsereg egyes részei vették át a foglyok őrzését. Ebben az időben a francia, de különösen a normandiai nép nagyon sokat szenvedett a felszabadító harcok és a caeni csata miatt.

A foglyokat a németekkel együtt Cormelles-le-Royalban, Caen egyik elővárosában felállított táborban gyűjtötték össze. Kis csoportokban jártak dolgozni, egyesek az ipari üzemekbe, mások a gazdag Normandia gazdaságaiba. A foglyok szívesebben vállalták a mezőgazdasági munkát, mert azt remélték, hogy így nagyobb szabadságot élvezhetnek és jobb ellátást is kapnak.

Nálunk is így jelent meg az öt magyar fogoly. Egy kis faluban dolgoztak a caeni síkságon. Minden este visszatértek a különböző tanyákon végzett munka után egy magtárba, amit nekik rendeztek be, és ami nem volt ugyan palota, de a célnak nagyon megfelelt és semmiben sem emlékeztetett arra, amit a francia hadifoglyok a németeknél „Komando" néven megismertek.

Érdekes jelenség volt ez az öt magyar. Mi korábban keveset hallottunk a magyarokról. 1944 októberében, amikor már szorult a szovjet gyűrű Budapest körül, a francia sajtó elítélte a magyarok magatartását, mert részt vettek a szövetségesek elleni harcban, francia földön is. Ezt olvastuk: „Németország utolsó csatlósa az összeomlás küszöbén áll. Finnország, Románia és Bulgária is ki akar lépni a háborúból. Az az ország, amely a leghűségesebb szövetségesnek mutatkozott a Birodalommal szemben nem számított arra, hogy ez a fordulat be fog következni. Az első világháborúból is legyőzve, megcsonkítva, a forradalomtól megtépázva került ki. A háború most elérte

az ország határait. A magyar seregek, amelyek a németekkel együtt harcoltak a Donnál, mára visszaszorultak a Dunáig. A harcok Budapest kapujában folynak. Ők még most is Hitler érdekeiért harcolnak, pedig tudhatják, hogy ő cserben fogja hagyni őket, amint ezt a többi szövetségesével is tette. Ha a szovjet csapatok beveszik Budapestet, szabaddá válik az út Bécshez, oda, ahonnan ez a háború kiindult. 1936-ban a németek Auszrtia elleni agressziója volt a jelenlegi konfliktus nyitánya. A német haderők menthetetlenül vereséget fognak szenvedni. Kelet-Európa, amely csaknem öt évig nyögött a német iga alatt, most visszanyeri szabadságát."

A franciák nézete szerint ez az öt magyar hadifogoly nem felelős a történtekést. Bár bizonyára a magyarok között is voltak önkéntesek, miként Vlaszov orosz hadseregében, de ők mégis tudták, hogy nem úgy kell viselkedniük „mint a többieknek." Ezen kívül jólnevelt, kultúrált fiatalemberek voltak. Ez különösen kettejükre vonatkozik az ötből, akik ide vetődtek a caeni síkságnak ebbe a kis falujába.

Abban a reményben érkeztek ide, hogy először jó levegőt fognak szívni, azután pedig jókat fognak enni. Ez azonban nem mindenkinek sikerült így. A Béla keresztnevű, kb. 35 éves, civilben követségi tisztviselő, az egyik gazdaságban kertész és béres volt. Legtöbbször csak kenyeret és krumplit kapott enni. Ezt látva, a községi elöljáróság egyik fiatal tisztviselőnője és a tanítónő meghívta, hogy náluk is hozza rendbe a kertet. Ellenszolgáltatásként megkóstoltatták vele az igazi francia konyha remekeit. Béla ezért nagyon hálás volt.

Vele volt egy nála fiatalabb teológus, aki jól beszélt franciául. Magas termete miatt a környéken mindenki „a nagy János" néven ismerte. A másik három fogoly kevéssé maradt meg emlékezetünkben. Egyikük mészáros volt és VERHEAST*-nak hívták. Ő a fronton értesült arról, hogy felesége és gyermeke egy bombatámadásnál elpusztult és emiatt már nem akart hazamenni. Itt is maradt a faluban. Néhány év múlva megnősült. Két gyermeke született, akik közül az egyik korán meghalt. Ő maga kb. 60 éves koráig élt. Élete végén elkezdett inni és emiatt teljesen tönkrement.

A „nagy János"-nak a két hölgy egy bőröndnyi ruhát ajándékozott, mert közeledett a tél, és az ő „feldgrau" egyenruhája túlságosan vékonynak bizonyult. A ruhákat a kis tanítónő hozta kerékpárral egy kb. 15 km-re fekvő másik faluból, ami abban az időben nem volt kockázatmentes vállalkozás.

* Valószínűleg hibás névírás. Az eredeti kéziratban így fordul elő.

Ez a franciául beszélő János szerencsés helyzetben volt. Annál a gazdánál dolgozott, aki a többi fogolynak is szállást adott. Enni bőven kapott és más kedvezményekben is részesült. A figyelmes gazda maga is fogoly volt a németeknél, nemrégiben jött haza Németországból, tudta tehát, mit jelent fogolyként élni. Iparkodott minden módon könnyíteni foglya helyzetén.

Egy alkalommal János kívánságára elvitték őt a kb. 50 km-re fekvő Lisieux-be, a kis szent Terézhez. Vonattal utaztak, rengeteg utas és zarándok között, akik nem is sejtették, hogy ez a kevésbeszédű, civilbe öltözött nagy darab fiú hadifogoly. Miután sikeresen kikerültek néhány rendőrségi ellenőrzést, a gazda és felesége felbátorodott és bevitték foglyukat a vendéglőbe is. Itt már észrevették, hogy mindenki őket figyeli és egyesek bizonyára gondolják magukban, hogy az idegen, hadifogoly. János keveset beszélt, annál többet evett. Végülis a zarándoklat kis szt. Teréz pártfogása alatt estére sikeresen befejeződött.

Az ilyen utazás igen nagy kockázattal járt. Gondoljunk arra, hogy alig néhány hónap telt el a partraszállás óta, és az emberekben még frissen éltek az átélt borzalmak emlékei.

János és Béla, miként többi bajtársaik is, 1946 végén, 1947 elején, amikor számukra is elérkezett a szabadulás ideje, hazatértek Magyarországra. János még sokáig írogatott francia gazdájának. És mi lett a sorsa a többi katonának a hazatérés után? Valószínű, hogy számításaik nem váltak be, mert János egy alkalommal arra kérte volt gazdáját, hogy szerezzen neki munkaalkamat, mert vissza szeretne térni Franciaországba. Ez a kérés úgy hangzott, mint egy segélykiáltás. Sajnos, az akkori körülmények nem tették lehetővé az annyira áhított visszatérést. Nem tudjuk, mi történhetett vele ezután. Most kb. 65 éves lehet. Volt gazdája fiatalon meghalt, valószínűleg a fogságban szerzett betegség következtében. Felesége – mint mindenki a környéken – sajnálta, hogy nem lehetett kedvezően elintézni János kérését, aki irigyelhette barátját a mészárost, mert ő idejében megragadta a kedvező alkalmat, itt maradt és új irányt adott életének.

Ez volt az öt magyar hadifogoly története. Ők egy olyan nép között éltek, amely nagyon sokat szenvedett a háborúban. Ez a kis történet legyen példája annak, hogy az emberek barátsága és a humanizmus túléli a gyűlöletet, amely időnkint szembeállítja egymással a tragédiák által meggyötört embereket.

Fordította Tarcai Béla

A táborhelyek jegyzéke

Az egyes tábohelyeket aszerint vettem jegyzékbe, hogy ki volt az első őrző hatalom. Az átadást +-tel jelöltem. Kórház (is):

voltak olyan helységek, ahol több tábor működött. Ezt „tcs" táborcsoport rövidítéssel jelzem.

Amerikai táborok

Ausztriában

Altheim
Attnang
Braunau
Bad Hall
Ebelsberg
Ebensee
Edelbach
Enns
Etzing
Haag
Helfau
Hengsten
Krensmünster
Linz tcs.
Mairing
Mauerkirchen
Ried im Innkreis
St. Marienkirchen
St. Georgen
Salzburg tcs.
Saxelhof
Spital am Phyrn
Steyrmühl
Steyr
Weizenkirchen Vöklabruek
Wels
Zartlesdorf+
Zwettl+

Franciaországban

Bolbec/Normandie*
Carentan*
Chalon sur Saone
Fouquerville
Mailly le Camp
Marseille tcs.
Nancy
Nantes
Paris tcs.
Reims tcs.
Rennes
Romilly sur Seine

Németországban

Abensberg*
Adelsdorf
Amberg*
Anspach
Aschbach
Auerbach-Westlager
Bad Aibling
Bad Königswart*
Bad Kreuznach+
Bayreuth tcs.
Bingen-Dietersheim+
Camp Boston/BingenEgglofstein
Bretzenheim/Nahe+
Burgenlandfeld
Burghausen
Büderich
Büdesheim tcs.
Cham
Clausthal-Zellerfeld*
Coburg*
Dachau
Dramstadt tcs.
Deggensdorf
Duderstadt+*
Effeltrich
Eggenfelden
Eisenberg
Erding
Feffernich
Frochheim
Frankfurt a. M.
Freiberg
Freiburg
Freilassing
Freising
Friedrichshafen
Fűrstenfeldbruck tcs.
Fürth
Garmisch-Partenkirchen
Gieboldhausen*
Gotha+
Grafenwöhr-Westlager+
Grieskirchen
Grünau
Hammelburg Würzburg
Hannover
Heilbronn-Böckingen
Helmersreuth
Hof
Innenstadt
Kr. Kempten
Ingolstadt*
Kleinefeld/Hannover

Koblenz tcs.
Kolbermoor/München
Konstantinsbad*
Kraak+
Kronach/Thüringen*
Kulmbach
Landshut
Langenzen
Langlau
Laucha/Gotha+
Laufen/Salzach
Lindorf
Mainz+
Marburg*
Mauthausen
metten
München tcs.
Nabburg
Neubieberg/München
Neuburg a. D. tcs.*
Neumarkt
Niederroning
Nürnberg tcs.
Oberfröhling bei München
Osterode am Harz+*
Passau tcs.*
Pfarrkirchen
Pidding
Pocking tcs.
Regensburg tcs.
Rehna+
Remagen+
Rheinberg+
Riedenburg
Rodach
Rosenheim
Rötenbach
Saal a. Donau
Sachsenham/Reiding
Schnaittach
Sinzig+
Stockerau
Straubing
Tann
Tepl/Sudetenland+
Titling/Bayern
Triburg
Tummeltshan
Tuttligen
Ulm
Unterbieberg
Waldwerke
Weiden
Wesendorf+
Wetzlar/Lahn
Wicklersgreu
Worms tcs.
Würzburg tcs.*
Zirndorf
Zetting

Angol táborok

Ausztriában

Badlich
Badlich
Bruck–Királyhida
Dietlmarschen
Ebenthal
Feistritz/Kärnten
Felsen
Graz
Hüttenberg/Karnthen
Klagenfurt tcs.
Plaggowitz
Tainach
Treffling bei Spital/Drau
Trefflingen
Weissenstein

Belgiumban

Antwerpen
Bruxelles tcs.
Chappelle
Edegehem/Marcinelle
Enghien–Edingen
Jabeke
Namur+
Ostende

Hollandiában

Amsterdam

Németországban

Augsburg*
Bahrensdorf
Bergen–Belsen
Bergen bei Celle

Bielefeld
Borghorst tcs.
Buchholz
Dieboldshausen
Essens tcs•
Eselheide
Friderikenhof–Panker
Hamm
Hamburg tcs.
Hechtsheim/Mainz+
Hesslingen/Wolfsburg•
Hildesheim–Diekholzen
Holstein tcs.
Holzminden
Husum tcs.
Itzehoe/Schl. Holstein
Karolinenkoog tcs.
Kiel/Oldenburg
Köln–Dellbrücken
Krummendeich/Hamburg
Langenhagen
Lintorf bei Düsseldorf
Lochscheid
Lütchenburg/Friedrichshof
Gross–Munsterlager+
Nordholz bei Hamburg
Neutstadt/Holstein
Oldenburg
Ostfriesland
Schleswig tcs.
Soest
Sylt sziget
Tönning
Unna
Wolfsburg
Wuppertal
Holzminden•

Francia táborok

Ausztriában

Ailingen
Ering
Feldkirchen
Gscheid
Lustenau/Bregenz
Muran
Rum am Innsbruck
St. Peter/Winberg
Wörgl

Franciaországban

Agde
Amboise
Attichy
Aubagne
Auberchicourt/Nord
Avignon
Bar–sur Aube
Beaune–la–Rolande
Besancon
Béthune
La "Bégude"
Breisac
Brevannes
Brienne–le–Chateau
Brumath
Caen
Cahors
Camp des Sables–Portet
Camp des Anamites/Gironde
Camp des Defends par Chateauroux
Camp de Livron/Jărn
Camp de Thoré/Saone Thorée
Castres
Chalon sur Marne
Champenoise–Vigole
Chateauroux
Cherbourg+
Clermont–Ferrand
Colmar
Colombes
Comper–en–Concoret
Corneille–en–Parisia
Cotentin
Damigny
Decise
Dieppe
Dijon
Dragignan
Épinal
Ergm

Espagot
Evron
Farges/Morbihen
Ferriere–la–Vorrerie
Foix
Fontainebleau
Fort Mozelle
Fort de Noisy/Paris
Foucarville
Freisine
Givers
Grabyle
Grandville
Hagenau tcs.
Hatten
Hénin–Liétard
Hérault de Beziers
La Fléche
Lamblle tcs.
La Trémouille près Tulle
Le Havre/Le Man
Lens/Mericourt
Liévin/Calonne
Lille
Lisle s/Tarn
Luneville
Lyon
Marseille tcs.
Méricourt
Metz tcs.
Montech
Montelier
Montheir–en–Der
Montoire/Bretage
Mulhouse-St.Louis
Mutzig tcs.
New Orléans
Nice
Nouvelle Annecy
Parche
Pau, Ville de
Perpignan
Poitiers
Phehac S/Adour
Rennes
Rittershofen
Rivesaltes
Rouen
Saint Fons/Rhône
Saint Jean d'Angély
Saint Priest/Isère
Satonay Sausheim
Sepmes
Sermaise–les–Bains
Séte/Hérault Montpellier
Strasbourg tcs.
Toulouse
Tours
Venissieux par Lyon
Vernel
Vernet d'Arigège
Versailles
Villemaur
Vitry le Francois
Voves
Vuilnemin/Douai

Németországban

Andernach
Baden–Baden tcs.
Graffenstaden
Kehl

Koblenz
Lindau
Markolsheim
Offenburg
Ostheim
Saarbrücken

Magyar katonasírok (katonatemetők) a volt Német Szövetségi Köztársaság területén

Bad Kreuznach
Bingen–Dietersheim
Celle
Clausthal–Zellerfeld
Duderstadt
Fassberg
Gütersloch
Hannover–Seelhorst
Heilbronn–Böckingen
Hermannsburg
Lippstadt–Eickelborn
Lohheide
Mainz–Hechtsheim
Ohlsdorf
Oldenburg
Osterode am Harz
Pocking
Salzgitter–Friedhof Jammertal
Schömberg
Schörzingen
Schriesheim
St. Blasien
Stetten a.k. Markt
Tuttligen
Weingarten
Wesendorf

A Német Szövetségi Köztársaság parlamentje 1965 július 1-jén törvényt hozott a háború és az erőszak álldozatai sírjainak gondozásáról. E törvény alapján a német Hadisírgondozó Suövetség, amely 1919 decemberében alakult, közel 10 ezer helységben 1,2 millió áldozat emlékét őrzi. Köztük van sok magyar is. Számuk ismeretlen és ma már megállapüthatatlan. A Hadisírgondozó Szövetség előzékenysége nyomán rendelkezésemre áll azoknaka a temetőknek a felsorolása, ahol magyarok – a háborús események és az erőszak katonai és polgári áldozatai – nyugszanak. Az előző kimutatás a Hadisírgondozó Szövetség által átadott dokumentáció alapján készült.

A volt Német Szövetségi Köztársaság területén lévő temetőkben nyugvó magyar háborús áldozatok névsora, a kézirat lezárásáig feldolgozott adatok szerint

Bingern-Dietersheim

Bárdossy János 1901–1945. 8. 2.

Claustal-Zellerfeld

Lőrincz András honv.
Hegedűs János honv.
Mihalovics Kálmán szkv.
Kertai Géza tiz.
Bognár Péter honv.
Olajos Sándor honv.
Kalló Imre honv.
Flóri Tibor tiz.
Dénes Zsigmond honv.
Flender András őrm.
Lemhényi Ferenc szkv.
Stakker Antal honv.
Gerencsér József honv.
Szabó József honv.
Kaczub Miklós honv.
Szász Dénes honv.
Antal Lajos tiz.
Csonka Lajos honv.
Szabó József a. honv.
Jovicsin János honv.
Gács Ottó honv.
Szűcs Pál levente
Szilágyi Miklós honv.

Fassberg

Kocsi József 1921. 6. 4.–1945. 4. 10.
Pataki László 1925. 2. 25.–1945. 4. 16.
Csóka (Czoka) Ferenc 1924. 3. 16.–1945. 4. 15.
Tóth Miklós 1928.–1945. 4. 15.
Buburka Lajos 1896. 7. 28.–1945. 4. 16.

Gütersloch

Medveczky Gábor 1919. 10. 16.–1946. 7. 27.
Mayer Imre 1924. 2. 10.–1946. 7. 10.
Eberhardt József 1919. 3. 19.–1946. 7. 17.
Cser Imre 1929. 9. 19.–1946. 7. 7.
Paulovics Sándor 1909. 10. 12.–1946. 8. 1.
Szabó Vilmos 1920. 7. 20.–1946. 6. 2.
Dolles Ferenc 1923. 6. 23.–1946. 6. 4.
Benes Lénárd 1923. 6. 23.–1946. 5. 27.
Daróczy Jenő 1923. 9. 13.–1946. 5. 30.
Sarog István 1923. 1. 6.–1946. 5. 21.
Masa István 1914. 8. 9.–1946. 5. 17.
Orbán Mihály 1928. 8. 9.–1946. 6. 16.
Tóth Lajos 1923. 10. 13.–1946. 5. 31.

Heilbronn-Böckingen

Bathó Sándor 1906. 2. 11.–1946. 2. 13.
Cigány Ernő 1923. 5. 18.–1946. 7. 8.
Csikort Tódor 1902. 10. 11.–1945. 12. 26.
Polgár Lajos 1902. 10. 7.–1945. 12. 18.
Kuhl Lőrinc 1912. 10. 16.–1945. 12. 16.
Nagy Gyula 1923–1945. 10. 24.
Kaszta László 1924. 8. 20.–1945. 10. 16.
Damó László 1915 7. 26.–1945. 10. 13.
Orbán József 1909. 1. 25.–1945. 9. 27.
Fuhrmann Ferenc 1921. 5. 30.–1945. 9. 27.
Deák Gergely 1898. 2. 23.–1945. 9. 14.
Peszlen Ferenc 1900. 10. 3.– 1945. 8. 3.
Sándor József 1923. 4. 7.–1945. 8. 1.
Takács Kálmán 1912. 10. 2.–1945. 7. 26.
Éles János 1913. 7. 2.–1945. 7. 24.
Kovács Károly 1909. 5. 28.–1945. 7. 11.
Kormasrusi Béla 1923. 6. 6.–1945. 7. 8.
Keszler István 1923. 6. 5.–1945. 7. 8.
Varga János 1911. 10. 3.–1945. 6. 28.
Szilágyi János 1921. 9. 10.–1945. 6. 22.

Ádám Ferenc 1907. 2. 8.–1945. 6. 22.
Csallos Gábor 1903. 8. 9.–1945. 6. 19.
Nagy Sándor 1902. 2. 23.–1945. 6. 14.
Bakcsi János 1921. 9. 1.–1945. 6. 14.
Nagy Gyula 1910. 2. 2.–1945. 6. 13.
Béres István 1912. 12. 2.–1945. 6. 13.
Orosz Demeter 1897. 10. 24.–1945. 6. 2.
Sahó Dénes 1892. 6. 16.–1945. 5. 31.
Gazsi András 1922. 4. 5.–1945. 5. 27.

Hermannsburg

Kosztolargicz József 1924. 11. 29.–1945. 4. 15.
Podhorszky János 1927. 5. 1.–1945. 4. 15.

Lippstadt-Eickelborn

Koltay Lajos 1912. 5. 20.–1948. 1. 27.
Bogyó Imre 1924. 2. 23.–1946. 3. 9.

Lohheide

Pintér József 1923. 12. 10.–1945. 1. 7.
Kundari Lajos 1923. 5. 12.–1945. 4. 14.
Takács János 1911. 7. 9.–1945. 4. 30.
Érsek Miklós 1922. 12. 1.–1945. 3. 2.
Koleszár Ferenc–
Hór Tibor–
Vári Vilmos–
Soltész Barna–
Petrán János 1897. 8. 17.–1945. 2. 26.
Baricza György 1914. 11. 23.–1945. 7. 10.

Mainz- Hechtsheim

Müller A.
Schindler K.
Homolka R.
Mészáros I.

Jókai-Ihász
Bartók
Bayer K.
Papp P.
Murucza J.
Márton N.
Szűcs I.
Mihály J.
Heves R.
Köles G.
Nádudvari A.
Mayer R.
Nagy N.

Oldenburg

Ivanics István 1923. 6. 12.–1945. 8. 17.
Dorogi Mihály 1923. 9. 9.–1945. 5. 30.
Balog Gyula 1911. 1. 23.–1945. 8. 3.
Péter Pál 1923. 1. 7.–1945. 8. 13.
Lasek Flórián –1945. 8. 11.
Simon István 1901. 7. 7.–1945. 8. 15.
Csató Ferenc 1923. 5. 30.–1945. 8. 3.
Bihari Sándor 1923. 11. 23.–1945. 5. 30.
Sipos László 1924. 2. 14.–1945. 8. 17.

Osterode am Harz

Klemm Antal
Almári Ádám
Funer Ilona
Farkas István
Mihály Lajos
Dráznyi Jolán
Schenker Mária
Kovács András
Bessenyi Martina
Ambrus Péter
Bálint János
Bősi József
Cserge Béla
Deák K. György
Fenes Bálint
Fekete István
Fóris Gábor
Görög János Hein Béla
Méhi József
Nord Zsigmond
Nagy Balázs
Nagy István
Nagy Ferenc
Németh János
Papp János
Papp József
Ribovics Jenő
Sonka András

Szabó János
Szabó Mihály
Tardon István
Tatai Béla
Ujfalusi István
Szabó József

Salzgitter

Radek Ilona 1923. 3. 14.–1944. 3. 15.
Kirics Jákob 1912. 7. 23.–1944. 5. 4.
Korumház János 1917. 2. 24.–1944. 3. 23.
Varga Ferenc –1945. 1. 4.
Kaminsky István 1896. 10. 2.–1945. 1. 16.
Richtmann András 1928. 4. 13.–1945. 2. 14.
Friedmann Dóra 1928. 2. 27.–1945. 3. 7.
Mark Hermina 1912. 6. 29.–1945. 3. 26.
Glancz Anna 1924. 11. 13.–1945. 3. 27.
Kahán Lili 1926. 9. 4.–1945. 3. 15.
Szenes Mária 1909. 12. 5.–1945. 2. 26.
Gáti Mihály 1945. 1. 27.–1945. 2. 8.
Friedmann Sándor 1920. 9. 24.–1945. 3. 28.
Schramek Anna 1875. 3. 31.–1942. 9. 27.
Weglárcz Ignác 1887. 1. 26.–1940. 9. 26.
Szetzer Béla 1910. 11. 30.–1940. 9. 20.
Zauner Róbert 1909. 10. 2.–1945. 12. 6.
Czeus Kálmán 1901. 3. 31.–1949. 11. 16.
Lisowitz Mária 1901. 5. 16.–1949. 2. 25.
Radek Mária 1922. 8. 13.–1944. 3. 15.
Martenkin József 1900. 3. 17.–1944. 11. 27.
Itt nyugszik még 492 ismeretlen háborús áldozat.

Schömberg

248 magyar, közös sírban

Schriesheim

Nagy I. 1923. 7. 7.–1945. 10. 15.

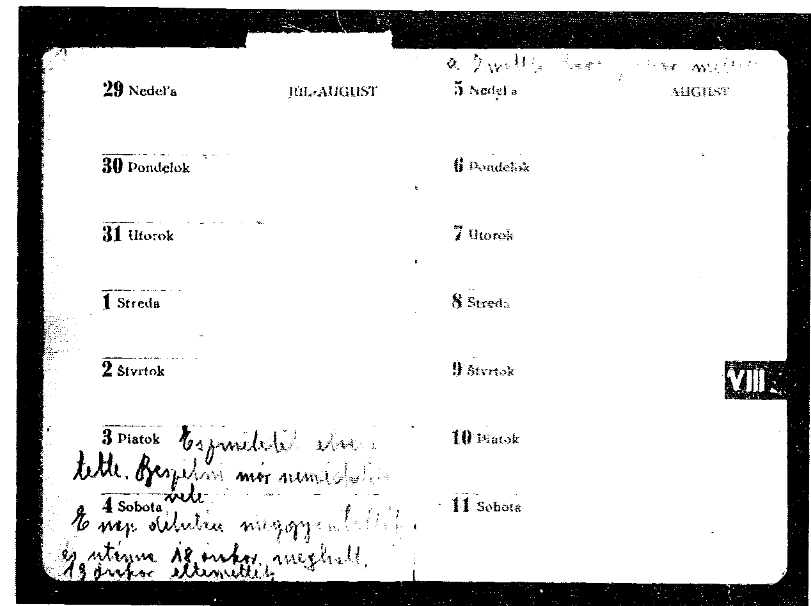
Weingarten

Woldowan Dieyerdorn 1898–1945
Horváth István 1910–1945
Salamon Ferenc 1928–1945
Baba János 1911–1946
Domján (Dominián) Imre 1916–1946
Antal István 1919–1946
Nagy József 1916–1946
Flódi István 1921–1946
Faggyas Lajos 1926–1946
Takács Lajos 1924–1946

Megjegyzés: a nevek írásánál pontatlanságok fordulnak elő, ezek kiigazítása csak részben volt megoldható.

MELLÉKLETEK

Fényképek

Egy fogoly zsebnaptárának lapjai

A leventéket a németek nyilvántartásba vették

Hadifoglyok szállítása 1945-ben

Karácsony Wuppertalban

Sinzig,
a tábor madártávlatból

Eselheide fémbarakkok

Egy Nürnberg melletti sátortábor

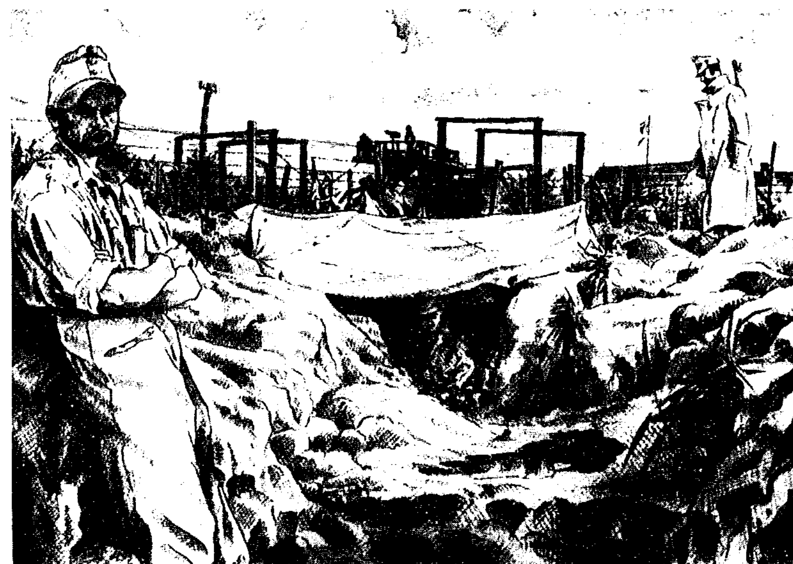
Az eselheidei foglyok által készített dísztárgyak

Az eselheidei foglyok egy csoportja

Művésztelep Eselheideben

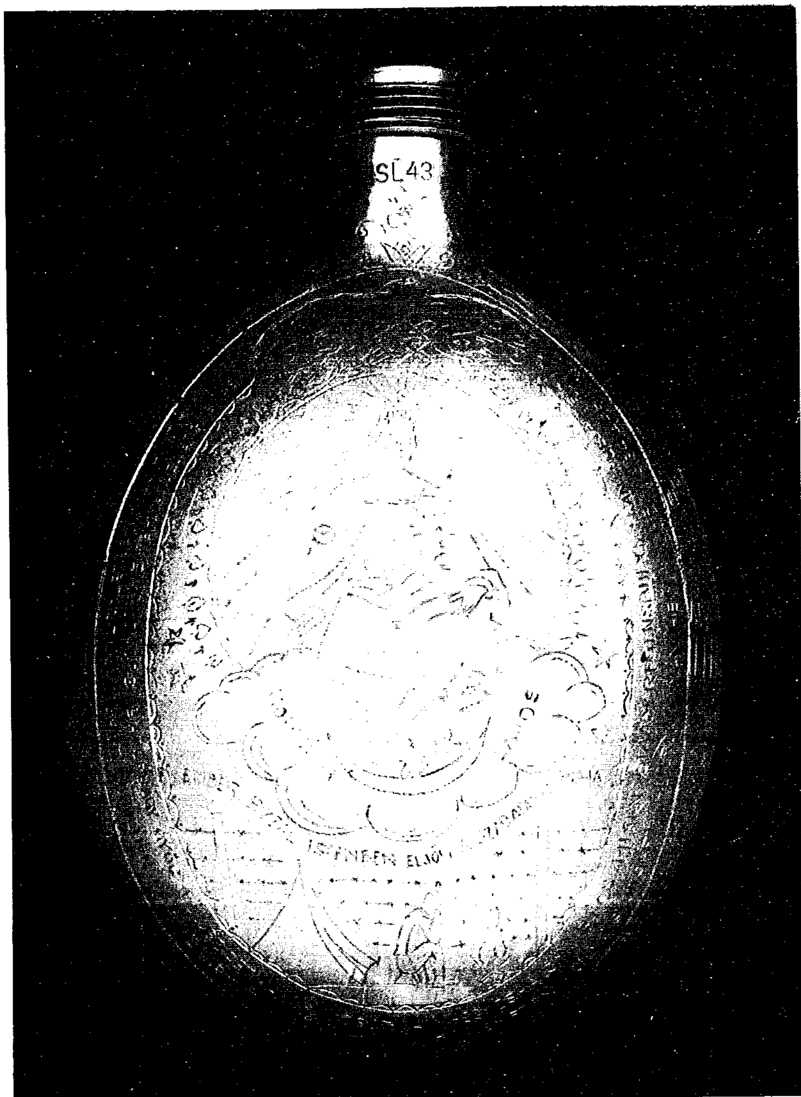

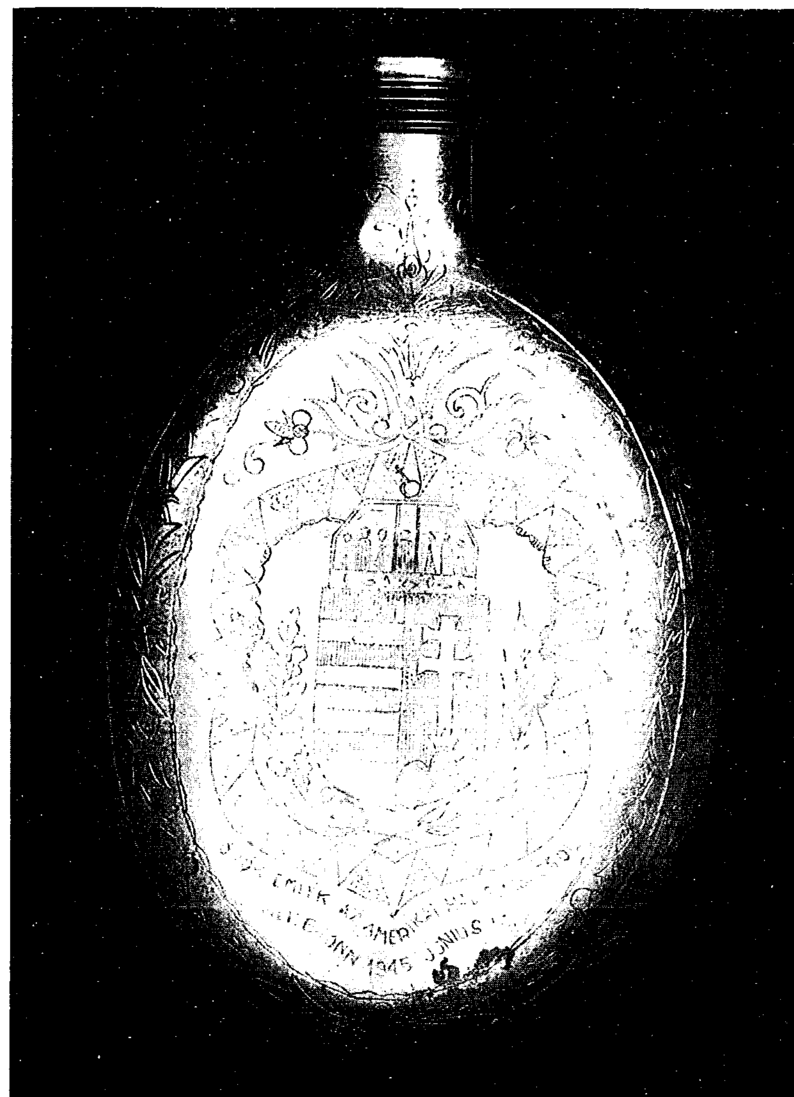
Schiroky Sándor rajzai
Bűderichből
(Rakaczy János gyűjteményéből)

Otto Frerichs rajza
a rheinbergi táborból

Idős Horváth Lajos kulacsai

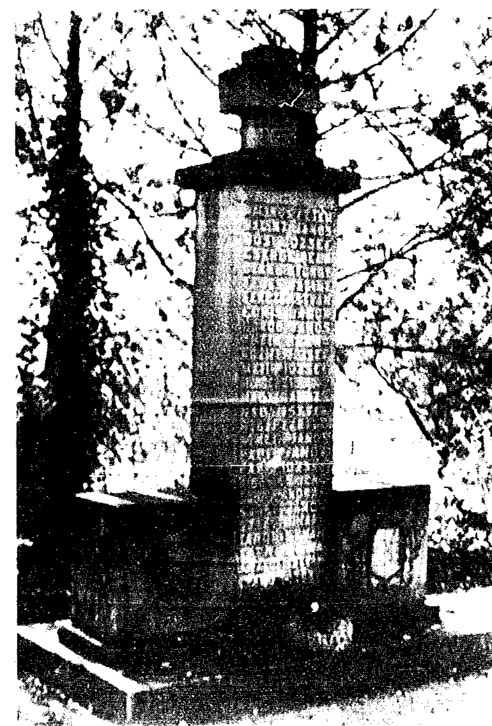
Az ingolstadti egykori magyar katonatemető

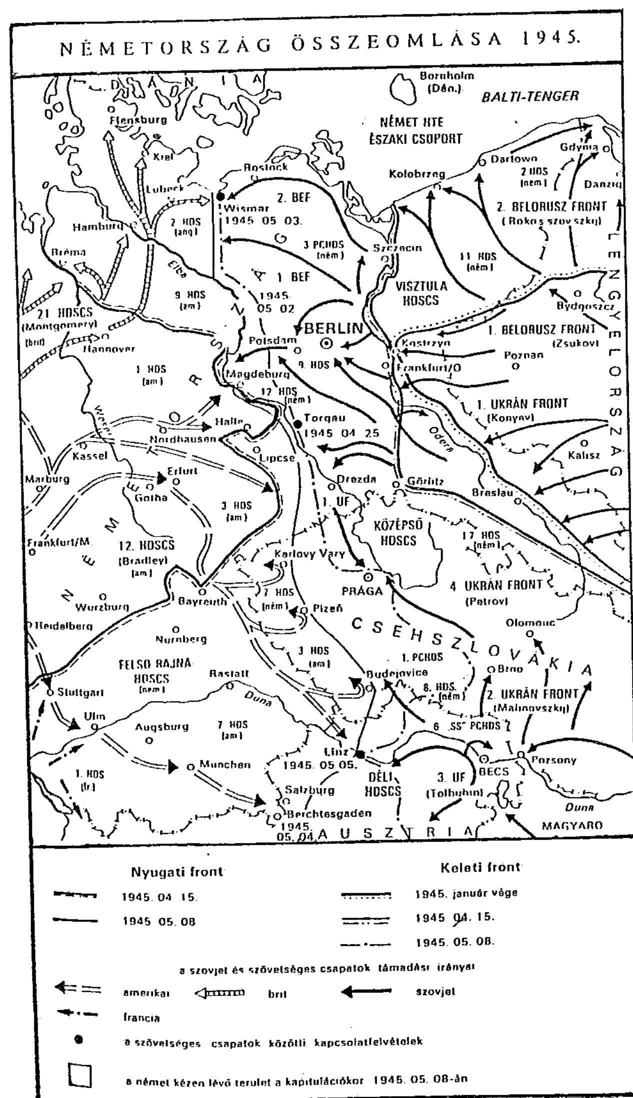
Magyar Katonatemető Pockingba

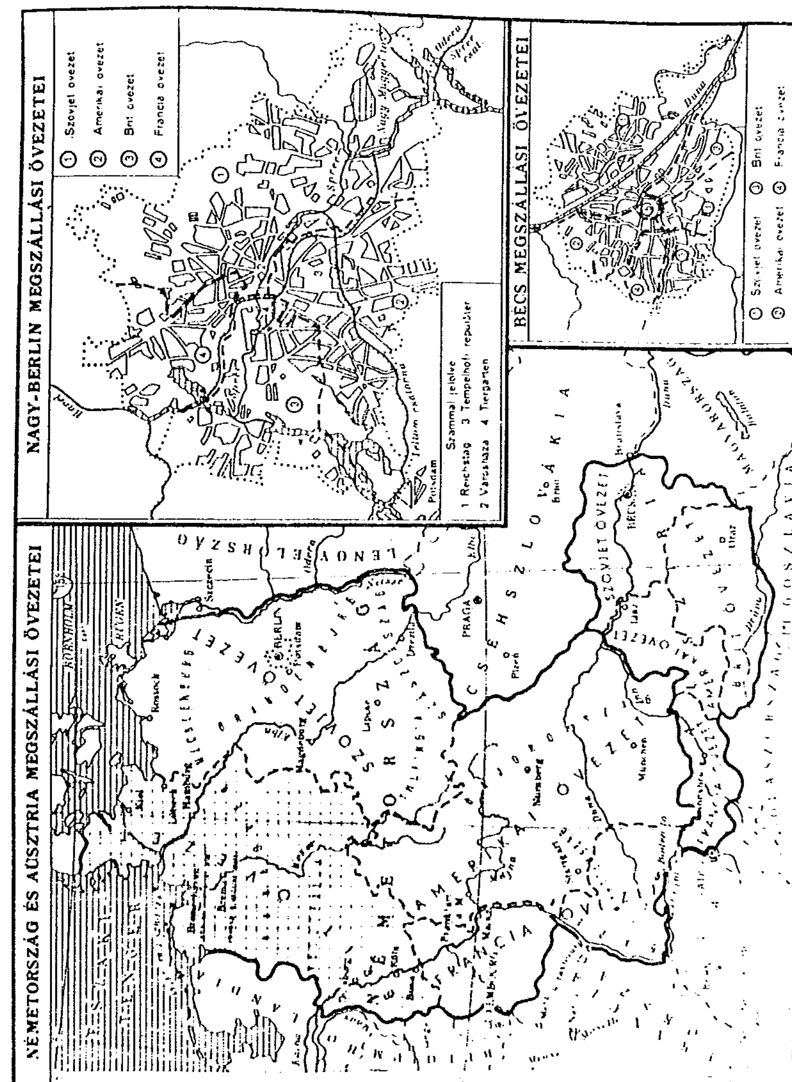
Sírtábla a Lohheide-i katonatemetőben

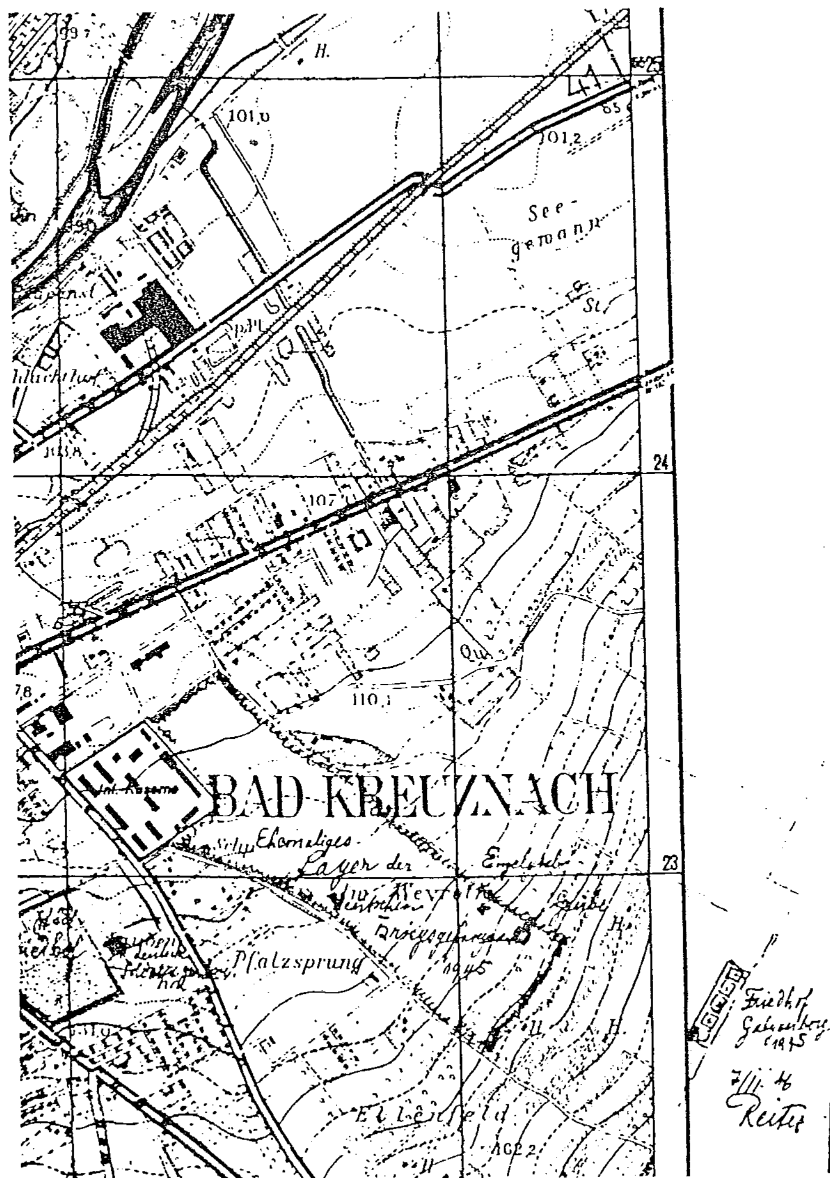
Magyar hadifoglyok
emlékoszlopa
Osterode am Harzban

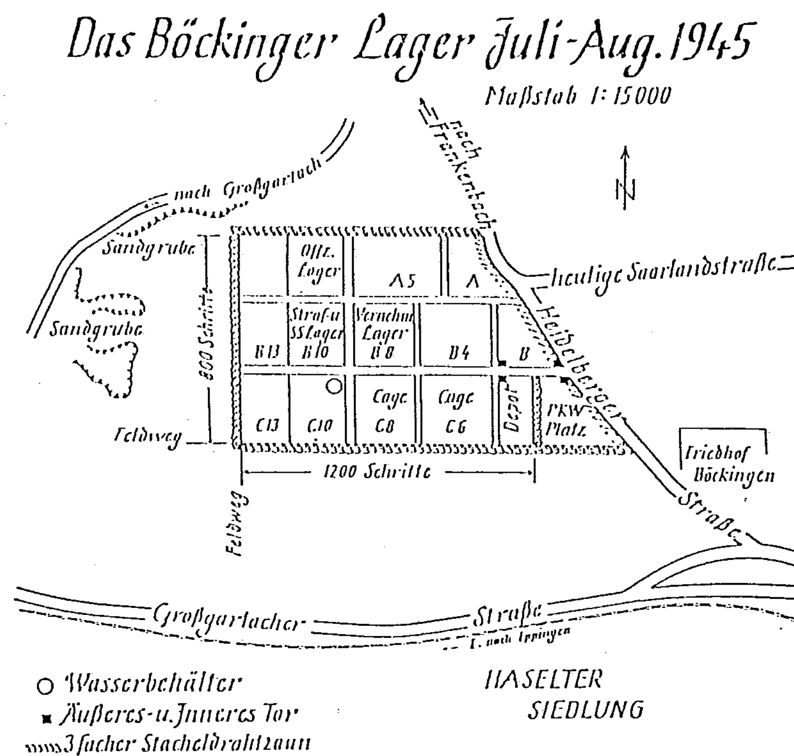
Németország összeomlása. A nyugati szövetségesek a németek által 1945 május 8.-án még birtokolt terület nyugati határáif nyomultak előre. (Churchill A második világháború c. műve, magyar kiadás 2. kötetéből.)

Németország és Ausztria megszállási övezetei az 1945 júniusi zónahatárrendezés után. (A Világtörténet 10. kötetéből.)

A Bad Kreuznach-i amerikai fogolytábor elhelyezkedése. (Schuster Die Kriegsgefangenenlager Galgenberg c. könyvéből.)

A Heilbronn–Böckingen-i amerikai fogolytábor belső elrendezése. (A Schwaben und Franken-ből.)

Wehrmachtfahrschein

3. Klasse — Va Nº 341227

für 1 Person(en), darunter ... mit Reisegepäck, ... Diensthund(en)

zur einmaligen freien Fahrt auf der Eisenbahn:

1. von Bhf. Fürstenwalde (Spree) nach Bhf. Eger
2. von Bhf. ... nach Bhf. ...
3. von Bhf. ... nach Bhf. ...
4. von Bhf. ... nach Bhf. ...

Eine / Zwei Wehrmachtfahrkarte(n) darf / dürfen gelöst werden

von Bhf. ... nach Bhf. ...

Zur Beachtung! Ohne D- und E-Zuggenehmigung nur gültig für Züge und Zugteile des Wehrmachtreiseverkehrs (SF-, SFR-, DmW-, EmW-, PmW-) und P-Züge. Bis zu 100 Bahnkm sind nur PmW- und P-Züge zu benutzen.

D- und E-Zuggenehmigung — Dienststempel — Generalinspektor der königlich ungarischen Honvéd in Deutschland

Unterschrift, Dienstgrad, Dienststellung

Ausgefertigt am ... 194.5.

Urlaubsschein - Dienstreiseschein 1963 Va Nº 341227

Kennwort: ... Frontleitstelle: ...

Grund und Verfügung: der Einrückung

von Gen. Insp. ung. Honv. i. D., Urlaub vom ... bis ...

Dienstliche Reise vom 7/2. 45. bis ca. 1/2. 45. Rückreise am ...

Zwischenaufenthalt in ... genehmigt

Alle Reiseziele bzw. Urlaubsorte: ...

Vermerke und Bescheinigungen der Einheit

1. Abgefunden mit: Wehrsold, Frontzulage, Bekl.-Entschädigung, Verpflegungsgeld, Feinseife, Rasierseife, Tabakware, als Portion, als Marketenderware, Rauchermarke, Raucher-Kontr.-Karte, Raucherkarte, Sonst. Market.-Ware

2. Verpflegungsnachweis: Monat: Februar

3. Mitgeführte Geldbeträge: Reisekosten, Gebühren, Sonstige Geldmittel

4. Besondere Vermerke:

8. Feb. 1945

Unterschrift

Gepäckabfertigung

D- und E-Zuggenehmigung:

D- und E-Zuggenehmigung:

Zur Beachtung für den reisenden Soldaten!

Urlaubsdauer ab Hauptumsteigebahnhof, Grenzübergang oder Frontleitstelle

Meldung am Zielort

Geldumtauschvermerke | Lebensmittelkartenstelle | Truppenarzt bzw. E-Anstalt

Stempel und sonstige Eintragungen von links nach rechts!

1) 2) 3) 4) 5) 6) 7) 8) 9) 10) 11) 12)

Wehrmacht-Übernachtungsheim

Magyar katona részére kiállított, német nyelvű utazási igazolvány. A Honvédség németországi Főfelügyelősége a hagyományos pecsétet használta, míg más alacsonyabb parancsnokságok pecsétjén gyakran a nyilaskereszttel kombinált címer volt látható.

1945 év I évf.1.sz.

1945.május hó 10.Áldozócsütö

Ünnepi szám.

Magyar

TÁBORI HIRLAP

Szerkesztöség és kiadóhivatal:Gyeplö I.

Alkalmi ujság.

Szerkeszti: Vass gárda.

Beköszöntö !

Magyar Bajtársak ! Ugy érezzük,hogy közóhajnak teszünk eleget,amikor vállalkozunk arra,hogy a parancsnokság és közöttetek a fennálló kapcsolatot még bensöségesebbé akarjuk tenni azzal,hogy utjára inditjuk a mi kis hirlapunkat,melyen minden magyarnak üzenünk,akik a becsület és a hüség utján akarnak továbbra is járni.

Hittel és reménységgel együtt akarnak bajtársi közösségben élni,szeretettel egymást segitve,hogy a boldog hazatérés örömében együtt örvendezhessünk.

Magyar Bajtársak ! Kérünk Titeket olvassátok olyan szeretettel ezt az ujságot,mint amilyen szeretettel ennek összeállitásán mi fáradozunk.

Bármilyen kérdéstek vagy közölni valótok van,ugy azzal forduljatok bizalommal a szerkesztöséghez.Igyekezni fogunk mindenkor a legujabb hirekkel,csak megbizható hirforrással szolgálni,hogy ezáltal is minden bajtársunk ne a rémhirterjesztök,hanem a valódi tényállás szerint legyenek tájékozódva.

Isten segitségét kérve minden munkánkra,naponta a viszontlátásra.

Szerkesztöség.

Figyelem !

Felhivjuk Bajtársaink figyelmét arra, hogy a volt hadifoglyok és a magyar csapatok s polgári személyek intézményes hazaszállitására még intézkedés nem történt, mert az amerikai katonai közigazgatás még nem érkezett meg,melynek a feladata lesz ezen kérdések sürgös megoldása.A kat.közigazgatás már utban van és a napokban ide is megérkezik.Ezért minden bajtársunk bizalommal és türelemmel legyen a parancsnokaink és azok intézkedései iránt,hiszen Ök is velünk együtt égnek a vágytól,hogy szép Magyar Hazánkba minnél elöbb visszatérhessünk.

Rádió hirek:

1945.V.10-én 14 h-kor magyar nyelvü angol adás:

Máj.8 és 9-én London,New-York és Moszkva ünnepli az európai gyözelem napját.

Az angol király,Churchil és Sztalin nagy beszédet mondott,melyekben hangozatták a nagy nemzetek összefogását a világbéke megteremtése érdekében.

Megkezdték Németország tervszerü megszállását.Kijelölték a Németországot megszálló uj hadosztályokat.

Berlin-ben Zsukov tábornok nagy diszvacsorát rendezett az angol,amerikai vezérkari tisztek tiszteletére melyen több pohárköszöntö hangzott e

London: Churchil öt éve miniszter elnöke Angliának.

Hazatérünk:Kandidusz a külföldi magyarság szószólója az angol rádión üzent a magyaroknak.Többek között ez mondta:" Éveken át a magyarság érdekében szólottam hozzátok.Örömmel tudatom veletek,hogy magyarságunk néhány hónappal ezelött ismét magára talált és a szövetségesek oldalán harcolt az örökk békéért.Azt üzeni, hogy Magyarország visszanyeri függetlenségét és rövidesen hazatérhetünk hazánkba.

Közlemény:

vitéz nagybányai Horthy Miklós és Miklós fiát,valamint Kállay Miklós volt magyar miniszterelnököt az amerikai csapatok kiszabaditották.

Tiszteletadás:

A mai naptól kezdve az amerikai és angol tisztek és tiszthelyettesoknek a tiszteletadás/tisztelgés/kötelezö.

Bethlen Gábor mondta:

"Szabad hazában Istennel élni,Istenért ! "

Felelös kiadó Vass János örm.

Tummeltsham

1945.I.évf.12.szám.

1945.május hó 27.Vasárnap.

Magyar

Bucsu-példány.

TÁBORI HIRLAP.

Szerkesztöség és kiadóhivatal:Gyeplö I.

Alkalmi ujság.

Szerkesztik: Vass és Szani.

Bucsuzóra int az óra !

Bajtársak ! A mai nap nehéz és küzdelmes katonai szolgálatunknak idejében igen fontos dátumot jelent.-

Ma bucsuztatjuk a Cseh-Szlovák Államhoz került testvéreinket.Utbaindulnak már ma,hogy hazakerülhessenek szeretteikhez.Fáj a bucsu és könnyek szöknek szemeinkbe,mert távozásuk egyben azt is jelenti,hogy drága Hazánk ujból megcsonkitott és szétdarabolt lesz.

A bucsuzáskor mindnyájatoknak azt mondjuk,hogy soha se felejtsétek el, hogy magyarok vagytok,bármelyik országban is éltek.Gyermekeiteket magyarul tanitsátok beszélni és ha hüek lesztek is uj hazátokhoz,soha sem felejtsétek azt,hogy a mi sors-üldözött fajtánk gyermekei kell,hogy maradjatok.

Az idök kerekei állandóan forognak és senki sem tudja,hogy mit hoz a jövö népünk számára.Legyetek lélekben erösek és soha se csüggedjetek el,mert a Magyarok Istene velünk van.Sok boldogságot és hosszu életet kivánunk Néktek s adja Isten,hogy ennek a borzalmas világégésnek emlékei mielöbb elhomályosodjon elöttetek.Legyetek engedelmes alattvalói hazátoknak,de maradjatok jó magyarok is,mert magyarnak lenni,mindig büszkeség !

Mi,akik itt maradtunk,szintén elhagyjuk a régi kereteinket,hogy a bizonytalan jövö felé,de a haza-felé vezetö utra léphessünk.A holnapi nappal mi is elindulunk kelet felé,hogy sajat magunk legyünk szerencsénk kovácsai.Bármit hoz a jövö,bármilyen nagyok lesznek is az áldozatok,vállaljuk azt s erös a hitünk,hogy az Isten megsegit bennünket.

Tragikus a magyarság történelmében ez a végzetes háboru.Egy uj élet és uj világ vár otthon reánk,mely hosszu idöre eldönti hazánk sorsát.

Kelet népe voltunk s ma ujból az öshazánk felé kell tekintenünk és egy teljesen uj életet kell kezdenünk.Bele kell élnünk magunkat abba,hogy a hatalmas Szovjet Unió élettérébe tartozunk és ki kell irtani szivünkböl azt a helytelen felfogást,hogy mi Nyugat védö bástyái vagyunk.Inkább legyünk Kelet megdönthetetlen bástyája,mert a mi bölcsönk és tölünk elszakadt testvéreink is itt élnek.Közelebb állunk lelkileg ehhez a világhoz,mint a minket annyiszor kihasznált és aztán martalékul odavetö Németbirodalomhoz,melynek csak eszközei

A Tummeltsham-i magyar tábor híradójának 1. és 12. száma.

Berlin 945.IV.23 20²⁰

Tangermünde 945 IV.26 16ʰ

Büderich 945 IV.28

Rheinberg 945.VII.30

Brüxelles – Konigsloo 945.VIII.28

Enghien- Edingen 946 II.26

Eselheide 1946.IV.3

Kaposvár 1946.V.10

Karácsonyi üdvözlet az edingen-i (Belgium) táborból, azoknak a táborhelyeknek a felsorolásával, ahol a rajzoló megfordult.

261.gyalogezred parancsnokság
Táb.posta 200 US Army 1945.aug.10

Tárgy : Parancsnoklás és felelösség
Cimzett : Schell Zoltán ezds.,1.magyar huszár hadosztály

1. Fenti Parancsnokság tudomására kivánja hozni Önnek és az 1.mqgyar huszár hadosztály tagjainak, milyen felelösséggel tartozik Ön,mint hadosztály parancsnok, e Parancsnokságnak.

2. Gyözödjék meg arról,hogy az 1.magyar huszár hadosztály minden tagja tisztában van avval,hogy Ön a 261.US gyalogezred parancsnokának alárendeltségében felelös a hadosztály belsö ügyintézéséérte és a hadosztály tagjainak magatartásáx magatartásáért. Az Ön által adott rendelkezéseknek és iranyelveknek a hadosztály tagjainak engedelmeskedniök kell.

3. A hadosztályon belüli fegyelmet Önnek az eddigi magas fokon kell megöriznie, ennek folyamatos fenntartása érdekében Ön megfelelö fegyelmi rendszabályokkal élhet. A személyi és anyagi ügyintézés a fenti Parancsnokság és a magyar szolgála szolgálati út megfelelö szervdi útján történik, a Parancsnokságot minderröl ezen az uton kell tájékoztatni.

4. E levél tartalmáról a szükséges szükséges mertékben a hadosztály minden tagját és tájékoztatni kell,hogy tisztában legyenek Önnel szembeni kötelességeikröl. Szükséges a tájékoztatás afelöl is,hogy fenti Parancsnokság mielöbbi hazatérésüket szorgalmazza, és hogy mihelyt erre felsöbb parancsnokságtól felhatalmazást kap, elrendeli azonnali elbocsátásukat.

Carraway ezds.rendeletére
Vernon W.Woods szds. S-2

261.gyalogezred parancsnokság
Táb.posta 200 US Army 1945.aug.16

Közlemény:
Magyar hadifoglyok felügyelete

1. A 65.gyelog hadosztály 1945.julius 6án 6-án kelt közlése alapján :

2. A magyar haderö minden tagja egysége,mely az US haderö hatalmába került, hadifogolynak tekintendö. A hadifoglyokat megfelelö táborokba kell gyüjteni, szabad mozgásuk korlátozandó.

3. A magyar hadofoglyok kezelése során a szervezetszerü egységek lehetöleg ne kerüljenek szétbontásra vagy feloszlatásra, hanem maradjanak saját elöljáróik parancsnoksága és ellenörzése alatt. Ezeket a tiszteket kell felelössé tenni a táborok ügyintézéséért, beleértve az élelmi és orvosi ellátást, valamint a fggyelem fenntartását.

4. A magyar egységeket A magyar egységeket szabad mozgásuk korlátozására és szökések megelözésére örizet alatt kell tartani. Az amerikai öregységeket magyar örszemélyzettel kell kiegésziteni. A magyar egységeket el kell látni a szükséges fegyverekkel és löszerrel,hogy tevölegesen résztvehessenek

az örszolgálatban.

5. Minden magyar tisztet szigorúan felelössé kell tenni egységéért és embereik ténykedéséért. Ahol bármely tiszt vagy tiszti csoport alkalmatlannak bizonyuk eme és egyéb irányelvek végrehajtására. ezeket azonnal le kell váltani és más tisztekkel kell helyettesiteni.

6. Ezidöszerint sem magyar polgári személyek,sem katonák nem térhetnek vissza Magyarországra. A polgári személyeket megfelelö táborokban kell visszatartani és elhurcolt ~~kDixs~~ (displaced) személyeknek kell öket tekinteni. Ahol lehet, ~~kixMax~~ kivánatos, hogy a maggar katonák családtagjai velük maradjanak.

7. A magántulajdonhoz való jognak feltétlenül érvényt kell szerezni.

8. A magyar katonák és elhurcolt (displaced)személyek elbocsátása és leszerelése eme, ill. felsöbb parancsnokság intézkedésére történik,mihelyt erre felhatalmazást kapnak.

9. A 65.gy.hadosztály 83.sz.közleményének fenti kivonatát és egyéb tájékoztatásokat ki kell hirdetni minden magyar egységnek és tisztnek a 261.gy.ezred körzetében.

Carraway ezds.rendeletére
Vernon W. Woods szds.
261.gy.e.,S-2

A 261. US gyalogezred parancsnokának utasítása a fogságába került 1. huszár hadosztály részére

A pockingi tábor sajtóközpontjának tájékoztatója a hazaszállításról

(Másolat)

Perkins bn. v. (XII. amerikai hdt.) távmondata Jack szds-hoz a DP8 vezetőjéhez 1945. augusztus 24.-én:

A magyarok hazaszállításának kezdete 10 napon belül várható.

Sorolási sorrend: 1. Betegek és rokkantak. 2. Deportáltak (mindazok, akiket a németek kényszerítettek Magyarország elhagyására.) 3. Családok, tekintet nélkül a családtagok katonai helyzetére. 4. Honvédség (magyar haderő) legénység a vezetés és ellenőrzésre legszükségesebb tisztekkel. 5. Honvédség tisztjei. 6. Csendőrség. 7. A volt magyar SS tagjai.

Hazaszállítás vasúton történik. Minden vasúti szállítmány a vasúti szállítás tartamára szükséges élelmen kívül még 1 napra szükséges élelmet visz magával. (A szállítás időtartama még ismeretlen.) A szállítmányparancsnok részére szóló parancsok (menetparancsok) angol, orosz és német nyelven lesznek kiadva. Heti létszám 40 ezer fő. Megoszlik a XII. és II. hadtest között. Az amerikai és orosz szóbeli egyezmény alapján a szállítás kezdete 1945 szeptember 1-e után várható. Szükségesnek látszik a szállítási útvonal írásban való leszögezése is, hogy a megindult szállítások lebonyolítása során a torlódás elkerülhető legyen. Szállítás megkezdésére a vasúti szerelvények összeállítására és irányítására (célállomás) később történik intézkedés.

Pockingi Híradó

A Hazaszállítási Bizottság közleménye a pockingi tábor lakói részére

Táborparancsnokság.   Sajtóközpont
15.15 Z.

A Hazaszállitási Bizottság közleményei:

Pocking,1945,szept.15.

1./ Az eddig közzétettektől eltérően az egyes szerelvények hazaszállitásának részleteit is a szállitás amerikai vezetője Jack kapitány határozza meg.Minden változtatást is ő rendel el. Esetleges kérelmeket és javaslatokat a zökkenésmentes hazaszállités érdekében a bizottság megtész,de a döntés még a részletekben is az amerikai vezető kezében van.

2./ A szerelvényeket névszerint az amerikai szállitásvezető részletes irányelvei szerint az altáborok választott hazaszállitási albizottságai állitják össze.Esetleges kérelmeket és javaslatokat az altáborok hazaszállitási albizottságainál mindenki megteheti,amit a központi hazaszállitási bizottság az amerikai szállitásvezetővel közöl.Azok végrehajtása természetesen csak az amerikai vezető jóváhagyása után kerülhetnek.Teljesen feleslegesek még a legjobb szándéktól vezetett önálló kezdeményezések,összeirások,stb.,mert ezek csak az amugy is tulfeszitett idegek felesleges igénybevételét jelentenék minden haszon nélkül.

3./Berakások alatt a szerelvényeket amerikai katonaság fegyveres kordonnal veszi körül.A szerelvényre csak azok szállhatnak fel, akik a névjegyzékben szerepelnek.Ezt egyenként ellenőrzik.

4./A szállitás alatt a szállitmány,illetve waggon parancsnokoknak mindenki engedelmeskedni tartozik.Legkisebb ellenszegülés,vagy rendbontás esetére az amerikai szállitásvezető tekintet nélkül az illető személyére a rendbontót büntető táborba viteti.

5./Szállitás sima lebonyolitása érdekében felhivjuk valamennyi honfitársunk figyelmét a fentiek pontos betartására.A rendbontók hazaszállitásunkat késleltetik.Ezek rendreszoritása mindannyiunk kötelessége.

Pocking,1945.IX.15.   Hazaszállitási Bizottság.

51

jobban ismered, mint én magam elmondhatnám! Bármily nagy legyen az, Te tudsz rajta segíteni és akarsz is, ha ez lelkem üdvére válik. Te küldötted rám ezt a megpróbáltatást, ezt a keresztet és elfogadom azért szent kezedből, mint szeretted jelét. Ha úgy akarod, és ha lelkemnek üdvös, akkor esdekve kérlek, vedd el tőlem ezt a keresztet,-de ha nem, akkor szent kegyelmeddel készséggel és türelemmel akarom azt hordani, hogy elmult életem számtalan bűneiért eleget tegyek. Engedelmesen akarom hordani, hogy tetszésedet megnyerjem. Állhatatos akarok lenni, hogy hűségemet bebizonyítsam, s érdemet szerezzek az égi jutalomra. Csak Te ne hagyj el engem Jézusom, és adj nekem nagy szeretetet irántad, hogy kész legyek kedvedért mindent elviselni, mindent eltűrni. Ámen.

FOHÁSZOK.

Eddig nem szolgáltam Istennek, holnap talán már nem szolgálhatok, tehát ma kell szolgálnom.

Egy órával ismét közelebb állok az itélethez.

Mindent Isten nagyobb dicsőségére!

P.W.
IMAKÖNYV
MAILLY-LE-CAMP.
1945 KARÁCSONYA.

Mailly–Camp-ban használt imakönyv borítója

FELKÉREM MÉG EGYSZER! AZT A TISZT BAJTÁRSAMAT, AKI MÉG BÜDESHEIMBEN AZ ELSŐ MOTOZÁSNÁL EGY DRAPSZINŰ DISZNÓBŐR KIS UTITÁSKÁT OTTFELEJTETT, HOGY A TÁBOR-RENDÉSZETNÉL JELENLÉTEMBEN VEGYE ÁT!

MAILLY LE CAMP, 45.XI.2.

József Szabados II. fhdgy.
A/26. sátor.
Fogolyszám: 3.806.071.

Hadifoglyok rajzai

Référence: N. O.S. No 1024 s.M.O. du 27.8.45

Situation d'effectif à la date du 8 Sept. 1945

B/P.G. Origines diverses

Nationalité	Effectif du 1.9.45	Mutations	Effectif du 8.9.45	Employés à l'extérieur	Indisponibles	Disponibles	Observations
Italiens	3		3		3		59 P.G. mutés sur Dijon
Polonais	35		35			35	8 P.G. mutés sur Chalons
Ukrainiens	5	4	1		1		
Hongrois	482	2	480	430	50		4 P.G. mutés sur Dépôt 64
Roumains	220	2	218	197	21		
Tchèques	50	49	1		1		3 P.G. évadés
Yougoslaves	7	6	1		1		1 P.G. SS.
Bessarabiens	1	1					16 P.G. SS.
Belges	3	3					28 P.G. inaptes 6 P.G.
Luxembourgeois	1		1			1	convalescence
Hollandais	3		3			3	
Danois	3		3			3	11 P.G. SS 10 P.G. inaptes
Lithuaniens	2	2					1 P.G. infirmerie
Lettons	1	1					1 P.G. SS
Suisses	1	1					
Uruguayens	1		1			1	
Totaux	818	71	747	627	77	43	

Brienne-le-Chateau, le 9 Sept. 45

Le Chef d'Escadrons Michel

Destinataires:

Commandant du Dépôt de P.G. No 63

Commandement Régional

A foglyok nemzetség szerinti megoszlása Brienne–le–Chateau-ban 1945 szeptember 9.-én

ÉTLAP, 1946. FEBRUÁR 22-én

		I. SZ. KONYHA	GRAMM	KALÓRIA
Reggeli 07.00	Kávé	Kávé	4.5	-
Ebéd 12.00	Tejbegríz	Gríz	79	258
		Tej	250	84
		Liszt	39	129
		Cukor	50	200
		Só	5	-
Vacsora 15.00 17.00		Kenyér (barna)	500	1175
		Vaj	20	148
		Kávé	4.5	-
				1994 Kal
		II. SZ. KONYHA		
Reggeli 07.00	Kávé	Kávé	4.5	-
Ebéd 12.00	Zöldség leves	Burgonya	200	134
		Sárgarépa	144	22
		Borsó	108	335
		[illegible]	80	164
		Levespor	5	16
		Só	10	—
Vacsora 15.00 17.00		Kenyér (barna)	500	1175
		Margarin	20	148
		Kávé	4.5	—
				1994 Kal
		DIÉTÁS KONYHA		
Reggeli 07.00	Kávé	Kávé	4.5	-
Ebéd 11.30	Tészta tejben	Tészta	133	429
		Tej	490	142
		Cukor	25	100
Vacsora 15.00 17.00		Kenyér (fehér)	500	1175
		Vaj	20	148
		Kávé	4.5	—
				1994 Kal

Eselheide, 1946, február 21-én [illegible]

Tábori étlap Eselheideből

Egy hadifogoly naplójának 2 lapja, egy francia táborból

HUNGARIAN RHAPSODIES

PROGRAMME

1. Ouverture: Orchestra
2. Introducing Words: Compere
3. Hungarian folklore songs: Choir
4. „Kuka" acrobat group
5. Opera singer Kónya
6. A walk through Budapest

INTERVAL

Gipsy Music

7. „Kuka" on the horizontal bar
8. The dancing Zebra
9. The late coming cinema visitor
10. Piano solo
11. Song and dance in the „Csárda"
12. Final march

Programme 20 Pfg.

CHOR DER BORGHORSTER UNGARISCHEN ERZIEHER

KONZERT

im Hotel zum Wallisch am 1. Februar 1946, abends 7 Uhr

PROGRAMM

1. Das festliche Lied . . . . F. Liszt
2. Sonate in C dur . . . . W. A. Mozart
3. Die Treue . . . . T. Pecci
4. Das alte Liedchen . . . . Neuwoch
5. Ladilom . . . . Friderici
6. Walzer in A-moll . . . . Chopin

Pause

7. Ungarische Volkslieder
8. Air . . . . I. Seb. Bach
9. V ungarischer Tanz . . . . Brahms
10. Ungarische Volkslieder
11. Ich verabschiede mich schon Zu einem Marmordenkmal . . . . Palestrina
12. Der Hochzeitsgesang . . . . Brechtel
13. An die Ungarn . . . . Z. Kodaly

2 und 6. Nummer Nánássy Géza / Klavier.
8. Nummer Dér György / Violine.
Die anderen Nummern des Programms vollführt der Chor.

Chormeister: TEGZES GYÖRGY

Eintrittspreis: 1. - RM

Koncertprogramok angol táborokból

Borghorst-i Leventetábor. 39. szám.

Igazolvány.

Alulírottak igazoljuk, hogy levente (1926. nov. 6, Debrecen; [illegible]) aki a Debreceni [illegible] gimnázium, kereskedelmi középiskola, ~~polgári-iskola~~ III. osztályának tanulója volt, 1945. augusztus 24-től 1946. febr. 2-ig a hadifogoly - gimnáziumot, - kereskedelmi középiskolát, - ~~polgári-iskolát~~ látogatta.

A következő tantárgyakat hallgatta:

Hit és erkölcstan	heti 1 órában.
Magyar ny. és irodalom	3
Történelem	3
Latin ny és irodalom	–
Francia ny. és irodalom	–
Német ny. és irodalom	3
Mennyiségtan	2
Kereskedelmi szamtan	2
Közgazdaságtan (Ker. ism., jogi ism.)	3
Könyvvitel	2
Magyar ker. levelezés	2
Föld és néprajz	3
Filozófia	–
Egészségtan	–

Dombrink Kázmér a föld- és néprajz tanára

Schmeken-Druck, Borghorst

Iskolalátogatási bizonyítvány Borghorst-ból

Bizonyítvány

/: Anyja

aki született 1926. év nov. hó 6. nap Debrecen községben és a Németország angol megszállási övezet ifjúsági táboraiban 1945 évi aug. hó 24-étől Friederikenhof-ban, 1945 évi szept. hó 28-tól Borghorstban/Westfalia/és 1946 évi febr. hó 4-től az Eselheide-i fogolytáborban folytatólagosan megtartott ~~gimnáziumi~~, kereskedelmi középiskolai, ~~polgári-iskolai~~ tanfolyamon

a harmadik osztályban

az alábbi szorgalmijegyet érdemelte:

A tantárgy			A tantárgy		
Fsz	megnevezése	elért szorgalmi jegy (1)	Fsz	megnevezése	elért szorgalmi jegy (1)
1.	Hit és erkölcstan	igen szorgalmas	10.	Ker. és jogi ism.	kiválóan szorgalmas
2.	Magyar ny. és irod.	igen szorgalmas	11.	Közgazdaságtan	—
3.	Történelem.	kiválóan szorgalmas	12.	Könyvvitel	igen szorgalmas
4.	Latin ny. és irod.	—	13.	Philosophia	—
5.	Föld- és néprajz.	—	14.	Angol nyelv	—
6.	Mennyiségtan	kiválóan szorgalmas	15.	Francia nyelv.	—
7.	Természettan	—	16.	Német nyelv	szorgalmas
8.	Vegytan	kiválóan szorgalmas	17.	Gyorsírás	—
9.	Ker. számtan.	szorgalmas	18.	Egészségtan	—

Kiegészítés: A bizonyítványt fentnevezett tanuló részére, előző tanulmányaira és személyi adataira vonatkozó okmányok bemutatása nélkül adtuk ki. A tanítás és vizsgáztatás a megszálló Brit hatóságok ellenőrzésével és jóváhagyásával történt.

Megjegyzés: (1) Szorgalmi jegyek: Kiválóan szorgalmas; igen szorgalmas; szorgalmas; résztvett.

Kelt, Eselheide, 1946-évi május hó 3-án.

Előadó és vizsgáztató tanárok:

Ellenőrző és bizottsági közegek:

Iskolai bizonyítvány Eselheideből

B e s t ä t i g u n g .

Es wird amtlich bestätigt,dass der ungarische Leutnant Karl Kőhalmi und die unter ihm stehende Einheit - die aus Ungarn ohne Waffen mit Gewalt geschleppt wurden - nach seiner Ankunft in Dänemark,seit 10.Februar 1945.mit den dänischen Freiheitskämpfern sofort in Verbindung trat und von der Leitung der dänischen Freiheitskämpfer im Durchführung ihr bestimmte Aufgabe gegen die besetzende nacionalsocialistische deutschen aktiv gearbeitet und teilgenommen hat und wartete,dass er in der richtige Stunde die Aufrüstung seiner ohne Waffen stehenden Einheit von den Freiheitskämpfern bekommt,damit er auch die schon vorher bestimmte und gegebene letzte Aufgabe durchführen kann.

Auch damit,dass er mit die unter ihm Stehenden gegen die - durch die ganze Welt bekannte - deutsche "Gestappo" die Gefahr ihres Ausrottungs auf sich genommen haben,gab er Beweis dazu, dass er kein Nacionalsocialist war und ist,und soweit,wie es von seiner Seite möglich war,führte er von den Alliierten und von der ungarische Regierung,Generaloberst Dálnoki Miklós Béla über Radio gegebene Aufruf durch.

I g a z o l v á n y .

Hivatalosan igazoljuk,hogy KŐHALMI KÁROLY magyar hadnagy az alájarendelt egységgel Magyarországból fegyvertelenül történt erőszakos kihurcolása és Dániába érkezése után azonnal,1945.évi február hó 10-én a megszálló nemzetiszocialista németek ellen küzdő dán szabadságharcosok mozgalmával érintkezésbe lépett és a szabadságharcosok vezetőségétől kapott meghatározott feladat végrehajtásában tevékenyen dolgozott s résztvett és a fegyvernélkül álló egységének a szabadharcosok által a legalkalmasabb időben történő felfegyverzésére várt,hogy ezzel a már előzőleg kitűzött és megkapott utolsó feladatát is végrehajtsa.

Azzal is,hogy vállalta az alájarendeltekkel együtt az egész világ előtt ismert "Gestappo"-val szemben kiirtásuk veszélyét,bizonyságát adta,hogy nem volt nemzetiszocialista és most sem az s az adott körülmények mellett eleget tett az "Egyesült nemzetek" és a Dálnoki Miklós Béla vezérezredes magyar kormányának rádión adott felszólításának.

Sandholm/Dánia,1945.évi május hó 17-én.

Kőhalmi

A dán ellenállás igazolása magyar katona részére

CERTIFICATION.

Subscribers certify that ________________ belonged to the confined /closed/ Hungarian transport arrived at Wesendorf on the 12th 3. 1945. He took part of the ground-workings of the German Military Airport at Wesendorf, was forced to made the very same work like the English, American, Russian, Tschechn, Polen and Yugoslaven political- and warprisoners. As the Allied Deliverating Forces got the village on the 11th 4. 1945. he report himself to the Military Government /Power/.

The truth of the above mentioned are certified by his working-fellows and witnesses.

ZEUGNISS.

Wir bezeugen es unterschriftlich, dass ________________ zu dem am 12. 3. 45. in Wesendorf ankommenden, geschlossenen ungarischen Transport gehörte. Er musste auf dem deutschen militärischen Flugplatz zu Wesendorf arbeiten, namentlich waren es Erdarbeiten, die in Gemeinschaft mit den anderen englischen, amerikanischen, russischen, tschechischen, polnischen und serbischen Politischen- und Kriegsgefangenen durchgeführt wurden.

Als die Verbündeten am 11. 4. 45. das Dorf erreichten, hat er sich bei den Streitkräfte der Panzerspitzen gleich gemeldet.

Vorstehendes ist von seinen Mitarbeitern und Zeugen unterschrieben.

IGAZOLVÁNY.

Alulírottak igazoljuk, hogy ________________ az 1945. márc. 12-én Wesendorfba befutott zárt magyar szállítmány tagja volt. Nevezettnek 1945. márc. 12-től 1945. ápr. 11-ig a wesendorfi német katonai repülőtér földmunkálatainál kellett dolgoznia, azonos munkát végezvén, mint az angol, amerikai, orosz, cseh, szerb és lengyel hadi-, valamint politikai foglyok.

Fentnevezett a szövetséges felszabadító erők 1945. ápr. 11-én történt bevonulásakor a páncélos ékek parancsnokánál azonnal jelentkezett.

A fentiek valódiságát mint munkatársak és szemtanuk igazoljuk.

Wesendorf/Hannover, 14.6.1945.

Lakpa Zygmunt
7267
Richard Frank

Theo. Hirtzer

Igazolás egy lefegyverzett magyar egység munkaszolgálatáról

CONTROL FORM D.2.

CERTIFICATE OF DISCHARGE

PERSONAL PARTICULARS

ALL ENTRIES WILL BE MADE IN BLOCK LATIN CAPITALS AND WILL BE MADE IN INK OR TYPESCRIPT.

SURNAME OF HOLDER ______ DATE OF BIRTH 28.10.21 (DAY, MONTH, YEAR)

CHRISTIAN NAME ______ PLACE OF BIRTH Satoroljaujhely

CIVIL OCCUPATION farmer FAMILY STATUS - SINGLE / MARRIED / WIDOW(ER) / DIVORCED

HOME ADDRESS Fiaaabony (?) Heves Megje

NUMBER OF CHILDREN WHO ARE MINORS ---

I HEREBY CERTIFY THAT TO THE BEST OF MY KNOWLEDGE AND BELIEF THE PARTICULARS GIVEN ABOVE ARE TRUE. I ALSO CERTIFY THAT I HAVE READ AND UNDERSTOOD THE "INSTRUCTIONS TO PERSONNEL ON DISCHARGE" (CONTROL FORM D.1)

SIGNATURE OF HOLDER......

NAME OF HOLDER IN BLOCK LATIN CAPITALS ______

II
MEDICAL CERTIFICATE

DISTINGUISHING MARKS ______

DISABILITY, WITH DESCRIPTION ______

MEDICAL CATEGORY ______

I CERTIFY THAT TO THE BEST OF MY KNOWLEDGE AND BELIEF THE ABOVE PARTICULARS RELATING TO THE HOLDER ARE TRUE AND THAT HE IS NOT VERMINOUS OR SUFFERING FROM ANY INFECTIOUS OR CONTAGIOUS DISEASE.

SIGNATURE OF MEDICAL OFFICER ______

NAME AND RANK OF MEDICAL OFFICER IN BLOCK LATIN CAPITALS ______

III
THE PERSON TO WHOM THE ABOVE PARTICULARS REFER WAS DISCHARGED ON 18 May 1945 (DATE OF DISCHARGE)

FROM THE * Army

RIGHT THUMBPRINT

OFFICIAL IMPRESSED SEAL

CERTIFIED BY ______

NAME, RANK AND APPOINTMENT OF ALLIED DISCHARGING OFFICER E.L.Booch Major CMP Provost Marshal

IN BLOCK LATIN CAPITALS

ø DELETE THAT WHICH IS INAPPLICABLE
* INSERT "ARMY" "NAVY" "AIR FORCE" "VOLKSSTURM", OR PARA MILITARY ORGANIZATION, e.g. "RAD", "SPK", etc.

(WHEN PRINTED THIS FORM WILL BE IN ENGLISH AND GERMAN)

Amerikai hadifogoly nyilvántartó lap

Kesznyéten, 923 3,9

PERSONAL DATA SHEET
Personalkarte

AREA CONTROL FORM P.4
Örtliches Kontrollblatt P.4
06396

TO BE COMPLETED IN TRIPLICATE (BOTH SIDES). ALL ENTRIES EXCEPT SIGNATURES WILL BE MADE IN BLOCK LATIN CAPITALS AND MUST BE IN INK OR TYPESCRIPT. NO SPACE IS TO BE LEFT BLANK.

Beide Seiten in dreifacher Ausfertigung, in lateinischer Druckschrift, in grossen Buchstaben und mit Tinte order Schreibmaschine auszufüllen. Unterschriften auf Rückseite jedoch in gewöhnl. Handschrift. Jede einzelne Spalte muss ausgefüllt werden.

1. SURNAME / Familienname:
2. RESERVED FOR HEADQUARTERS USE ONLY / Nur für den Dienstgebrauch (a) (b): 103
3. SERVICE* / Wehrmachtteil oder sonstige Gliederung: HEER
4. TRADE BY SPECIAL OCCUPATIONAL CATEGORY ‡ / Beruf nach Sonderberufsverzeichnis ‡ — LETTER / Buchstabe; NUMBER / Nummer
5. OFFICER / Offizier ø — OFFICIAL / Beamter/Angestellter ø — EM/OR / Unteroffizier/Mannschaft (X) — WOMAN / Frau ø
6. CHRISTIAN NAMES / Vornamen: LUDWIG
7. WEHRNUMMER: 2880-23-00-5
8. NO. OF IDENTITY DISC / Nr. der Erkennungsmarke: —
9. UNIT / Truppenteil: 13. RGT. 2. KP.
10. LOCATION OF UNIT / Gegenwärtiger Aufenthalt des Truppenteils: —
11. MILITARY OCCUPATION / Militärische oder Hilfsdienst-Verwendung: SCHÜTZE
12. NATIONALITY, PRESENT AND PAST / Staatsangehörigkeit gegenwärtige und frühere: HUNGARY
13. LAST COMPETENT RECRUITING OFFICE / Zuletzt zuständige Wehrersatzdienststelle: MISKOLC — REGIERUNGSBEZIRK
14. HOME ADDRESS: / Gegenwärtige Heimatanschrift: STREET / Strasse: BORSODSZENTGYÖRGY (?) — PLACE / Ort — KREIS: MISKOLC — REGIERUNGSBEZIRK/LAND: Dr.
15. FAMILY STATUS ø Familienstand — SINGLE / Ledig (X) — MARRIED / Verheiratet — WIDOW(ER) / Verwitwet — DIVORCED / Geschieden
16. NEXT OF KIN—CHRISTIAN AND SURNAMES / Anschrift der nächsten lebenden Angehörigen—Vor-und Zuname: ILONA CSIZY — MUTTER
RELATIONSHIP—Verwandtschaftsgrad — PLACE / Ort: MISKOLC — STREET, etc. / Strasse, Gebäudeteil: CSABAY-KAPU 37
17. AGE AT LAST BIRTHDAY / Lebensalter am letzten Geburtstag: 22 Years / Jahre
18. DATE / Datum — FOR HEADQUARTERS USE ONLY / Nur für den Dienstgebrauch — CHANGE OF STATUS / Veränderung

NOTES: / Erklärungen:
ø CHECK THAT WHICH IS APPLICABLE — ø Zutreffendes durchkreuzen
* INSERT 'ARMY', 'NAVY', 'AIR FORCE', 'VOLKSSTURM', 'WAFFEN SS,' OR PARA-MILITARY ORGANIZATION, e.g., 'RAD,' 'NSFK', etc. — * Wehrmachtteil oder Gliederung der die Einheit angehört, z.B. „Heer", „Kriegsmarine", „Luftwaffe", „Volkssturm", „Waffen SS", oder „RAD", „NSFK", u.s.w.
‡ INSERT APPROPRIATE LETTER AND SERIAL NUMBER FROM SPECIAL OCCUPATION INDEX. — ‡ Zutreffender Buchstabe und Nummer des Sonderberufsverzeichnisses sind hier einzusetzen.

P.T.O.—Bitte Wenden

Angol hadifogoly nyilvántartó lap

Für amtliche Vermerke
[illegible]
Dr. Bürgermeister.

Abmeldung
bei der polizeilichen Meldebehörde

Am 16. September 19 46 verzieht

Tagesstempel der Meldebehörde
16. Sep. 1946

nach amerik. Zone (Ort[1]), (Kreis; falls Ausland auch Staat)

(Wohnung) Straße / Platz Nr. ... oder zum Reichsarbeitsdienst / zum Wehrdienst ...

Letzte Wohnung: Hechtsheim (Ort[1]), Mainz (Kreis)

Grauelstr. 5 Straße / Platz Nr. ... als Mieter / Untermieter bei Ringel, Joh.

Familienname: ... (bei Frauen auch Geburtsname u. gegebenenfalls Name aus der letzten früheren Ehe) Vornamen: ... (sämtliche: Rufname unterstreichen)

Familienstand: ledig – XXXXXXXXXXX (Zutreffendes unterstreichen) Beruf: landw. Arbeiter (genaue Bezeichnung der Berufstätigkeit und Angabe, ob selbständig oder Angestellter, Arbeiter usw.)

Geburtstag: 1. Monat: 9. Jahr: 27 Geburtsort: Szolnok Kreis: ... Staat: Ungarn (wenn Ausland)

Staatsangehörigkeit[2]: Ung. Bezeichnung des relig. Bekenntnisses: kath. (ob Angehöriger einer Religions- oder Weltanschauungsgemeinschaft, gottgläubig oder glaubenslos) Wehrdienstverhältnis: ... (z. B. Ersatzreserve I usw.)

Wehrnummer: ...

Zuletzt zuständige Wehrersatzdienststelle: ...

Für Kraftfahrzeugbesitzer	Für Angehörige des zivilen Luftschutzes
Ich bin Besitzer des/der	Welche Verwendung haben Sie?
Lastkraftwagens Nr. ...	1. Sicherheits- und Hilfsdienst: ...
Personenkraftwagens Nr.: ...	2. Werkluftschutz: ...
Kraftrades Nr.: ...	3. Erweiterter Selbstschutz: ...
Meiner gesetzlichen Verpflichtung zur Anmeldung der Wohnungsveränderung bei der Zulassungsstelle für Kraftfahrzeuge werde ich unverzüglich nachkommen.	4. Selbstschutz: ...
	5. Luftschutzwarndienst ...

(Eigenhändige Unterschrift des Abgemeldeten)

(Eigenhändige Unterschr. d. Wohnungsinhabers b. Untermietern)

(Eigenhändige Unterschrift d. Hauseigentümers bzw. Verwalters)

..., den ... 19 ...
(Ort und Datum der Angabe an die Meldebehörde)

Vordruck C[2] (grün) R. Pol. Nr. 130E für Einzelpersonen

[1] Es ist die politische Gemeinde anzugeben, nicht ein Wohnplatz, ein Amtsbezirk oder ein Ortsteil.
[2] Bei mehrfacher Staatsangehörigkeit sämtliche angeben; bei Staatenlosigkeit: staatenlos und frühere Staatsangehörigkeit.

Wächter Verlag, Bad Teplitz-Schönau.

Auszug aus der Reichsmeldeordnung vom 6. Januar 1938

(Reichsgesetzbl. · S. 13)

Wer eine Wohnung bezieht, hat sich binnen einer Woche nach dem Beziehen der Wohnung bei der Meldebehörde anzumelden. Bei Zuzug aus einer anderen Gemeinde hat er dabei die Bestätigung über seine Abmeldung vorzulegen, falls er nicht seine bisherige Wohnung daneben beibehält. Wer seine bisherige Wohnung daneben beibehält, muß dies bei der Anmeldung angeben.

Wohnung ist jeder Wohnraum, auch die Schlafstelle (§ 2).

Wer aus einer Wohnung auszieht, hat sich binnen einer Woche bei der Meldebehörde unter Angabe seiner neuen Wohnung, oder, wenn er noch keine neue Wohnung besitzt, unter Angabe seines Verbleibs abzumelden (§ 3).

Bei Umzügen innerhalb der Gemeinde ist eine Abmeldung nicht erforderlich, sondern nur die Anmeldung in der neuen Wohnung. Bestehen in der Gemeinde besondere örtliche Meldestellen, so muß die Anmeldung bei der für die neue Wohnung zuständigen Meldestelle erstattet werden (§ 3 Abs. 2 und § 8 Abs. 2).

Die **Meldung (An- oder Abmeldung)** ist von dem Ein- oder Ausziehenden als dem Hauptmeldepflichtigen zu erstatten. Für Kinder bis zum vollendeten 15. Lebensjahr, die im elterlichen Hausstand wohnen, ist der Haushaltsvorstand meldepflichtig; wohnt das Kind nicht im elterlichen Hausstand, so ist der Wohnungsgeber meldepflichtig. Bei Entmündigten liegt dem gesetzlichen Vertreter die Meldepflicht ob (§ 4).

Der **Hauptmeldepflichtige** muß den von ihm wahrheitsgemäß ausgefüllten und von ihm selbst, vom Hauseigentümer, gegebenenfalls auch vom Wohnungsgeber, unterschriebenen Meldeschein — den Anmeldeschein in zwei, den Abmeldeschein in drei Ausfertigungen — persönlich bei der Meldebehörde unter Vorlage von Ausweispapieren abgeben (§ 5 Abs. 1 und § 11 Abs. 2). Das dritte Stück des Abmeldescheins erhält der Meldepflichtige nach Abstempelung zurück.

Die höhere Verwaltungsbehörde kann auch für den Anmeldeschein die Einreichung eines dritten Stücks vorschreiben (§ 13 Abs. 2). Im Falle dieser Anordnung erhält der Meldepflichtige das dritte Stück nach Abstempelung als Bestätigung der erstatteten Meldung zurück, falls ihm nicht von der Meldebehörde eine besondere Meldebestätigung (§ 11) erteilt wird.

Bei einem Wohnungswechsel, der sich auf den ganzen Haushalt erstreckt, sind Ehefrau und Kinder, solange sie mit dem Haushaltsvorstand in gemeinsamer Wohnung wohnen und seinen Namen führen, auf dem Meldeschein des Haushaltsvorstands mit zu melden. Im übrigen ist jede Person auf einem besonderen Meldeschein zu melden.

Bei der Abgabe der Meldung bei der Meldebehörde kann sich der am persönlichen Erscheinen verhinderte Meldepflichtige unter Angabe der Behinderungsgründe durch ein erwachsenes Familienmitglied und als Untermieter durch den Wohnungsgeber, als Mieter durch den Hauseigentümer (Verwalter) oder dessen erwachsene Familienmitglieder vertreten lassen.

Bei einem Wohnungswechsel, der sich auf den ganzen Haushalt erstreckt, kann der Haushaltsvorstand, im Behinderungsfall ein erwachsenes Familienmitglied die zum Haushalt gehörigen und mit umziehenden Personen bei der Abgabe der Meldung vertreten. Zum Haushalt zählen neben den Familienangehörigen auch Personen, die auf Grund eines Dienst-, Arbeits-, Vertrags- oder Verwandtschaftsverhältnisses in den Haushalt aufgenommen sind (§ 5).

Der Meldepflichtige hat auf Verlangen der Meldebehörde die erforderlichen Auskünfte zu geben, die notwendigen Ausweise vorzulegen sowie auch auf Anordnung persönlich zu erscheinen (§ 9).

Verweigert Wohnungsgeber oder Hauseigentümer (Verwalter) ihre Unterschrift, so hat der Meldepflichtige den Meldeschein mit dem schriftlichen Vermerk „Unterschrift verweigert" der Meldebehörde vorzulegen (§ 5 Abs. 4).

Außer dem Hauptmeldepflichtigen (dem Ein- oder Ausziehenden) sind der Wohnungsgeber und der Hauseigentümer (Verwalter) meldepflichtig, der letztere neben dem Wohnungsgeber auch für Untermieter (§ 4 Abs. 2)

Bei Einzug eines Mieters oder Untermieters haben Wohnungsgeber und Hauseigentümer (Verwalter) ihrer Meldepflicht genügt, wenn sie den Meldeschein des Zuziehenden unterschrieben und sich durch Einsicht in die Meldebestätigung (§ 11) davon überzeugt haben, daß die Meldung bei der Meldebehörde tatsächlich erstattet ist (§ 6).

Verweigert oder unterläßt der Hauptmeldepflichtige die Anmeldung, so genügen Wohnungsgeber und Hauseigentümer (Verwalter) ihrer Meldepflicht, wenn sie das der Meldebehörde anzeigen (§ 6 Abs. 2).

Den Auszug eines Mieters muß der Hauseigentümer (Verwalter), den Auszug eines Untermieters der Wohnungsgeber der Meldebehörde innerhalb einer Woche schriftlich mitteilen, wobei sie sich des hierfür vorgesehenen Postkartenvordrucks bedienen können (§ 7 Abs. 1). Die Mitteilung des Wohnungsgebers ist vom Hauseigentümer (Verwalter) mit zu unterschreiben. Im Falle des Fortzugs aus der Gemeinde bedarf es dieser Mitteilung nicht, falls Hauseigentümer und Wohnungsgeber den Abmeldeschein unterschrieben und sich durch Einsicht in den abgestempelten [illegible] davon überzeugt haben, daß die Abmeldung bei der Meldebehörde tatsächlich erstattet ist (§ 7 Abs. 2).

Wer in einer Gemeinde des Inlands nach § 2 gemeldet ist und besuchsweise in einer anderen Gemeinde bei Verwandten oder Bekannten wohnt, braucht sich erst nach Ablauf von sechs Wochen nach seiner Ankunft in der Besuchsgemeinde anzumelden. Reist er innerhalb dieser Frist ab, so ist er von der Meldung entbunden (§ 12).

Die unverheirateten Angehörigen der Wehrmacht und der SS-Verfügungstruppe sowie die Angehörigen des Reichsarbeitsdienstes sind von der Meldepflicht befreit, solange sie in einer Kaserne oder einer anderen Unterkunft der Wehrmacht, der SS-Verfügungstruppe oder des Reichsarbeitsdienstes wohnen.

Die Genannten müssen sich vor Antritt des Militärdienstes, des Arbeitsdienstes oder des Dienstes in der SS-Verfügungstruppe bei der für ihre letzte Wohnung zuständigen Meldebehörde unter Vorlage ihres Gestellungsbefehls oder Angabe ihrer Formation oder des für die Reichsarbeitsdienstunterkunft zuständigen Reichsarbeitsdienst-Meldeamts abmelden. Nach Beendigung ihrer Dienstzeit oder bei vorzeitigem Verlassen der bezeichneten Unterkünfte müssen sie sich bei der für ihre neue Wohnung zuständigen Meldebehörde, bei Rückkehr in ihre frühere Wohnung bei der dortigen Meldebehörde wieder anmelden (§ 14 Ziffer 1 und 2).

Personen, die aus einer anderen Gemeinde zuziehen, haben bei der Abgabe des Meldescheines über die Personalien der Eltern (Vor- und Familienname, Geburtstag, Geburtsort, Wohnort, Wohnung oder Sterbetag und Sterbeort) Auskunft zu erteilen und müssen im eigenen Interesse über die notwendigen Angaben unterrichtet sein, um doppelte Wege zur Meldebehörde zu vermeiden.

Achtung! Gemäß der Verordnung über zusätzliche Bestimmungen zur RMO. vom 6. 9. 1939 (RGBl. I S. 1688) ist die Frist für die An- und Abmeldung für die Dauer des Krieges auf 3 Tage herabgesetzt. Ausländer und Staatenlose müssen ihre Meldung innerhalb 24 Stunden bewirkt haben.

Különféle igazolások és mozgási engedélyek

THROUGH CAMP COMMANDING OFFICE POCKING

No. D. 88.

CERTIFICATION

.... inmate of the trough camp Pocking has to return straight home, after his train bound for Hungary, Main No. .... moved out from Pocking.

POCKING CAMP, 2. aug. .... 1946.

[signature]
Camp Commander

[signature]
Bearer

MILITARY GOVERNMENT OF GERMANY

TEMPORARY REGISTRATION	Zeitweilige Registrierungskarte
Name / Name ...	Alter / Age 1.9.27 Geschlecht / Sex männlich
Ständige Adresse / Permanent Address Hechtsheim Grauelstr. 5	Beruf / Occupation landw. Arbeiter
Jetzige Adresse / Present Address Hechtsheim Grauelstr. 5	

Der Inhaber dieser Karte ist als Einwohner von der Stadt Hechtsheim vorschriftsmäßig registriert und ist es ihm oder ihr strengstens verboten, sich von diesem Platz zu entfernen. Zuwiderhandlung dieser Maßnahme führt zu sofortigem Arrest. Der Inhaber dieses Scheines muß diesen Ausweis stets bei sich führen.

The holder of this card is duly registered as a resident of the town of Hechtsheim .... and is prohibited from leaving the place designated. Violation of this restriction will lead to immediate arrest. Registrant will at all times have this paper on his person.

keine
Legitimations-Nummer
Identity Card Number

CLARENCE G. MARTENS
M.G.O. – G2 B2 – MAJOR

13 Aug. 1946
Datum der Ausstellung
Date of Issue

Unterschrift des Inhabers
Signature of Holder

Right Index Finger

(Dies ist kein Personal-Ausweis und erlaubt keine Vorrechte.)
(This is not an identity document and allows no privileges.)

[illegible] bis 28.9.46
[illegible] [illegible] 21.9.46

1. OBERSTLTN. 18. 3. 1898. GÁTALJA
(Surname—Zuname) (First name—Vorname) (Rank—Dienstgrad) (Date and place of birth—Geburtsdatum and Geburtsort)

2. IBM
(Name and address of next of kin—Name und Anschrift des nächsten Angehörigen) (Internment serial number)

3. 6. 5. 1945. IBM. ÖSTERREICH
(Date of capture—Datum der Gefangennahme) (Place of capture—Ort der Gefangennahme)

4. 47 164 71 BLAU GRAU
(Age—Alter) (Height—Grösse) (Weight—Gewicht) (Eyes—Augenfarbe) (Hair—Haarfarbe)

5. HENGSTEN DEPOT KEINE
(Unit—Truppeneinheit) (Serial number—Nr. der Erkennungsmarke)

6. KEINE BERUFS OFF. ACKERBAU MIN.
(Distinguishing marks—Besondere Kennzeichen) (Occupation—Beschäftigung) (Army—Heer) (Civil—Zivilberuf)

7. Branch of service—Waffengattung: Air corps—Luftwaffe ____ Army—Heer X ____ Navy—Marine ____

HUNGARIAN

(Signature—Unterschrift)

MEDICAL RECORD: Date of stimulating dose typhoid ____
Date atabrine therapy started ____
Other inoculations or medical data ____

Date of arrival ____
Date of transfer ____

PRISONER OF WAR PRELIMINARY RECORD
VORLÄUFIGE ERKLÄRUNG DES KRIEGSGEFANGENEN

P/W camp PW.TE C-3
Group No. 3-13
Theater ____

PRINT CLEARLY—DEUTLICH DRUCKSCHRIFT SCHREIBEN

Right Hand				
1. Thumb	2. Index finger	3. Middle finger	4. Ring finger	5. Little finger

Left Hand				
6. Thumb	7. Index finger	8. Middle finger	9. Ring finger	10. Little finger

W.D.A.G.O. No 19-3 TO ACCOMPANY PRISONER Note amputations in proper space

Amerikai nyilántartó lap 10 ujjlenyomattal és munkaelszámolással

Name ____ Rank 3/G. ISN 5123204 Unit ____

TRANSFER DATA

FOR LABOR HAS NOT BEEN MADE ON DISCHARGE.

NUMBER OF DAYS WORKED

1. 80c	16. 80c	1. 80c	16. 80c	1.	16.		
2. 80c	17. 80c	2. 80c	17. 80c	2.	17.		
3. 80c	18. 80c	3. 80c	18. 80c	3.	18.		
4. 80c	19. 80c	4. 80c	19. 80c	4.	19.		
5. 80c	20. 80c	5. 80c	20. 80c	5.	20.		
6. 80c	21. 80c	6. 80c	21. 80c	6.	21.		
7. 80c	22. 80c	7. 80c	22. 80c	7.	22.		
8. 80c	23. 80c	8. 80c	23. 80c	8.	23.		
9. 80c	24. 80c	9. 80c	24. 80c	9.	24.		
10. 80c	25. 80c	10. 80c	25. 80c	10.	25.		
11. 80c	26. 80c	11. 80c	26. 80c	11.	26.		
12. 80c	27. 80c	12. 80c	27. 80c	12.	27.		
13. 80c	28. 80c	13. 80c	28. 80c	13.	28.		
14. 80c	29. 80c	14. 80c	29. 80c	14.	29.		
15. 80c	30. 80c	15. 80c	30. 80c	15.	30.		
	31. —		31. 80c		31.		
Total due for NOV. (Month)	$ 24.-	Total due for DEC. (Month)	$ 24.80	Total due for (Month)	$		

INDEBTEDNESS (Due U.S.)

Date	P.X.	Other	Signature of P/W	Date	P.X.	Other	Signature of P/W

Monthly allws due $____ Total due P/W, $____ Last paid to include____
Work allws due $____ Total due U.S., $____ *I certify that I have verified the foregoing entries and found them correct.
Balance, $____

(Signature)

(Name typed) (Official title)

*Certificate to be signed only on transfer of P/W without W.D., P.M.G. Form No. 20.

SIP. 4-45/15004/77513

HEADQUARTERS
EUROPEAN THEATER OF OPERATIONS
UNITED STATES ARMY

CERTIFICATE OF CREDIT
(CREDIT-BESCHEINIGUNG)

DATE (Datum) 11 Oct. 1945.

I CERTIFY THAT THE FOLLOWING CREDIT BALANCE IS DUE GERMAN PRISONER OF WAR
(Ich bescheinige dass die folgende Credit Bilanz dem deutschen Kriegsgefangenen

(NAME)	Oblt. (RANK - DIENSTGRAD)	31-G-2 367 367 (ISN) (Kgf. No)

FROM THE GOVERNMENT OF THE UNITED STATES FOR HIS PERIOD OF CAPTIVITY BEGINNING
(von der amerikanischen Regierung waehrend seiner Gefangennahme von)

12 April 1945. (DATE - DATUM) AND ENDING bis 11 Oct. 1945. (DATE - DATUM)

zukommt.

For accrued Monthly Allowance (Monatliches Gehalt)	$ 119.33
For accrued Labor Allowance (Arbeitslohn)	$
Less Cost of Post Exchange Supplies Furnished. (Zukommender Betrag fuer ausgelieferte Objecte)	$
BALANCE (Differenz-Betrag)	$ 119.33

Brief Block D.P.

W. J. GREFER
... Lt., FD
Symbol 212-434
13 OCT 1945

You #	1516
A/C of	
RANK	
Symbol #	
DATE	

This Represents a true and correct Statement of the amounts due me from the
(Dies ist eine wahre und richtige Aufstellung der Summe die die
Government of the United States.
(amerikanische Regierung mir schuldet.)

SIGNED (Gezeichnet) ____________
RANK (Dienstgrad) Oblt.

INTERNMENT S.NO. 31 G 2 367 367 MI
(Kriegsgefangenen No.)

Igazolás az USA munkabértartozásáról

GOUVERNEMENT MILITAIRE
FRANÇAIS EN AUTRICHE
Détachement de: Bregenz

le 20 VIII 1945

LAISSEZ-PASSER N° VA 1289
Passierschein - Travelling Permit

Nom et prénom
Name und Vorname — Name and Surname

né / *geboren* / *born* à / *in — in* Taktaharkany
le / *den — on* 26.VII.1909

Nationalité / *Staatsangehörigkeit — Nationality* Hongrie - Ungarn

Demeurant / *wohnhaft — Dwelling* Lustenau

Profession / *Beruf — Profession* commerçant - Kaufmann

Carte d'identité n° / *Ausweis Nr. — Identity card n°* Soldbuch 151/15.11.44/Debrecen

est autorisé à se rendre à / *ist berechtigt nach ..... zu reisen — Is allowed to travel to* Graz, avec bagage

Moyens de transport / *mit — Transportation* chemin de fer, auto

Motif / *Grund der Reise — Purpose* rapatriement - Heimreise - repatriation

Valable jusqu'au / *Gültig bis — Valid until* 6 IX 1945

sans retour

L'Officier de Sécurité Publique
du Détachement de: Bregenz

Ce Laissez-Passer n'est valable qu'accompagné d'une pièce d'identité avec photographie.
Dieser Passierschein ist nur gültig in Verbindung mit einem amtlichen Lichtbildausweis.
This Permit is only valid together with a paper of identity.

Laissez-Passer	Passierschein
valable du 13.8.45. au 13.9.45..	Gültig vom 13.8.45..... bis 13.9.45
Monsieur......................	Herr..........................
Domicile: Dornbirn.............	Wohnort: Dornbirn..............
Nationalité: hongrois..........	Staatsangehörigkeit: ungarisch....
est autorisé à circuler en bicyclette, ~~chemin de fer~~ auto avec bagages	~~Ist die Fahrberechtigung für~~ Fahrrad, Eisenbahn, Auto. mit Gepäck
de Dornbirn à Innsbruck........	von Dornbirn nach Innsbruck......
....	....
But: rapatriement..............	Zweck: Heimreise................
Bregenz, le 7. août 1945.......	Bregenz, den 7. August 1945........
Le Gouverneur Militaire: P-O.	Der Bürgermeister:

Francia nyelvű mozgási engedélyek

VI° REGION MILITAIRE
DEPOT DE P.G.A.N°204
- LUNEVILLE -

N° /46 Eff/PG

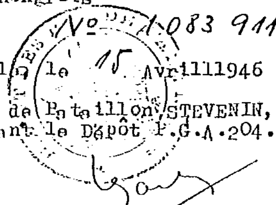
CERTIFICAT DE LIBERATION.

En exécution des Prescriptions de la Note de Service N° 6708/DGPG/I du 20 Mars 1946, notifiée sous le N° 4909/PG/20/R le 22 Mars 1946, le Prisonnier de Guerre Hongrois ... 083 911

EST LIBERÉ.

Lunéville, le 15 Avril 1946

Le Chef de Bataillon STEVENIN,
Commandant le Dépôt P.G.A.204.

Destinataires:

P.G. Hongrois
Archives.

Francia nyelvű igazolás magyar fogoly felszabadításáról

Toulouse, 1945, junius 14.

Kedves Honfitársnő,

Megérkezett Észak-Franciaországba és Párisba a Magyarországról elhurcolt asszonyok és gyerekek első csoportja. A Magyar Függetlenségi Mozgalom mindent elkövet, hogy ugy ezek a gyerekek és anyák, mint azok, akik még jönni fognak, a franciaországi magyar családoknál támogatást, szeretetteljes fogadtatást és otthont találjanak addig is, amig visszatérhetnek Magyarországra.

A párisi magyar nők versengenek egymással: hogyan és milyen módon segitsék az asszonyokat, családanyákat, kisgyerekeket, akik mérhetetlen szenvedéseken mentek keresztül.

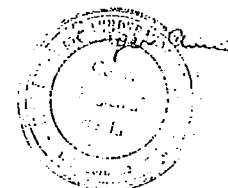
Mi toulousei magyar asszonyok sem maradhatunk közömbösek, mi is boldogok vagyunk, mikor a megmenekült egyének és családok százainak névsorát olvassuk! Mi is részt akarunk venni fogadtatásukban! Melyikünk nem viseli szivén sorsukat és ki közülünk az, aki nem akar segiteni egy kisgyerek bánatát elfelejteni

Nem jótékonyságra, hanem támogatásra, baráti fogadtatásra, szeretetteljes gondoskodásra van szükségük!

A Magyar Függetlenségi Mozgalom toulousei csoportja meghivja minden nőtagját kedden, f. ho 19-én d.u. 5 órakor a 36, rue des Chalets alatt tartandó összejövetelére. - Ezen az összejövetelen meg akarjuk beszélni: milyen módon vehetünk részt a magyarországi deportáltak fogadtatásában.

Biztosak vagyunk benne, hogy Ön sem fog távolmaradni, hanem javaslataival és támogatásával segitségünkre lesz.

Szivélyes üdvözlettel

Madame
Berthe Büchler
Toulouse.

A Magyar Függetlenségi Mozgalom felhívása a foglyok segítségére

FRANÇOIS VANCZAK
SCULPTEUR

Perpignan, [illegible]

Kedves Büchler bácsi!

Ne tessék haragudni, hogy előbbi levelemben a csomag miatt írtam. Én azt hittem, hogy a csomag talán elveszett, azért írtam ezt. Most azonban sokkal jobban örülök, hogy azt olvashatom, hogy a ruhákat azok a szegény gyermekek kapták, akik hazamentek. Azoknak bizony sokkal jobban szükségük van rá, mert szegénykék legtöbbje bizony a hidegbe és nyomorba ment vissza. Én itt nem nélkülözök semmit sem, mindenem megvan és bizony sokszor eszembe jut, hogy nem sokaknak jut [illegible] nekem. Most pedig befejezem a csomag témát és sokkal a sokkal megelégedettebbek vagyok így, hogy a kis hazamenők kapták a holmikat.

Most nagyon örülök, mert az iskolából megjött az első értesítő. Még nem osztályoztak mindenre, de amire igen, arra elég jó osztályzatot kaptam. A másik nagybácsim is ma érkezett meg és holnapután karácsony, így most nagyon megelégedett vagyok.

Most pedig befejezésül boldog karácsonyi ünnepeket kívánok és egy sokkal jobb évet, mint ez volt.

Sok szeretettel: Juju.

U.i. A választ várom, mert az előbbi levele is nagy örömet szerzett. Boldog karácsonyi ünnepeket kívánok mégegyszer!!!! Nagybácsim és Nagynénim is kellemes karácsonyt kívánnak Büchler bácsiéknak.

Perpignan-i magyar gyermek levele Büchler Gézához

CENTRE D'ACTION ET DE DÉFENSE DES IMMIGRÉS
(C. A. D. I.)
SECTION DE LA HAUTE-GARONNE

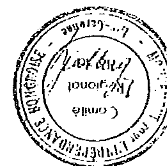
Toulouse, le 31 octobre 1945
Téléphone 278-66
C. A. D. I. 4, Place Wilson

Monsieur le Maire,

Nous nous permettons de solliciter votre haute bienveillance de bien vouloir héberger pour une durée de 4 à 5 semaines (jusqu'à leur rapatriement) 35 enfants de nationalité hongroise, qui ont été amenés d'Allemagne en France et qui se trouvent actuellement au Camp de Vernet (Ariège).

Ces enfants doivent arriver à Toulouse d'un instant à l'autre et il nous est impossible de trouver un local pour les héberger pendant les quelques semaines qu'ils doivent passer à Toulouse.

Veuillez recevoir, Monsieur le Maire, l'expression de nos sentiments distingués.

A Magyar Függetlenségi Mozgalom levele Tooulouse polgármesteréhez, magyar fiatalok elszállásolása érdekében

Páris,1945.november 19.

Alkonzul Ur, kedves Barátom,

ahogy azt ma telefonon már jeleztem, csatoltan átnyujtom azon jegyzék másolatát, amely összefoglalja azon határozatokat, amelyeket egy miniszterközi bizottság hozott néhány nap előtt a jelenleg Franciaországban tartózkodó magyar hadifoglyok ügyében.

Ez a bizottság a külügy-, munkaügy- és a tengely-foglyok-minisztériumaiból tevődött össze. Megvizsgálták a magyarok kiszabaditásának elvét és 2 héten belül kétség kivül kedvező elintézés fog történni. Akkor mód nyilik arra, hogy az érdekeltek visszatérjenek országukba, melynek első lépése Bajorország lesz /átcsoportositási zóna amerikai ellenőrzés alatt/. Mindenesetre a munkások egyes csoportjait elengedik belőlük, ha a szövetségesek által száll itandó német hadifoglyok megérkeznek /bányászok, nehéz munkások, stb./. Azok közül, akik nem térhetnek vissza hazájukba, csak azok maradhatnak szabadon Franciaországban, akik a francia közgazdaság részére hasznos munkát fejtenek ki. Nem számitanak ezek közé a boltosok, kereskedők, szabók, stb., akik számosan vannak.

Az elfogadott tervek kivitelezésére várva, a/felriasztott hadifogolyszolgálat/különböző szervezetek utján/ lépéseket tesz:

hogy elkülönitse a magyarokat a németektől,

hogy megszervezze a szolgálatot a magyar táborokban levő magyarokkal, hogy ápolja a kórházakban levő magyarokat, dacára a gondnokok pénzhiányának.

Ankét megtartását rendelték el a jelzett botrányos esetek ügyében.

A jegyzék hozzáteszi:

Mindezen rendszabályok időbe kerülnek: értesiteni kell a magyarokat, hogy megnyugodjanak és megakadályozzunk egy külföldi sajtókampányt

-----

A jegyzék tartalmát bizalmasan közlöm Önnel. Gondolom, hogy örülni fog annak, ahogy engem is kielégitett. Kissé rekompenzálva érzem magam azért a rosszért, amiben részünk volt, a félhivatalos vagy hivatalos intervenciókért, nem hagyjuk abba a néma hadjárat táplálását azon botrányos tettek ellen, amelyeket ismerünk. Tudom, hogy lesz még tennivaló, de bizom azok szavában, akik az üggyel foglalkoznak. Csatoltan megküldöm azon ügydarab egy másolatát, amelyet 3 különböző irányba küldtem meg. Örömmel állapitom meg, hogy a kérdés, amelyet jeleztem, egy É.Amerikai sajtókampány ügye, láthatóan hozzájárult a megbeszélések tájékoztatásához. Nem lehettem jelen ezen az összejövetelen, nincs hivatalos megbizatásom arra, hogy ezt az ügyet a megfelelő helyen védelmezhessem. Ezt nagyon sajnálom. Mindenesetre Hallier ezds.ur, anélkül, hogy jelen lett volna, nem volt oly messze a vitától, hogy eredményét ne tudhatta volna. Ebben az ügyben ő is sokat segitett nekem és boldog leszek, ha egy találkozás alkalmával kifejezheti neki köszönetét, amelyet azok részére akar nyilvánitani, akik az ügy érdekében működtek.

1946.IV.13.

A fordítás hiteles:
Certified translation

Az évadék elnökének levele a foglyok helyzetéről (fordítás)

CROIX-ROUGE HONGROISE

DÉLÉGATION EN FRANCE

A Magyar Vöröskereszt franciaországi kirendeltsége

15, Rue de Berri, PARIS 8e — (Légation de Hongrie) Tél. : ÉLYsées 37-41

161/1946/F/S

Páris, 1946 március 27.

Monsieur Géza BUCHLER
33 rue des Granges
TOULOUSE

Haute Garonne

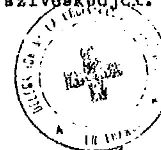
Tisztelt Honfitársam !

Van szerencsém értesiteni, hogy a francia kézben lévö hadifoglyok ügyében örvendetes fordulat állt be: hosszas utánajárásunk eredményeképen a Francia Hadügyminisztérium a magyar hadifoglyok felszabadításáról a mellékelt végzést küldte át.

Hozzáfűzöm azt, hogy az amerikai katonai hatóságok, amelyek a hazaszállítást eszközlik, április 8.-án inditják el az elsö szállitmányt. Az arról szoló végzésnek forditását szintén mellékelem.

Kivánatos volna, hogy a magyar hadifoglyok a végzésekről tudomást szerezzenek. Hozzáfűzöm azt, hogy az amerikai hatóságok egy bizonyos számu bakancsot és ruhaneműt bocsájtottak rendelkezésünkre, amelyeket az arra legjobban rászorulók részére fogjuk kiosztani. Kérjük, hogy e célból egy listát felállitani és azt minél gyorsabban hozzánk eljuttatni szíveskedjék.

Honfitársi üdvözlettel

A Magyar Vöröskereszt tájékoztatója a hazaszállításról

MINISTERE DES ARMEES
ETAT MAJOR DE L'ARMEE.
Direction Générale des
P.G. de l'Axe.

31.bis rue de la Tour Maubourg
PARIS VII.

N°6890 /DGPG/ I

Paris, le 9 Mars 1946.

LE MINISTRE DES ARMEES

à Monsieur le Docteur PALLAY
Membre du Comité Hongrois
auprès du Comité International de la Croix-Rouge.
Hotel CHATEM

Docteur,

Comme suite à votre visite du 8 Mars, j'ai l'honneur de vous faire connaitre que le Gouvernement français a décidé de libérer les Prisonniers de guerre hongrois dès que leur rapatriement pourra s'effectuer à travers la zone américaine d'occupation en Allemagne.

Je demande ce jour même aux autorités américaines confirmation de la possibilité d'exécuter les mouvements nécessaires à destination de la Hongrie à travers la zone américaine d'occupation en Allemagne.

Veuillez agréer, Docteur, l'assurance de ma considération distinguée.

Pour le Ministre des Armées
Pour le Général de Corps d'Armées REVERS
Chef d'Etat-Major de l'Armée de Terre,
Le Général de Division BUISSON
Directeur Général des P.G. de l'Axe.

Signature : BORDAT m.p.

L.S.

A hadifogoly igazgatás levele a felszabadításról

MINISTERE DES ARMEES

Páris, 1946 március 9.

M Á S O L A T

Le Ministre des Armées

PALLAY doktor urnak
a magyar komité tagjának
a Nemzetközi Vöröskereszt
Komitéjánál
Hotel Chatham.

Igen tisztelt Doktor ur !

Folyó hó 8.-án tett látogatásával kapcsolatban tudomására hozom, hogy a francia kormány a magyar hadifoglyok felszabadítását elhatározta, mihelyt hazaszállításuk az amerikai megszállt német területen keresztül lehetséges lesz.

Még ma kikérem az amerikai hatóságok megerősítését az átszállítás lehetőségét illetőleg Magyarország felé, az amerikai megszállt német területen keresztül.

Tisztelettel maradok

Pour le Ministre des Armées
pour le Général de Corps d'Armée REVERS
Chef d'Etat-Major de l'Armée de terre
Le Général de division BUISSON
Directeur Général des P.G. de l'Axe

Aláirás : P.Bordat m.p.

Magyar fordítás

HQ WESTERN BASE SECTION

STAFF MESSAGE CONTROL

HQ THEATER SERVICE FORCES, EUROPEAN THEATER /REAR/

I N C O M I N G C L A S S I F I E D M E S S A G E

WAK/eor

DATED MAR 8o1737A '46 RECD MAR 22 11 25 A

UNCLASSIFIED ROUTINE

FROM : OMGUS CRX 629 signed CLAY

ACTION TO : WESTERN BASE SECTION /USFET MISSION PM § TRANS/

INFO TO : USFET /MAIN/ ; 3RD ARMY ; 7TH ArMY ; usUSFA ; ACC Hungary for Key ; FRENCH ARMY ; BERCOMB

REF No : CC 1722

Tárgy : Magyar hadifoglyok, deportáltak és menekültek /displac persons/ hazaszállítása Franciaországból.

E sürgöny felhatalmaz 4 vonat magyar állampolgárt hazaszállíta Franciaországból Magyarországra, Komáromba.

A szállitàsi feltételek, melyeket a katonai hatóságok CC-23459 es számu, február 27.-én kelt sürgönye szabott, érvényben maradnak, kivéve a következö pontokat :

A/ a vonatokat ugy inditjàk, hogy április 8.,15., 22., és 28.-án kezzenek Linzbe, Austriába .

B/ Utirány via Strasbourg, Bregenz, Innsbruck, Salzburg, Linz Bécs Komárom, Magyarország.

ACTION PM

INFO : TRANS
AG X
AG OPNS
SGS

UNCLASSIFIED ROUTINE SMC 5772

Hazaszállítási utasítás és program

A Magyar Hazahozatali Kormány Biztosság Franciaországi Kirendeltsége és a Magyar Vöröskereszt Franciaországi Kirendeltsége közli :

Junius 1.-én délután 5 órakor az utolsó magyar hadifogoly vonat elindult Magyarország felé.

1945 októberében kezdödött az amerikai kézben lévő magyar hadifoglyok hazaszállitása.. A tél ideje alatt a vonat inditások fel lettek függesztve. Tavasz beáltával ujabb szerelvények indultak.

Az első február 28.-án, melyet hetenként egy-egy szerelvény követett és igy a marcius 28.-án az utolsó amerikai kézben lévő hadifogo. elhagyta Franciaorszag területét.

Aprilis 4.-én kezdődött a francia táborokban lévő magyar hadifoglyok hazaszállitasa. 8 hadifogoly vonatra volt szükség, hogy két hón. alatt az utolsó hadifogoly visszatórhessen, egy-egy szerelvény kb. 1.5.. hadifoglyot vett fel. Igy hozzávetőleg 30.000 magyar tért vissza családjához, hogy az uj demokratikus Magyarország épitő munkájában részt vehessen.

A hadifogolyvonatokat kisérő francia fegyveres osztag mellé a Hazahozatali Kormány Biztosság és a franciaországi magyar Vöröskereszt egy egy megbizottat küldött.

Franciaországban maradt hadifoglyok egy csekély töredéke amely a következő kategoriákban osztható :

1. ~~Azok~~ Betegek, akiknek az állapota nem engedte meg a fárasztó gos utat. A felépülések után igyekezni fogok a legrövidebb uton hazaindi ni

2. Azok, akik rosszindulatu és nemzetellenes propaganda hatása alatt nem kivánnak hazamenni

3. Azok, akik elszórtan munkahelyeiken /föld, stb/ nem lettek ideje korán értesitve

4. Azok, akiknek lelkiismeretét nemzet ellenes bün terheli, és nem hajlandók hazatérni és arról számot adni.

5. Legionisták

1946 junius 6.-àn

Hazahozatali Kormany Biztossag franc
orszagi Kirendeltsége nevében :
VASI József
A Magyar Vöröskereszt franciaországi
Kirendeltsége nevében :
dr FARKAS László

Tájékoztató a hazaszállításról

Lager Freilassing, Freilassing, den 8. 12. 1945
Lager- und Kücheverwaltung

Namentliches Verzeichnis
der

u n g a r i s c h e n   S t a a t s a n g e h ö r i g e n
die im

ALLIED MILITARY CONTROL FREILASSING 12.12.45

Durchgangslager des ehemaligen Heereszeugamtes
F r e i l a s s i n g
untergebracht sind und die mit dem nächsten
Transport in ihre Heimat zurückkehren.

COUNTER INTELLIGENCE CORPS U.S. ARMY DATE 10.12.45 CIC

Lfd Nr.	Name	Geburts-datum	Geburts-ort	Beruf	zuständiger Wohnsitz
1.	Valler Ferenc	26.3.1926.	Nagyvarda	Landwirt	Nagyvarda
2.	Molnar Istvan	10.10.1923.	Nyakashaza	Landwirt	Lentiszombathely
3.	Mate György	21. 4.1927.	Csongrad	Bauer	Csongrad
4.	Schreiner Janos	7.12.1925.	Nagyvarda	Landwirt	Nagyrada
5.	Csönge Albert	26.1. 1926.	Nagyrada	Landwirt	Nagyrada
6.	Horvath Jozsef	20. 8.1923.	Zalavar	Landwirt	Zalavar
7.	Sipos Sandor	23.12.1927.	Nemesgulacs	Landwirt	Nemesgulacs
~~8.~~	~~Toth Gabor~~	~~1. 8.1923.~~	~~Zalavar~~	~~Landwirt~~	~~Zalavar~~
9.	Fetö Jozsef	19. 7.1927.	Zalaszabar	Landwirt	Nagyrada
10.	Joos Jozsef	25. 1.1923.	Lentiszombathely	Landw.	Lentiszombathely
11.	Takacs Jozsef	12. 3.1923.	Zalavar	Landwirt	Zalavar
12.	Kovacs Pal	2. 1.1924.	Nagyrada	Landwirt	Nagyrada
13.	Lutz Jozsef	4. 4.1925.	Zalavar	Landwirt	Zalavar
14.	Csiga Istvan	15. 8.1923.	Zalavar	Landwirt	Zalavar
15.	Niederecker Ernö	28.10.1927.	Agastyan	Landwirt	Agastyan
16.	Meszaros Peter	8. 4.1926.	Nagyrada	Landwirt	Nagyrada
17.	Aira Sandor	2. 7.1914.	Szerencs	Kaufm.	Mezökeresztes
18.	Csetnicki Barabas	4. 1.1923.	Igric	Landwirt	Nemesbikk
19.	Losa Lajos	19.10.1920.	Ömböd	Landwirt	Ömböd
20.	Gögh Kalman	1. 9.1914.	Cuta	Kellner	Budapest.
21.	Graf Janos	21. 4.1908.	Rajka	Tischler	Rajka
22.	Nagy Jozsef	16. 6.1925.	Lesencetomaj	Schuhmacher	Lesencetomaj
23.	Nagy Imre	1. 3.1927.	Lesencetomaj	Tischler	Kiskomárom

~~[illegible]~~

A freilassingi transzportlista első lapja

SERVICE DES PRISONNIERS
DE GUERRE

Dépôt N° 204 de Lunéville

Certificats de Dépôt de Fonds

Le Commandant du dépôt de P. G. certifie que le solde créditeur du compte particulier du prisonnier de guerre
N° Mle 1083 904 s'établit comme suit au moment de son rapatriement :
à Hongrie

Avoir en billets de la Banque de France : -82.50- frs. quatre-vingt-deux frs. cinquante.

Fait à Lunéville le 12 Avril 1946.

Le Commandant du Dépôt.

Különféle igazolások és munkaelszámolás (francia)

ROYAUME DE BELGIQUE

COMMUNE DE MARCINELLE

VALIDÉ le 25 MARS 1946
L'Officier de l'État Civil ou son délégué,

CERTIFICAT

MODÈLE C. N°729 (729)

valable jusqu'au 20 Juin 1946

Avant d'... en Belgique tout étranger ... permis de travail.

Le nommé ....

né à Kiralye Gyhaza Hongrie le 7.4.1923

de nationalité Hongroise

entré en Belgique le Camp P.W.n° 2375 à Megehom

venant de idem

est inscrit ce jour aux registres des étrangers de la commune de MARCINELLE

rue F.Montagne ...., n° 326

Il reconnaît avoir été averti qu'il n'est pas admis à séjourner dans le Royaume sans l'autorisation de l'Administration de la Police des Etrangers ; qu'en attendant la décision à intervenir, le présent certificat lui est délivré, pour constater sa déclaration au bureau des étrangers et pour lui permettre d'obtenir les documents nécessaires à son ravitaillement ; que ce certificat, révocable en tout temps, ne le met pas à l'abri des poursuites judiciaires, du chef d'infraction à une mesure d'expulsion ou de renvoi dont il aurait fait l'objet.

Marcinelle, le 25 Mars 1946

Signature de l'intéressé

Pour le Bourgmestre,
Le préposé,

PROCESSING HEADQUARTERS
DEFC 22
REGENSBURG ... APO 1

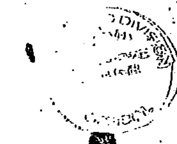
This is to certify ______________ has been properly deloused at this camp on 29. 3. 1946.

Stamp Medical Signature

Hiermit wird bescheinigt, dass der ______________ am 29.3.1946. in diesem Lager vorschriftsmässig entlaust worden ist.

Stempel Albert P. Rosen Capt., M.C. Unterschrift des Arztes

IGAZOLJUK, HOGY ______________
1946. III. 29. NA T.BORB.N ELOIR.SSZERUEN TETUMENTESITVE LETT.

ORVOS ALAIRAS

DISARMED ENEMY FORCES CAMP 22
REGENSBURG-GERMANY

The bearer is interned in D.E.F.C. 22, Regensburg.
The bearer has NOT been discharged. This card is carried in lieu of other identification papers.

Der Inhaber ist interniert im D.E.F.C. 22, Regensburg. Diese Karte wird ... nicht entlassen ... anstelle anderer Ausweispapiere geführt.

Provost Marshall

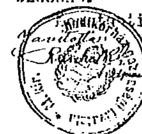
Ungarisches Kriegslazarett Konstantinsbad

Igazolvány.

Igazolom, hogy .... 1945. év április hó ... 54 ... pfennig, azaz Ötven-négy márka ... pfennig Wehrsoldilletményt és 21 ... 90 pfennig, azaz ... márka 90 pfennig dohányváltságot kapott.

Ezen összegen kívül egyéb illetményben nem részesült.

Konstantinsbad, 1945. évi április hó 1.-n.

Ruszka Károly
gazd.hiv.főnök h.

UNRRA
Gouvernement Militaire
du Cercle de TUTTLINGEN

Tuttlingen, 27 Nov.'46

Laisser-Passer

M: (Hongrois)

est autorisé à se rendre a BLONRIED (sans retour)

pour rapatriement en Hongrie

piece d'Identité demobilisation G A E

moyens de Transports chemin de fer

Validité 3 jours (trois)

~~L'OFFICIER DE CONTROLE DE LA S. P.~~
~~des Personnes Déplacées~~

I. 46. Hofinger, Tuttlingen.

Elbocsájtólevél a GAE kötelékéből

Magyar, Honvédelmi Miniszter kat. pol. oszt. Határellenőrző Kirendeltség

1170 szám

Igazolvány.

Neve: .... , ... rendfokozat: zls 1916 évi születésű, anyja neve: .... Bpesti Galogány lakos Németországból hazatérve a Magyar Honvédelmi Miniszter kat. pol. oszt Határellenőrző Kirendeltségénél jelentkezett. Jelentkezésekor a magával hozott felesleges kincstári ruházatot és felszerelési tárgyakat leadta.

/ Mint feltétlen szükséges nála maradt kincstári ruházat és felszerelés: 1 sapka, 1 zubbony, 1 nadrág, 1 pár bakkancs vagy csizma, 1 ing, 1 hálizsák vagy ignyérzsák .... melynek átadására a legközelebbi/ .... ~~i Bev. Központhoz~~ utasíttatott. Ugyanott nyilvántartásba vétel végett megérkezését követő 3 napon belül jelentkezni tartozik.

Utazási igazolvány részére Soprontól Budapest ig kiadható.

Sopron, 1945. évi okt hó ...

.... szám.

Nyilvántartásba vétel végett jelentkezett.
Kincstári ruházatát leadta.

Kelt .... hó ...... n

Vargyas MÁV-nyomda Sopron

6419/945.

A magyar államrendőrség
soproni főkapitánysága.

2. c. 1. 17

Utazási igazolvány.

Az igazolvány tulajdonosának — előadása szerinti — családi és utóneve: .... foglalkozása ....

lakása ....

A vele utazó ......éves gyermek(ek) utóneve, kora ....

Az igazolvány érvényes Sopron -ról Budapest -ra ~~és vissza~~ .... -ról .... -ra.

194... év ... 11 hó ...-tól — 1945 év okt. hó 15-ig.

Kelt Sopron, 194... év 1945 okt. 11. hó ...-n.

....
aláírás

Az igazolvány érvényessége meghosszabbítva: ....

A HM. fogadóállomás igazolása (Sopron)

Magyar Honvédelmi Minisztérium.

szám. 1945.

Az igazolvány a hadifogságból visszatértnél marad

Igazolvány.

... évi születésű, anyja neve ... Miskolc ...-i (járás, község) lakost a székesfehérvári táborból elbocsátották, átvettem.

Nevezettnél levő kincstári ruházat és felszerelés éspedig: sapka 1 db., köpeny — db., zubbony 1 db., nadrág 1 db., bakancs 1 db., ing 1 db., gatya — db., kenyérzsák — db., kulacs — db., evőcsésze — db., pokróc — db.

...

cikkek átadására a lakóhelyéhez legközelebbi [illegible] központhoz utasítottam. Ugyanott nyilvántartásbavételre jelentkezik.

Székesfehérvár, 1945. Nov. hó 30-n.

Leszerelési járulékból (illetményből) ... azaz ... P-vel ellátam

...

gh. főnök.

Megállapítható fertőző betegségben szenved / nem szenved.

...

orvos aláírása.

Kiegészítési központ (állományparancsnokság) tölti ki:

...

Nyilvántartásbavételre jelentkezett.

Kincstári ruházatát leadta.

Kelt, ... 1945. ... hó ...-n.

...

HM. fogadóállomás igazolása (Székesfehérvár)

Magyar Államrendőrség Zalaegerszeg városi kapitánysága.

2/13 /1945.szám.

Toloncelvél.

... származású, ... éves ... vallású, ... családi állapotu ... illetőségére nézve ... tartozik: ...

... át ... járási, illetve járási rendőrkapitányságnak visszautasitottként szállíttatik.

Személyleírás:

Termete: 180 cm

Arca: ...

Haja: ...

Orra: ...

Szemei: ...

Szemöldökei: ...

Szája: ...

Bajusza: ...

Különös jegyei: ...

Beszél: ...

Saját kezeirása: ...

Öltözete: ...

Nevezett háborus és népellenes cselekmények elkövetésével vádolt, illetve gyanusitva.

E toloncelvél a visszautasitott valódi megérkeztének bizonyitása mellett haladéktalanul visszaküldeni kéretik.

Zalaegerszeg, 1945. évi október hó ...-én.

A kapitányság vezetője:

m. rendőrkapitány.

Melléklet: 3 drb.

Hazatért fogoly toloncelvele

M. kir. „Kinizsi Pál" honv. altiszt képző iskola.

Igazolvány.

Igazolom, hogy Szántó János (sz. 1902. III. 4. Oláhsályi, anyja: [illegible]) honv. önkéntes a [illegible] iskolához 1944. dec. 2-án vonult be.

Az iskolával Németországba települt ki.

1945. IV. 13-ig [illegible] iskolánál [illegible] eredménye alapján [illegible] 1945. IV. 12-ével honv. önkéntesnek lépett elő.

Illetményekkel 1945. IV. 30-ig van ellátva.

Kelt, Bad-Kreuznach, 1945. V. 11-én.

Káplán [illegible] [illegible] [illegible]

Bad Kreuznachban kiállított magyar katonai okmány

MAGYAR VÖRÖSKERESZT
TUDÓSITÓ IRODÁJA

Ku v. 2949/946. szám.
Budapest, V., Személynök-utca 21-23.

Felsőnyék

Hivatalos értesülés alapján mélységes fájdalommal közöljük, hogy ..., aki az 1902. III. 4. évben Oláhsályi született, szülőanyja leánykori neve: ..., 1945. év IX. hó 26 án Poitiers (Vienne) Dépôt 91-nél meghalt. Eltemetve Pierre Levée sírszám 1214.

A sulyos veszteség feletti fájdalmukban szivünk egész melegével osztozunk és amidőn a gyászbaborult családnak őszintén átérzett részvétünket nyilvánitjuk, kérjük Istent, adjon Önöknek erőt és megnyugvást.

Legyen áldott emléke!

Budapest, 1946. év Szept. hó 12 én.

Fhudás.

22014 Metropolitan Budapest

Kedves Nagyságos Asszony! Székesfehérvár ... u. K.

Szomorúan tudatom, hogy férje francia hadifogságban Poitiers-ban 1945 szept. 25-én rövid betegség után elhunyt.
Hátra maradt írásait alkalommal fogom elküldeni.
Kérem Nagyságos Asszonyt, fogadja legőszintébb részvétemet és fájdalmas(?) ...
[illegible]

Sipos Béla karp. u. kr.
Székesfehérvár Vörösmarty krt.

Zakóssunkon van telefon száma 2-20. bármikor hívható.

LEVELEZŐLAP

Ára 18 fillér

M. kir. állami nyomda, Budapest. 1944.

Nagys.
özv.
...
urasszonynak
Tükrösfehérvár(?)
u.p. Fürged

Feladó: Sipos Béla
Székesfehérvár Vörösmarty ... 6.

Hivatalos és magán értékesítés hadifogoly haláláról

1?. 3?. ... hó 6.

Tisztelt Isaszegi(?) Hadifoglyok Szervezőinek Intézőbizottságának
Sz. Iván(?) Mihály, született 1920. ben ... hó 16-án,
Lakóhelyem Kisfüzes Adyendre u. 2 sz. Én 1944 februártól
1946 szeptember 15-ig voltam fogságban. Magyarországon
sebesültem meg Szegi falunál Sárospatak felé, onnan
vittek különvonattal Kábergi kórházba, és Hoffman és Vejden-
ből jöttem haza. 49%-kos hadi rokkant lettem, egy fillért
se kaptam a mai napig sem, akna szilánktól van
a térdemben és a derekamnál és a szemnyi.
Sajnos én már csak bottal járkálgatok az utcára
nem tudok menni. Betegségeim elég sok, 1988-ban
XI. hó 19-kén, Miskolcon, Szentpéter kapui kórházban
műtöttek agydaganatra, 3 hónapig voltam a Miskolci kórház-
ban, sajnos én már idáig menni nem tudok. Az újságban
megtaláltuk a találkozási értesítést, és ezért írtunk
ha ezzel egy pár sort, hogy én is életben vagyok.
Szíves elnézésüket kérem az írásommal a zavarásért,
előre is köszönöm a megemlékezést, akik a nyugati hadifog-
ságban voltak azok is a 45-ös katonai voltak élet halálnak
kitéve a hazáért, és sokan sínylődnek akkor megmaradt
betegségeikkel. Szívesen szeretettel gondolok felejthetetlen
Hadifogoly bajtársaimra, akik el tudnak menni a találkozóra
és törődnek ezekkel a dolgokkal, jó egészséget kívánok
mindenkinek

Tisztelettel Iván(?) Mihály

Mi is elküldtük 1991-ben IV. hó utolsóján katonakönyvemből
fénymásolatot, meg a 79%-os rokkantnak nyilvánítót fénymáso-
latát is, a Belügyminisztériumnak még semmi választ
nem kaptuk.

Volt hadifogoly levelek

TARTALOM

Tarcai Béla

Magyarok a nyugati hadifogolytáborokban

Kevesen tudják, hogy a második világháború befejezése után mintegy 340 ezer magyar katona, levente és civil hadimunkás került a nyugati szövetségesek fogságába. Még kevesebben tudnak arról, hogy milyenek voltak a táborviszonyok Németország és Ausztria megszállási övezeteiben, Belgiumban és Franciaországban. A szerző elsőként vállalkozott arra, hogy összefoglaló képet adjon arról, hogy a fogságba került kisemberek hogyan vészelték át a fogság nem mindig könnyű hónapjait, éveit. A könyv többszáz túlélő személyes emlékei, naplói, levelei, a levéltári források, a nyugati szakirodalom és a szerző saját élményei alapján foglalja össze mindazt, amit a nyugati hadifogság jelentett. A könyv információs értékét sok eredeti, eddig még nem publikált fénykép és dokumentum erősíti.